

HÍD

IRODALOM • MŰVÉSZET
TÁRSADALOMTUDOMÁNY

FENYVESI OTTÓ, BRASNYÓ ISTVÁN,
TARI ISTVÁN, BATA JÁNOS
ÉS JOVAN HRISTIĆ VERSEI
BORDÁS GYŐZŐ REGÉNYÉNEK FOLYTATÁSA
SZATHMÁRI ISTVÁN, JÓDAL KÁLMÁN
ÉS KOPECZKY LÁSZLÓ PRÓZÁJA
HERCEG JÁNOS: RÉGI DOLGAINKRÓL
GERGELY GABRIELLA NAPLÓJÁNAK BEFEJEZŐ
RÉSZE

MELLÉKLET:
A HÍD 1992. ÉVI TARTALOMMUTATÓJA

KÖNYV-
SZÍNI- KRITIKA
KÉPZŐMŰVÉSZETI

1993

Január–február

HÍD
IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI
FOLYÓIRAT

Alapítási év: 1934
LVII. évfolyam

Fő- és felelős szerkesztő:
Bori Imre

Szerkesztő:
Toldi Éva

A szerkesztőbizottság tagjai:
Bordás Győző
Gerold László (kritikai rovat)

Műszaki szerkesztő:
Maurits Ferenc

TARTALOM

<i>Fenyvesi Ottó: Éjszakai műsor (vers)</i>	1
<i>Bordás Győző: Csukódó zsilipek (VI., Lovunk metamorfózisa)</i>	3
<i>Brasnyó István: Radírozás (versciklus)</i>	16
<i>Tari István: Ragyog a válság (szonettkoszorú)</i>	21
<i>Szathmári István: Az utolsó villamos (novella)</i>	29
<i>Bata János két verse</i>	38
<i>Jódal Kálmán: Bakancs és fal (kispróza)</i>	41
<i>Kopeczky László: Séta a küszöbök alatt (kispróza)</i>	43
<i>Jovan Hristić: Három háborús vers</i>	46

KÉRDÉSEK ÉS VÁLASZOK

<i>Herceg János: Régi dolgainkról (X.)</i>	48
<i>Gergely Gabriella naplója (befejező rész)</i>	57

ÉJSZAKAI MŰSOR

FENYVESI OTTÓ

Marton László Távolodónak

Füstöl a víz. Nem hallani semmit.
Nem hallani, rossz a szövegekörnyezet.
Szex and roll és halál.
Gerjednek, zúgnak a hangfalak.
Ólmos idő és egy Mercédész tájszólásban.
Valami összeáll, mégis funkcionál.
Kádnyi víz, terhes óceánidő.
Mohó enzimek szerelik optimizmusom.
Már megint este. Visszatérő, akár motívum is.
Mélysötét, ultramarin. Ezeréves szakadék.
A világ valamelyik zugában áznak a hullajelöltek.
Szétszórt szavak, jegyzetek. Hideg tányérok.
Sűrög a sok tündér a nyikorgó éjszakában.
Egykoron szólt a dal. Nyugalom honolt
az Aranka torkolatánál. Vadkacsák és szalonkák
mehűzták magukat a zsombékban.
A történet nagyon szving, könnyen darabokra tört,
s jött bármi: közhely és banalitás.
A lemezjátszó tűje hibás barázdában.
Ezeréves szakadékban. Az utolsó bácskai éjszakában.
Nem hallani semmit. Odakinn eső ápolja
nyomorúságunkat. Békésen szital műhelyében.
Aludni kellene, aludni éveket, tébolyult könyveket.
Lágyan bekeményítve – turbó magyar költészet.
Különben minden ellenünk. Turbékoló divatmajmok,
torlódó, fájó mássalhangzók, segédszövegek.

Csúcsforgalom versben, költészetben.
Tétova félig senkik-valakik. Átutazóban.
Tranzitálom hibás barázdában.
Tej aludni mélyen. A föld alatt
a ritmus lágyan bekeményedik.

Füstöl a víz. Gerjednek-zúgnak a hangfalak.
Egy apró padon a gonosz örökkévalóság,
a látszatba betört átlényegíthetetlen.
Az utolsó éjszakai műsor, az utolsó dal.
Azóta is hangolom, stimmelem önmagam.
Mindenütt és sehol.
Jól van, nincs jól. Minden, ami van. Úgy, ahogy.
Csenej, Bivalyos, Szőreg, Római-sáncok.
Leborotvált évek, srácok.
Lázás szívű Szent Tamások, régi motorosok.
Csak semmi katasztrófa. Csak semmi lélekharang.
Az egyik vidéki forgatagból a másikba.
Hang se ki, se be. Ólom az egész világ.
Ázott madártoll, szétrágott étel.
Utolsó éjszakai szalmaszál, utolsó hangszalag.

Füstöl a víz. Az eső dorombol.
Lágyan bekeményítve kaszabol.
A tébolyult barázdában. Esti tonik,
sertésbordaszagú vacsoraemlékek,
savak, jegyzetek. Aktuális lázálmok.
Őrült éjszakai viharok.
Egy apró padon a híd alatt dideregve,
hallgatagon a nyár kuporog.
Talán örülni kéne. Valaminek.
A világ úgyis hülyül és csak hízik.
Míngyá benyomsz egy forró teát.
A bizottság majd éppen tárgyal
részben hasznos, részben káros dolgokról,
mert semmi nem megy egyszerűen, tisztán, őszintén,
csak reggel iskolába a gyerekek.

CSUKÓDÓ ZSILIPEK (VI.)

LOVUNK METAMORFÓZISA

BORDÁS GYŐZŐ

Közeledett a szobor tervrajzának és makettjének leadási ideje. A gipszet, anélkül hogy apám kérte volna, a városiak szerezték be, és utalták ki öt ötvenkilós zsákban. A szállítmány egyenesen Belgrádból jött, mert itt Ú.-ban, sőt a környéken sem, mint sok minden más, nem volt kapható. Ezt a gesztust apám figyelmeztetésnek vette, hogy kezdjen végre dolgozni, amihez szemmel láthatóan nem volt kedve.

Amióta a makett alapanyaga ott nyomta a fészerünk porát, apám ismét nyugtalanabb lett, csak járt-kelt a műteremben anélkül, hogy dolgozni tudott volna. Megfigyeltem különös viselkedését. Előbb csak a fejét rázta féloldalas mozdulatokat téve, mintha a szemébe omló hosszú hajfürtjeit szeretné a kéz segítségével nélkül hátravetni a helyére, majd a mozdulatok után nyüszített, sőt mintha nyerített volna. Olyan hangokat eresztett ki a torkán, mint a ló az istállóban, ha az éhség vagy valami gyanús zaj idegesíti.

– Ugye, te már járni sem tudsz normálisan? – kérdezte tőle anyám, látva, hogy merevített lábbal lép, mint a paripa, amelynek a bokája be van kötve, hogy ízületei feszesebben álljanak.

– Hagyjál békén – háritotta volna el a kérdést, de anyám nem hagyta annyiban, hanem oldalról mellé állt, és fölhúzta apám bő nadrágjának a szárát. Meglepetten látta, hogy a bokája teljesen megvastagodott, bedagadt, mintha gyulladásban lenne.

– Hát miért nem szólsz, vagy mész el a Kovács doktorhoz, ez nem gyerekjáték.

– Majd elmúlik – védekezett apám, s bicegve máris elindult a manzárdon levő felső műtermébe.

Engem küldött el anyám Kovács doktorhoz, meghagyva, hogy a délután folyamán okvetlenül jöjjön el, mert apámnak baj van a lábával.

Apámat váratlanul érte az orvosnak és feleségének a betoppanása. Kora este volt, de még fönt volt a műtermében. A doktor előbb meg nézte, mit rajzolok, a tollakat, amelyeket házi feladatként Sauer tanár úrnak készítettem, aztán rutinos léptekkel ment fel a falépcsőn, én meg lent maradtam.

Csak szőfoslányok értek el hozzám, de aztán, amikor a doktor úgy fölnevetett, hogy rengett a műterem, sőt mintha a képek is megmozdul tak volna a falon, kezdtem odafigyelni beszélgetésükre.

– Szóval úgy, gyakorolod a ló mozdulatait – ismételte a doktor megint csak nevetve –, hát ez zseniális.

– Tudod, Jenő, sokszor már valóban lónak érzem magam.

Tehát ezért rázza a fejét, nyüszít és nyerít, oldódott meg számomra is a rejtély, de mitől lehet a lábdaganata? Gondoltam, benyitok, megkér dezem, nincs-e valamire szükségük. Ahogy ott állok a műterem ajtajá ban, látom, tele a dívány letekert, rendetlenül heverő fáslival. Leteker ve, rendetlenül hevert a díványon. Apám csupasz lábán meg nyoma sincs a daganatnak.

– Látod Albert – fordult felém a doktor –, milyen jó, hogy apád lo vat készít, s nem madarakat, mert akkor talán még ki is repülne az ablakon.

Apám, hogy a kínos beszélgetésnek véget vessen, császárkörtéért kül dött.

– Na, mi a baj – kérdezte a doktorné a nappaliban –, borogatni kell?

– Nem tudom – feleltem –, engem császárkörtéért küldtek.

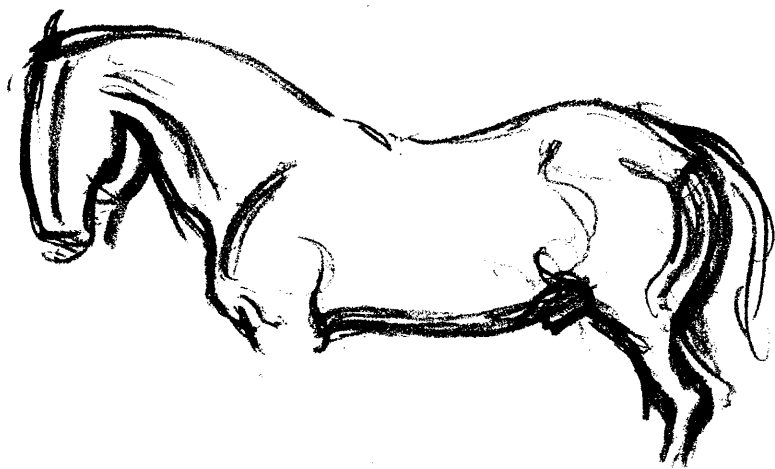
– Akkor nincs különösebb baj, Teri – szólt most anyámhoz –, de ne adjál nekik sokat, mert fönrragadnak.

Nem is volt két decinél több a vastag falú, gömbölyű üvegben, aminek az volt az érdekessége, hogy hosszú, csavart és hajlított nyaka négy vékony csőből állt, s a benne levő italt csak nehezen, csavaró mozdulattal lehetett kiönteni. Szép likőrösszervíz volt, apám még Münchenből hoz ta annak idején.

– Már megint a kutrolfot küldi – mérgelődött apám.

– Betegnek ennyi is sok, ha tudták volna, hogy lónak kell, akkor egy vödörnyit küldtek volna – vette tréfára a dolgot a doktor, aki azt is tud ta, hogy ezt a mennyiséget nem a ház asszonya, hanem az ő felesége szabta ki.

Míg apám csavart mozdulattal töltött vendégének, addig a rajzasztalá ra pillantottam, s vázlatfüzetében egy lovat láttam:

Hosszan nézegettem, mert szép formásnak tűnt, mint egy igazi telivér. Egyenes vonalú, nemes fej, hosszú, izmos, kissé megvastagodott, középhagasan illesztett nyak, hangsúlyozott mar, középhosszú hát, mén, nem kanca. Ezt láttam, s közben észre se vettem, hogy a végtagok csak jelzésszerűen vannak megrajzolva. Sőt, másnap is le mertem volna fogadni, hogy még a patáját is láttam.

– Mondd meg anyádnak, elteheti – mutatott a doktor a pamlagon tekeredő kötszerre –, nincs rá többé szükség.

Míg kedvetlenül és megalázva, hogy már megint kitették a szűrőm, elindultam a lépcsőn lefelé, hallottam, Kovács doktor azt ajánlja apámnak, húzza az időt azzal: monják meg a megrendelők, milyen lovat akarnak.

– Ne vidd el a rajzokat, előbb csak azt kérdezd meg, arab vagy türkmén kell-e nekik, aztán félvér vagy telivér, ha spanyol–nápolyi fajtát akarnak, akkor a nagyobb kladrubit vagy a finomabb vonalú lipicait.

Olyan szakszerűen beszélt, mintha állatorvos lett volna, s az jutott eszembe, hogy a háború idején az állatok gyógyítása is az ő dolga volt.

– Bravó! – kiáltott föl apám. – Hát te vagy a megmentőm, igyunk erre!

Másnap reggel, mielőtt a gimnáziumba mentem volna, apám levelet nyomott a kezembe, adjam át Sauer tanár úrnak, s várjam meg a választ.

Sauer az óra elején csak átvette a levelet, s anélkül, hogy elolvasta volna, felbontatlanul a táskájába süllyesztette. Szerettem volna megmondani, hogy apám azonnali választ kér, azonban erre nem volt lehetőségem, mert a helyemre küldött a rajzaimért, látni akarta, mit csináltam. Csak egy pillantást vetett a szépen megrajzolt tollakra, elismerően bólintott, s máris kezdte a feleltetést, nála az óra első egyharmada mindig ezzel telt el. Aztán a levegő urairól kezdett beszélni, bizonygatva, hogy a madarak jellegzetességei, amelyek a többi állattól megkülönböztetik, mind a tollak nyújtotta előnyökből adódnak.

– Sőt – mondta – ahhoz, hogy egy élőlény madárnak minősüljön, elegendő az a tény, hogy tolla van.

Már rég kicsöngettek, amikor egy 1860-ban Bajorországban talált leletről beszélt:

– A finom lenyomat egyetlen hét centiméter hosszú toll volt a mészkőben – magyarázta. – A kőzetben minden kétséget kizáróan tanúsította, hogy madár járt ott, mintha egy indián hagyott volna maga után figyelmeztető jelet. Csakhogy ezek a mészkövek a dinoszauruszok korából valók voltak, tehát jóval korábbiak annál az időnél, amikor madarak létezését feltételezték. A mészkőpalákból kialakult üledék egy szivacsos, kovamoszatokkal és korallzatonnyal körülvett, sekély, trópusi lagúna fenekén rakódott le. A víz el volt zárva a nyílt tengertől, poshadt volt és oxigénszegény. A széteső korallzatonnyal és a baktériumok tevékenységéből származó mész a fenéken iszap formájában rakódott le. Ezek a körülmények kevés állatnak feleltek meg, az a néhány, amelyik odavetődött elpusztult, lesüllyedt a fenékre, s betemette a lassan felgyülemelő iszap. No de erről majd bővebben a következő órán. . .

Siettem utána a válaszáért, de gyors léptekkel ment a tanári felé, s ott azonnal el is tűnt. Amíg tanácstalanul álltam az ajtó előtt, Grbić igazgató lépett ki.

– Hát te mit keresel itt?

– Sauer tanár úrtól szerettem volna valamit kérdezni.

– A diáknak ilyenkor már a tanteremben a helye – utasított szigorúan, amire én katonás hátraarccal azonnal indultam, de utánam szólt:

– Várj csak. Hogy halad apád a szobormintával?

Éreztem, hátamon átnedvesedik az ing.

– Rajzokat készítesz – mondtam zavaromban –, úgy tudom, holnap kell bevennie a polgármester úrnak.

– Úgy bizony! S üzenem, pontos legyen, mert én is ott leszek.

– Megmondom, igazgató úr.

Alig vártam, hogy ebből a kutyaszorítóból kikerüljek, de ekkor két-három tanár társaságában megjelent Sauer is. Nem volt alkalmas a pillanatra a beszélgetésre, s lopakodtam volna szertárunk felé, amikor a tanár odaszólt:

– Ma délután ötkor várom apádat kint, a pusztán.

– Igenis tanár úr, megmondom.

Németül beszélt, s én is németül válaszoltam, mire Grbić igazgató, aki ekkorra már a kilincset fogta, hangosan, hogy a tanártársak is jól hallják, odavetette Sauernek:

– Nem folytatunk magánbeszélgetést németül a gimnáziumban!

Sauer mintha meg sem hallotta volna, de engem ez a szigorú utasítás szíven talált.

Az öreg Rechont kérte meg apám, vigyen ki bennünket a pusztára. Velünk jött Sztankovics doktor, aki a kora délutáni vonattal érkezett, és Piroška kisasszony is. Én velük szemben ültem, apám meg a bakon foglalt helyet rajztömbbel a kezében.

– Pichler úr, miért nem ül hátra, ott kényelmesebb? – kérdezte a fiákeres, s meglepődve látta, hogy apám a ló temporát meg hátsó lábainak izomzatát figyelni kezében a vastag ceruzával.

– Nem volna érdekesebb előlről, művész úr?

– Nem, mert engem most pontosan az érdekel, hogyan húzódnak meg az izmok léptetés közben, s hogyan tartja a ló a farkát.

– Melyiket, Pichler úr? – kérdezte sunyin a fiákeres arra várva, leintie apám, vagy lesz valami közös témájuk.

Apám nem válaszolt neki.

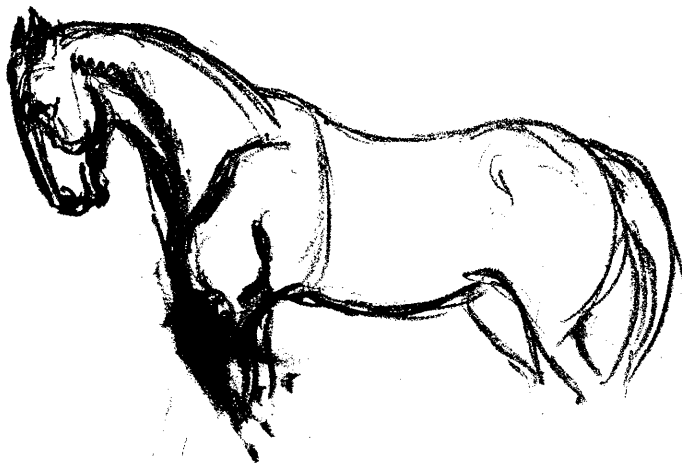
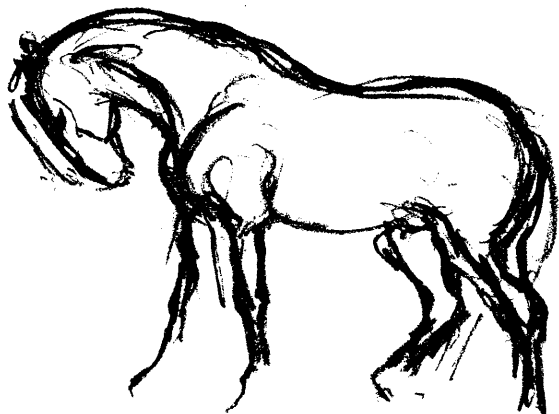
A kövesúton zötyögött a gumikerék, s az én térdem minduntalan Piroška kisasszonyéhoz ütődött. Előbb mindketten félrehúztuk a lábunkat, ő jobbra, én balra fordítottam, de aztán, megunva a kényelmetlen helyzetet, már oda sem figyeltünk, kényelmesen süpedtünk bele a lószőrrel bélelt rugós ülésbe, s hagytuk, a kátyús út verdesse térdeinket. Ez a boldog érintkezés már-már felcsigázott, amikor Sztankovics doktor hirtelen helyet cserélt Piroškával. Arra hivatkozott galádul, hogy ő bizony elülte már az egyik felét. Ebben a pillanatban ellenszenvet éreztem a féltékenykedő iránt, akinek a térde úgy vágott, mint egy csontkés. Miután kétszer-háromszor belehasított a térdembe, egyből megtaláltam azt a szöveget, ahogyan nem érhet hozzám. Nem tudtam apámra figyelni, aki időközben a zászlós meg az emelt faroktartásról fagatta a kocsist.

– Nézze, Pichler úr, ha meghúrom a kantárt, emelkedik a farok, ha lazítom, akkor ereszkedik vissza. Úgy működik, mint egy dugattyú.

– Maga ma nagyon szótlan, doktor úr – vetette egyszer csak hátra apám –, csak nincs valami baja?

– Ma hajnalban az élettől is elment a kedvem. Kint jártam egy sziváci tanyán, s tudja, miért? Egy legalább két hónapja felakasztott embert találtunk. Úgy ki volt szikkadva, mint egy nadrágszj. Cserzett múmia volt. Szörnyű látvány!

– Na, akkor nézzen bele ebbe a jegyzetfüzetbe, hátha jobb kedvre derül – nyújtotta a papírtömböt, amelyben a tegnap este skiccelt ló mellett már két újabb ló volt:

A doktor hosszan nézegette őket, de nem szólt.

– Mit gondol, lesz ezekből szobor? – kérdezte végül apám.

– Szobor aligha, esetleg festmény.

– Hogyhogy? Nem jók?

– Csak egy síkban látom őket, nincsenek a térben, higgye el nekem. A vászonra fölkenheti, de a főtéren nem állnak meg.

Hangja nyugodt volt és higgadt, akár a csatorna vize, amely mellett éppen elhaladtunk, s olyannyira meggyőző, hogy apám nem szállhatott vele vitába.

– Adja csak vissza, s legközelebb látni fog olyat is, amely Fadrusz kolozsvári szobrával vetekszik majd.

– Tudja, hol láttam igazán jó lovas szobrot? – kérdezte a doktor, s választ sem várva mondta: – Prágában a Szent György-szobor, az az igazi.

– Igen, a sárkányölő. Hogy mintázzak én majd itt egy magyar lovat?

Sauerék pusztájának közeledtét a jegenyesorokon kívül kutyáik is jelezték. Elhízott vizslák lettek, látszott rajtuk, hogy évek óta nem vadásznak. Már vártak bennünket, de a tanár nem bírta ki, hogy meg ne kérdezze tőlem, kész vagyok-e a leckével.

– Igen, tanár úr – válaszoltam.

– És a casusok? Megy mind a hét eset? Sokat panaszkodik Grbić tanár úr.

Ez a kijelentés engem csöppet sem nyugtalanított. Tudtam, szerb nyelvből nem érhet meglepetés. Kitűnőre álltam, mint a legtöbb tárgyból.

Föl voltam rá készülve, hogy még apámék bent beszélgetnek, nekem Vilmával, Sauerék tízéves kislányával kell lennem. A nagy szekrényünkben kicsentem azokat a levelezőlapokat, amelyekre az volt ráírva: „A kis Maxi levelei.” A címzett pedig nem más volt, mint ez a nyiszlett kislány. Amikor kettesben maradtam vele, mindjárt meg is kérdeztem tőle, tudja-e, ki az a kis Maxi.

– Hát a te apukád – mondta kissé szégyenlősen.

– S te kaptad tőle ezeket a lapokat?

– Mindig nagyon érdekeseket írt.

– S miket?

– Egyszer, hogy békát fogtak a Wili bácsival, és megsózták a combját, aztán meg hogy tűz volt a malomban, s hogy a tűzoltók nem tudták eloltani, mert Wili meg apukád a szertárban rongyabdát dugtak a szivattyú csövébe.

– És azt is írta, hogy kölyökrókát fogtak Wilivel, és lánkra kötötték?

– Igen. Meg hogy egyszer megkurtította késsel a Wiliék csacsijának a fülét, meg azt is, hogy parittyával lelőtte a Klein papék gúnárját.

Minden egyezett azokkal a rövid szellemes levélkével, amelyek ott lapultak a táskámban. Bent már nagy hangon beszélgettek, így hát nyugodtan elővehettem őket, és az egyik levelet megmutattam a kislánynak.

– Ezek voltak azok?

– Igen.

A frontról küldte őket apám, rá is volt bélyegezve nagy vastag betűkkel: HADIPOSTA.

– És erre emlékszel-e? – félhangosan olvasni kezdtem: „Kedves Vil-mácskám! A múltkor a papa egy üveg konyakkal elküldött a doktorhoz, mert a nővérem fogait olyan szépen megcsinálta. Már mint a doktor. Ahogy bemegegyek, éppen egy férfi ült a nagyszékben, és azt mondta a doktornak, szeretné fájdalommentesen kihúzatni a fogát. Nagyon kíváncsi voltam, hogy fogja ezt csinálni, ezért jól odafigyeltem. A doktor egy kis üveget tartott az orra alá, és amint az a szemét lecsukta, kihúzott egy nagy vastag fogat három gyökérrel. . .”

– Ellopta a varázsüveget, és úgyanúgy húzta ki Wili fogát – folytatta a kislány –, s kapott egy akkora pofont Wili apukájától, hogy bukfencet vetett.

A folytatás is tökéletesen megegyezett a levél tartalmával, csak azt nem értettem, nekem ezeket a történeteket miért nem mesélte el, mert mind ismeretlen volt számomra. Hogy kitaláltak voltak, mint a mesében, nem volt vitás, hiszen apám gyerekkorában Wilit nem is ismerte, akkor még Palánkán élt. De miért írhatta ezeket a leveleket Sauer kislányának? Valami kötelezettséget érzett az árván maradt gyerek iránt? Mert ha nem is egészen pontosan, de azt már tudtam, hogy apámnak valami köze volt Sauer Arankának, e kislány anyjának a halálához, s ekkor szakadt meg hosszú időre apám és Sauer barátkozása. Bár a kép még nem állt össze kíváncsi fejembem, a nyom, amelyen elindultam, jónak bizonyult.

– És ki olvasta föl neked ezeket a leveleket?

– Apu is meg anyu is.

Mármint Flóra asszony, tettem helyre magamban a dolgot, merthogy Kochán Flóra a mostohaanyja volt.

Nyílt az ajtó, pogácsát hozott Flóra néni, és én gyorsan visszadugtam a levelezőlapokat.

– Anyu, miért nem mehetünk be? – kérdezte tőle a kislány.

– Egyetek szépen, aztán bejöhettek.

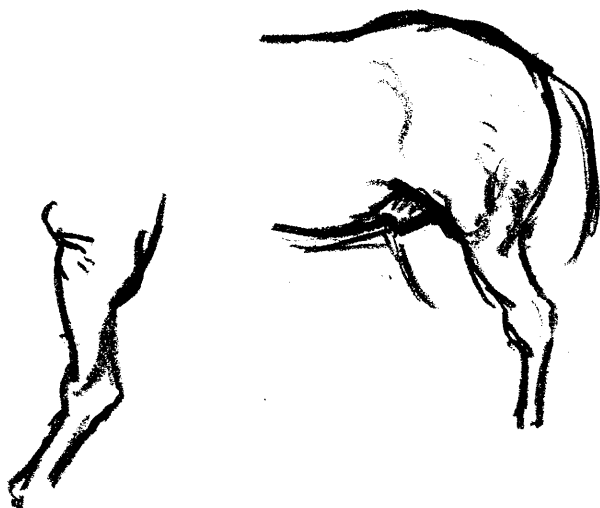
Ezt sem kellett kétszer mondani, a második pogácsát még le sem nyeltük, máris ott voltunk a társalgóban.

– Én is azt tanácsolom, ezzel az üggyel el lehet húzni – mondta éppen tanárom apámnak. – Itt vannak ezek a könyvek, ezt mind odaadom, aztán szedd ki belőlük, amire szükséged lesz.

Határozottan éreztem, hogy politikai kérdéssé vált a lovas szobor.

– Csak mondják meg, milyen legyen: széles szügy, dongás mellkas, vagy kemény, acélos csontozatú, két, három vagy négy lábon álljon – tette hozzá még Sztankovics doktor.

Ebben maradtak, aztán Piroska kisasszony Vilmával kezdett csevegni, a férfiak meg valami táblázat fölé hajoltak, amelyet én is megnéztem. Ez volt fölébe írva: „North Star Senior származási táblája, 1844.” Apám előtt a rajzlap, s rajta egy torzó:

Mivel engem most ez nem érdekelt, mint valami régiségkereskedő, előbb a bútorokat csodáltam meg, majd a szemem a zongorán akadt meg. Beregszászy – írta rajta, és olyan szép volt, hogy kedvem lett volna zongorázni, ha tudok. De nem tudtam.

Visszafelé egy új szót tanultam meg anélkül, hogy tudtam volna, mit jelent.

– Kovács doktor már rég megmondta, meddőség.

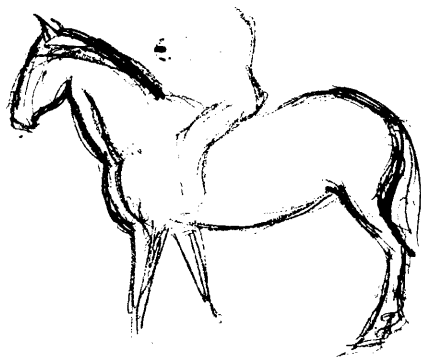
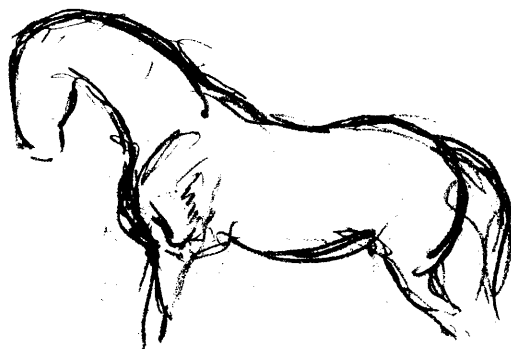
– Úgy látom, igaza volt – válaszolta Sztankovics doktor. – Sajnálom Flórát, de van egy új módszer, amit még ki kell próbálnunk. A méh

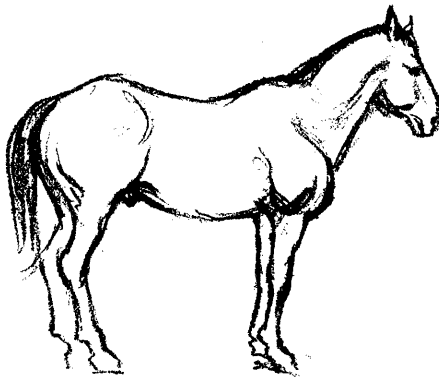
helyzetváltozásának problémájával Kovács doktor nyilván még nem foglalkozott. Csak ehhez ki kell juttatnunk Svájcba.

Apám még azon a héten megfestette Flóra elképzelt, fűvön ülő aktját a parkban, a háttér végtelen zöldjébe ugyanazokat az élénkörös fényeket keverve, amelyek a térdet és a felső combot tették fényessé, s a kép alá ezt írta: „A remény sugarai”. Becsomagolva vitte el a gimnáziumba. Tökéletesebb aktot már régen láttam.

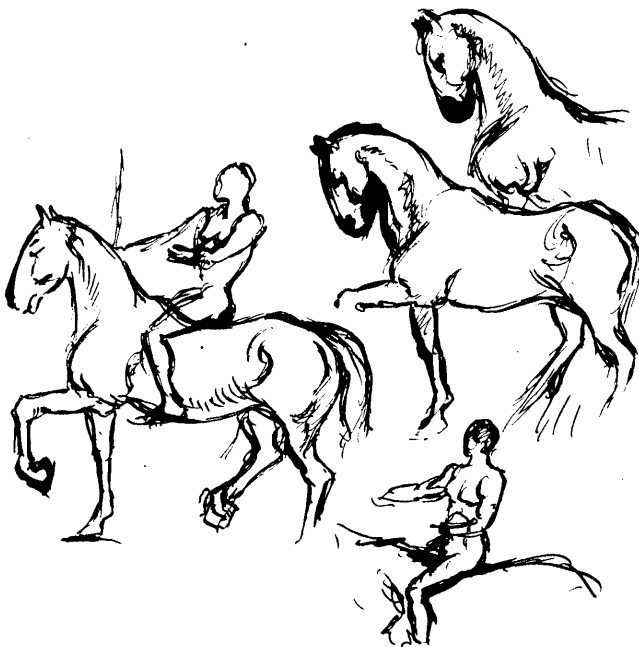
Apámék taktikája mintha bevált volna, ülészetek, vitatkoztak a községházán a szoborügyben, s sehogysem tudták eldönteni, milyen lovas szobrot is akarnak. Végül a polgármester, aki úgy érezte, legtöbb szava van, kiadta az utasítást: „Gidrán legyen, nagy testtömegű, erős csontozatú, tetszetős járású.”

El is készült három változatban:

Igen ám, de még aznap délután Grbić igazgató jelent meg nálunk, s arra való hivatkozással, hogy a művészetek dolgában ő mégiscsak avatottabb, mint a polgármester, apámat a különös szépség és a harmónia megtartására kérte. Ezek a vázlatok is elkészültek azon nyomban, s Grbić nagyon elégedetten távozott.

A rajzok tehát szaporodtak, én már arra gondoltam, kiállítást lehetne belőlük rendezni.

Megindult a versengés a polgármester és az igazgató között, mindketten mindennapos vendégek lettek nálunk. Ha jöttek, a kutyánk már meg sem ugatta őket. Rá is ment a tavasz a lovas szobor körüli vitára, s úgy láttam, rámege a nyár is.

Már az iskolaév végénél tartottunk, amikor az utolsó előtti órán én is sorra kerültem Grbićnél. Kissé meglepett, hogy éppen a lovat kell ragoznom. Az egyes szám accusatívusáig ment is minden simán, aztán vergődve értünk a vocativustól a locativusig. Na, ezen is túl vagyunk, gondoltam, amikor a legtöbbet is követelte. Éreztem, verejtékezik a hátam, s bizony, itt már a „lovainkból” „lóink” lettek, az az utálatos megszólító eset meg már végképp nem ment, az instrumentalisszal és a locativusszal pedig már meg sem akartam birkózni, föladtam a harcot. Éreztem, oda az ötös, ebből csak jeles lesz.

Amikor megkaptuk a bizonyítványt, nemcsak a cirill betűk miatt hűlt meg bennem a vér.

– Ez bizony szekunda – mondta Székely igazgató kora délután, amikor eljött, hogy megbizonyosodjon, igaz-e a hír, ami a városban gyorsan terjedt. – A két négyes kivételével a többi mind ötös, de ez az, ami – morogta az öreg –, változtatni rajta nem lehet.

Valami irtózatosságot és kegyetlenséget éreztem, napokra összeszorult a gyomrom, enni sem tudtam, aztán meg gyomorgörcsöm hasmenésre váltott, s folyt ki belőlem minden, mintha csömvön eresztették volna. De láttam, ami nekem fáj, apámnak, anyámnak tízszeresen. S bár anyám ellenezte, apám néhány nap után be ment a gimnáziumba. Hogy ott milyen egyezség született közte és Grbić között még egy jó ideig nem tudtam meg, viszont apám még aznap elkészítette élete nyilván utolsó nem is lovas, csak lóvázlatát, amelyet mint rejtve őrzött naplóját, az ember nyilván csak önmagának készít, és soha senkinek meg nem mutatna. Én is ennyi év után először tárom föl:

(Folytatjuk)

RADÍROZÁS

BRASNYÓ ISTVÁN

IGÉZET

1992. szept. 28.

Sorsom a pusztulás ragozása.
Állok a falnál.
Mindegy.

Némaságom nem hurcolhatják messzire.
Ezer éve vakolatlan meszesgödör.

SZÖRNYETEG

Nem a te árnyékodat keresem.
Magam maradok a semmi helyén.
Csikorogva mozdul széliránt.
Siettet, akár a szörnyeteg.

Elképzelem. Elképzelem a ránk göngyölt
traumát. Az elméletet,
amely ropogtat.

De most csak egy naplemente.
Olyan, mint valami véletlen.

(este)

SZELLEM

szept. 29.

Csak csikorgatják egyre. Zúzzák és őrlik.
Valami anyag. Az anyag háborgása.
Kapkodás.
Hamarjában történik minden.

Én meg egyre csak elodáznék.
Öregszem?

Nincs bennem lelkesedés.
Más fogja helyettem a kalapom
a levegőbe dobálni.

MESSZE VETŐDVE

14.00

Én itt éltem. Nyúzottan,
hevenyészve.
Ősz volt. Hiába alkonyult.
Nem volt miben hinni,
sem nem hinni.
Minden csak állt, és várakozott.
Virág! Valakinek a virágja.
A zöld kapun a kampó.
Másnap, végzetesnek tűnő lezárttság.

SZÍNHÁZ

15.00

Emlékezés H. Gy.-re

Nem akarok tudni az egésztől.
A kertkaput behúzzák, vagy
magukkal vonszolják.
Dirib-darab ég, százezer év, míg megvirrad.
Pátosz. Kacat. Taps:
Lángoló ingében félelmetes
öltöztetés az elhagyott öltözőben.

ŐSZ. ÜRESSÉG

16.15

Nincsenek zajok. Kihunyt a szöszmötölés.
Hűvös a függöny árnya, akár a dárdahegy.
Az asztal meglapul, a székek
fonata pattanásig feszül.
Csak képkeret van.
Ablakkeret riasztó fája, háborúkkal korábbról.
Kik éltek itt vajon, s tudták betéve
a pincelépcsőt: lefelé, lefelé.

HALLÓTÁVOL

17.30

Dobok a dobüregből,
a kürtös gyermekkoromból:
lakom a tájképet folyóval, fahíddal.
Ma se folyó, se híd.
Csak magam, elbizonytalanodva,
elszakadva, semmiről sem értesülten.
Nagyobb a dübörgés annál,
hogy bárkivel szót érthetnék.
A sötétség cseréli helyét.

IDŐNKÉNT

szept. 30.

Időnként visszatérek
(időnként majd visszatérek),
mintegy fölülvizsgálni fantáziám:
hogy kiveszett belőlem a vonakodás,
elveszítette fonálát.
Vonít bennem az otthontalan állat,
a Földön laktomban otthontalan.
Ezt hallom, egyhuzamban.

AZ IDŐ HÚZÁSA

16.45

– Tavariscs! Tavariscs! – gyermekkorom
 elkallódott orosz katonája.
 Puskáját a falnak támasztja,
 benéz az ágy alá –
 háromezer kilométerre lát.
 Ötezerre: bent lapít
 Iszaak Babel, Mandelstam.
 Mögöttük a sarkkörü éjszaka szemhatára,
 fölöttük bedeszkázott szalmazsák ege.
 Ez a kóborló, riadt katona
 látta őket utoljára. Itt. Mindenütt.

ALOM

Legalább egy disznó ösztönével, legalább.
 Együtt a szalmát és a mocskot:
 ki sejtheti, hol a vesztőhely.

Ki pecsétel vérrel, viasszal,
 hol akad el a golyók szava?

Búz és ammóniák.
 Pókháló a világ arca előtt.
 A mosatlan ablak hidege.

20.00

EGYES-EGYEDÜL

okt. 1.

Még mielőtt szóhoz jutnál
 vagy szóvá tennéd,
 oly gyorsan elmúlik a nap.
 Egy szakadéokban töltöd az éjszakát.
 Egyedül.
 És nincs mit fölhánytorgatni.

Minden ebből van,
 akármily hosszan készül is,

és bármennyire hiába.
Egyes-egyedül ebből. 15.30

VALAMI MISZTÉRIUM

A nedves szobasarkok.
Az árnyak, ahogy mennek fölfele.
Ó, én sötétségem,
másnapra maradt tapintásom.
A szövetek hálójában, valahol,
amit csak értelmezni lehet: halott.
Feje aljam, régi feje aljam, 17.30
nyoszolyám: disznóól ajtaja
baromfiudvar kerítése,
rongy. Tarka rongyok.

SZÓT EJTVE

okt. (4.) 5.

Ezt a zavaros eget
és a bádog koppanását.
Ázott deszka, fehérre meszelt árnyék,
valami lejjebb és valami följjebb.
Valaki.
Van-e, aki még erről beszél,
lakosság, ahogy jár-kei az utcán,
szót ejtve, csak úgy, emlékezetből.
Hölgyek, tüll, miegymás.
A többi immár hiányzik,
fölsleges irodalom. 0.30

RAGYOG A VÁLSÁG

Szonettkoszorú

TARI ISTVÁN

1

Az öncélúság türelmi időt kap,
őszi verőfényben ragyog a válság. . .
Egy lobogó gúnyájú fa sárgáját
omlasztja: gazdát cserél koronája!

Gazdát cserél mindaz, mi kevés mára
ahhoz, hogy sikerüljön a mutatvány.
Kedvelem én ezt a lerongyolódást,
melyben a lét valós arcát mutatja;

melyben helyükre rázódnak a dolgok
s a maskarák. Azt álmomban is érzem,
míg konyhánkban árnyak rácsa vonul, hogy

paprikát sütsz; szíved meleg színekkel
tárgyal; illatuk, mint odaadásod,
betölti a teret, szárnyal merészen. . .

2

Betölti a teret, szárnyal merészen
 az újszegények fura gazdagsága,
 melytől a ragaszkodás fakósárga;
 és az újgazdagok szegénységének

vérgőzös mámora. – Nem virágének
 a hadizsákmánytól érkező lárma!
 (Az ablakokban golyófogó párna.)
 Reggelre kihülnek a képzelgések.

Újgazdagok és újszegények marják
 egymást, hisz közējük a sors koncot vet.
 Iskolát teremt a szabadszájúság

az államilag támogatott szennyen.
 Esténként a még festetlen becsvágy rág,
 megtestesül egy templomi egérben.

3

Megtetesül egy templomi egérben
 a mi kopottságunk – és gyakran sírsz is
 emiatt, amin fölháborodom, hisz
 nékem a rádragadt bogáncs az ékszer:

kapaszkodásától szép a szeptember!
 Makacs ragaszkodása megszépíti
 azt, ami szemünk láttára veszik ki
 ebből a világból, melyet az ember

előbb-utóbb tönkretesz; a kitartást.
 Számomra a vadgesztenyék barnája
 az igazi barna: a többi barnát

hozzá mérem! – ezt is tudod. Jaj annak,
 ki magának még ennél többet kíván!
 Tövískoszorút hord a lemenő nap. . .

4

Töviskoszorút hord a lemenő nap;
pattanásig feszíti a gyümölcsöt
zamata. Elszáradt virágok görcsös
szárán szemölcsös szomorúság hallgat:

súlyosabb az, mint a múltra tolt kőlap!
Csatangolok a nyomort termő földön,
mert érett vesszőivel újból döfköd
az ősz, zúgó erdőjében szorongat.

Kedvezni akarok Neked, Szerelmem!
Eljött a mi időnk! Az elmúlásban
újjászületni, a menekülésben

maradni – ránk váró kihívás. Lázban
ég a szótag, félájult fűszálat fen!
Tarkaságával támolyog a holnap.

5

Tarkaságával támolyog a holnap,
s a szív, mely a test korcsmájában fortyog;
ahol honvágy szorongatja a torkot,
s a füst arca hamutartókban sorvad:

kudarctól másnaposak ott a szájak.
Piszkosszürkén kavarog már, órszágos
a bűn: bezöldülnek tőle a tornyok –
harangzúgásban csattognak a szárnyak. –

Boldogok a galambok! Ívelésük
szemeket dülleszt, csőrük felhőt lékel. . .
Itt lenn: fára zuhog a föld, megszédül

a szó, dízsortűzben ráng a szemérem!
Az ármádia saját zsírjában sül –
nem érdekel, oly hidegen hagy engem.

6

Nem érdekel, oly hidegen hagy engem
a hűtlenség fogvacogást árasztó,
elkeseredett utcai harcokból
megérkező, vigasztalan esője,

mely semmit sem mos tisztára! Bő lére
ereszti a múltjukat magyarázókat,
a fölöslegessé válók átálló
iparkodását. – Ki a szerelembe

kapaszkodik, biztos fogódzó méltán
jut annak, az önimádattól dőre,
ebben a látványt egymás hegyéh-hátán

maszatóló, pőre – és képernyőre
mászó korban, mely nyúlik, mint a kátrány:
utcák kövére tapadt levéltenger.

7

Utcák kövére tapadt levéltenger
vezetett el Hozzád. Mi már a romlás
növédekéi vagyunk. Csicsogó sár
oltalmában kellett nekünk, kettesben,

egymásért reszketve fölőnünk! Nyersen,
mint a vadhús, a szentesített rablás
kéjsóvár testén. Jól tudod: sok só várt
ránk, mit együtt kellett megennünk, Szívem!

Azért, hogy ne legyünk megtévesztettek;
vizeknek partján szomjúhozók; korpá
közé keveredők! Hisz türelmetlen

esőktől habzik a moslék; behorpad
a mellőzöttség feneketlen vedre;
árvaságától megreped a mondat.

8

Árvaságától megreped a mondat
a szó feketepiacán, ahol már
vevőkre talált a nyelvehagyottság.
Sétálunk a nyüzsgésben karonfogva:

meggyötört arcok föllobbanásában
a keserű százjízű bánat gyújt rá. . .
Gesztenye sül a temetőkapuknál –
halottak napján föld alól sóhajt az

összes megtorlás, vérbosszú. Gyertyákról
csurog csöppenként elfogyó, csöppenként
megfagyó emléketek szívszorító

lobogása: ágrólszakadt sistergés
tör elő összedrótózott szátokból,
sűrűsödik tömegsírotok földjén.

9

Sűrűsödik tömegsírotok földjén
a könnyek szivárványával lecsordult,
az üregekbe fagyó zsíros faggyú;
a járatokból szivárgó lidércfény.

Gyászat titkoló megfélemlítettség
reszketteti bozótjait a bosszú
vad torkolattüzében összerándult
mellkasotok domborzati térképén.

Ártatlanok voltatok! Segítségért
rikoltó szátokban, a rágcsálásban,
a világ rágásától, a kenyérhéj

hólyagot törő ellenállásában
megkopott fogatok között föleszmél
az éjjel tövesedő mendemonda.

10

Az éjjel tövesedő mendemonda,
a rettegésben gyökeret eresztő
vakláрма gyúrja össze sűrű ködből
a mát, mely saját torkát szorongatja.

– Mihez ébreszt reggelenként az óra?
Átvágsz kábán a keveset ígérő
kőhécselésen, a még kevesebből
élőkre gondolva: ősidők óta

a csikorgó tél legjobb ismerői
ők! Kifehéredő füvek nyersselymét
húzod magad után. – Lassan beérik,

dércsípésben bontakozik ki, ízét
a naspolya végre magához inti. –
Fojtós füstjével örvénylik az önkény.

11

Fojtós füstjével örvénylik az önkény:
ismét uralkodni akar a szolgálta!
Kétkulacosok serege áll sorba,
mellét serényen döngeti a söntés.

Veled teázom. Jó szagú sötétség
kortyol belénk: vérünket nyeli gyomra,
apránként. . . Visszafogott mohóságba
taszítjuk egymást e lombhullás végén,

szemünkben egy koronatűz fényével,
az ágak kiszolgáltatottságával
matatásunkban: meztelenségünkbe

bújva a rossz elől, a nyers erőszak
föltámadó szélvihara elől, mely
ünnepli önmagát, törvényt tiporva.

12

Ünnepli önmagát, törvényt tiporva,
a fosztogatás! Kisemmizett álmok
kereszttüzeiben pattog a koldusbot,
mint pocsolják szemén a jég hártója.

Most kapaszkodj belém, amíg a tájat
szél borotválja s didereg az oszlop!
Amíg a borostás magány kosztot lop
magának: kezére a kosz rászárad,

mint választási plakátra a turha.
Törődjünk egymással; húzódjunk összebb,
elszántabban! Az törik a másikba,

az merev és rideg – ó, mint az öntvény! –,
aki nem szeret igazán! Szánalmas
a tankokkal védelmezett szegénység.

13

A tankokkal védelmezett szegénység
értéktelen bankókkal hadonászik;
megjárta hadirokkantak mankóin
a háború poklát: hosszú gyötrődés

és a mindennapok látványosbódét
kizáró kopársága vár rá. Régi
sérelmek kovácsoltvasát, csipkéit
hidegvérű dér borzolja. Bort innék

túlfűtött ágyadban, melyet láz rázott
a minap: egymásra találásunknak
megújuló láza. Szegfűszeges bort,

fűszerek forró nyüzsgését kívánja
nyelvem! Künn a nélkülözés nyivákol,
szemeteskukák bűzében nől nagyra.

14

Szemeteskukák büzében nő nagyra
 az aranyat kakálók kákabélű
 ficsúrja: a balkáni hetykeség hű
 szószólója, ki szószolhat, ha arra

kedve szottyán; lába szárába szárad,
 szandálban kóvályog az esze, fésű
 se kell hozzá! Vandálokkal és könnyű
 erkölcsű, rátarti képmutatókkal

múlattuk életünket! Elmulasztott,
 elmulatott malasztnak a nyomában
 jár szerencsemalacunk multságos,

patkó mögül előlépett alakja.
 Salakjában ül az ostromlott város!
 Az öncélúság türelmi időt kap. . .

15

*Az öncélúság türelmi időt kap,
 betölti a teret, szárnyal merészen:
 megtestesül egy templomi egérben –
 töviskoszorút hord a lemenő nap.*

*Tarkaságával támolyog a holnap –
 nem érdekel, oly hidegen hagy engem.
 Utcák kövére tapadt levéltenger
 árvaságától megreped a mondat.*

*Sűrűsödik tömegstrotok földjén
 az éjjel tövesedő mendemonda;
 fojtós füstjével örvénylik az önkény,*

*ünnepli önmagát, törvényt tiporva.
 A tankokkal védelmezett szegénység
 szemeteskukák büzében nő nagyra.*

AZ UTOLSÓ VILLAMOS*

SZATHMÁRI ISTVÁN

A halott villamost nem szívesen láttam. De muszáj volt, ha a r r a kellett mennem. A kaszárnya előtt. A zöld, szürke falak, épületek mentén, és tudtam, hogy pár méterre tőlem tankok és ágyúk vannak. És definiálatlan fiúk, emberek. A bordó villamost csak úgy kirakták. A foltos betonok és az örökké burjánzó paréj közé. A színe kopott az évek múlásával. Néha újrafestették. Cicomáztatják, kényeztetik, gondoltam ilyenkor, babusgatják, mint a csecsszopót, de lehet, hogy élve nem is látták, azt sem tudták, hogy i l y e n is létezik, de most akárha az övék is lenne itt minden. És még rossz szemmel is nézték, hogy megálltam, mert akármennyire is fáj, azért kellett, hogy lássam, hogy tudjam, a sír megőriz bizonyos dolgokat, jó lenne azt mondani, hogy a lelket is, de ezt nem tehetem, az kiszökik, elillan, eltűnik gyorsan, így lelkesen nem láthatom ugyan, de mégis, ő az, még így, megcsonkítva, kibelevve is, és ez fáj, vagyis ez is, de az is, hogyha t e l j e s e n itt lenne, mégiscsak halott, szóval meg kellett állni, mindig vonzott, mágnes módjára, ami bánt, bántott, nem tudtam nem rá figyelni, ügyelni, egészen kikezdett ez, hasadékot, árkokat vájt bennem, és mondtam az ott ügyködő embereknek, hogy nem ilyen volt, másképp nézett a sínre, másképpen csillogott, az üvegek, az üvegei más világokat tükröztek vissza vagy hoztak oda hozzám, és a kerekei sohase voltak olajosak, nyekeregtek, csikorogtak, főleg a kanyarokban, ahová szinte bedőlt a gép, mint valami edzett, tapasztalt motoros, az ülések sárgák voltak, és csak sárgák, kár átfesteni őket, nem értenek h o z z á, azt sem tudják, hogy ki volt, mi volt, mit akarnak és miért, megesett, hogy szitkozódtak, durván böktek felém, ismerős gesztus, nagyon is, de néha csak hallgattak, mélyen, akárha ku-

*Részlet *A Villamos* című novellaciklusból

kák lettek volna, az élet csendes szemlélői, szomorkás, elhanyagolható kellékei, és dolgoztak, ügyködtek tovább, majd leültek a földre, nem voltak érzékenyek, és az alacsonyan szálló fellegeket figyelték. A villamos, úgy tűnt egy párszor, megmozdult, megrázta magát, akár a ló a sörényét, és mintha hangokat is hallatott volna hozzá, Istenem, gondoltam ilyenkor, feltámad, elszáll, eliramodik, már-már futni kezdtem, hogy elérjem, utolérjem, hogy fölugorhassak rá, és érezzem a szívét, a zakatolását, remegni véltem az ablakokat, a fogantyúk himbálózni kezdtek, majd csúszkálni le-föl, mit akarsz, förmedtek rám újból, vagy szóltak hozzám először, útban vagy, zavarasz, menj az utadra, akarjuk már nagyon. És volt, hogy elmentem, lehorgasztott fejjel, mint valami vesztés, mint akit kítaszítottak, de volt, hogy csak tettettem ezt, és a sarkon a fák mögé bújtam, és onnan lestem, néztem a r r a.

Ha éjjel mászkáltam errefelé, és sütött a hold, kísérteties fényben állt, hisz halott, mondogattam, nem is csoda, még csúnyább is lehetne, félelmetesebb, habár vannak, akiket megszépít a halál, hallottam ezt, vonzóvá válnak, kicsinosodnak, de hagyjuk, hagyjuk, oda kellene mennem hozzá, egészen közel, jött mélyről a vágy, sokszor, de azért egy hullával mégsem lehetek együtt, nem illik, nem jó, néztem csak messziről nagy magányát, villogó, világító testét.

Néha évekre elfeledtem, de volt, hogy szinte naponként kijártam hozzá, vagyis felé. Mintha csak a temetőbe mennék, de persze ez egészen más volt. Megegett, hogy nem néztem rá, mással, másokkal voltam elfoglalva, de éreztem, még ha hóhideg is a teste, a felőle áramló melegséget. Ilyenkor azt gondoltam, valami szentimentális viszonyba keveredtem, valami furcsa, összekuszált, zavaros kapcsolatba, mert azért tudtam, hogy nem egyoldalú mindez, és jó lenne igazán a végére járni, letudni, hogyan is állunk, de hamar rájöttem, nincs értelme ennek, a bogozásnak, a kicsomózásnak, mert még nagyobb gubancok keletkeznek, tehát hagytam, menjenek maguktól a dolgok.

Ha fúrtak, döntöttek a városban, a síneket kerestem. Amelyeken valamikor futott, ha gyakorlatban nem is, de gondolatban, az álmokban igen, mint valami híres, dicső harcos, az őt megillető babérok felé, ünneplőben, tisztán, délcegen, és néha fel is csillant az acél a mélyből, letről, a lukba kellett nézni, a verembe, hogy lássam, istenem, de rég volt már erre az i g a z i élet. Megtörtént, hogy nagyobb, ép sándarabok kerültek elő, érdekes, a rozsdá nem fogta őket, fényesek voltak állandóan, képzelem, hogy világítottak a föld alatt, vezették az ott járók lép-teit, mint kitanult reflektorok, nem lehetett eltévedni odalenn, és ott-hagyták őket a hantok között a munkások, vajon minek, kérdeztem ma-

gamtól, talán valamit szándékoznak velük. És ha elvinném őket, ezeket a világító, vibráló vasakat, és otthon egymásba illeszteném a darabokat, a csonka, kettétört, megnyomorított életeket, és kifutnék rajtuk az egészen nagy világba, amelybe már akkor is annyira kíváncsoztam, persze, hogy vele, hisz hozzá vezetne először a sín, a sín pár, gyengéden megtolnám, ráállítanám, és akkor várnék egy picit, mint a nagy élvezetek előtt, és gyerünk, röpjünk már. Érezném, hogy alkalmazkodik, vissza az élethez, hogy megremeg, hogy átfut rajta a vágy, és nehezen, de elindul, az első percekben óvatosan, tapogatózva, de hamarosan belelendül, -csörög abba, amit már el is felejtett talán, de ezt sohase lehet, ez soha sincs így, nem lehet eltemetni az álmat, a kint, még egy villamosnál sem, és kigyúlnak a lámpák, és rázkódik velem a gép, szélesebesen, mint soha még. És magunk mögött hagyjuk a kaszárnyát, a fekete koronájú fákat, mert úgy képzelem, képzeltem, hogy este van, lesz ilyenkor, vagy legalábbis alkony, a helyén nem marad semmi, se nyom, vagy tábla, mintha nem is lett volna o t t, mintha nem is lett volna a z, mintha a feltámadás csak kitalált dolog volna, és már változik is a táj, mert másfelé megyünk, mint régen lehetett, ez a sín arra vezet, amerre nekünk kedvünk van menni, cseng, cseng a villamos, vérpiros teste szinte hasítja a levegőt.

És felvesszünk mindenkit, aki velünk akar jönni, de azért inkább a jó barátokat, az ismerősöket, legalábbis őket elsőnek. És jönnek csapatostul, rég nem látott emberek, ki fiatalabb, ki őszebb, ki feszesebb, ki kövérebb, több mint száz év lakói ők, lépnek, kapaszkodnak, arcukon a jókedv, kihajolnak a szélbe, a kellemes, hűsítő szellőbe, mert most nyár van, de tél is lesz majd, azonban senki sem fél, aggódik, itt mindenki boldog, sorsa jó részét hozta fel magával, a fényes perceket, látom a lányok üde arcát, a háború előtti ruhák fodrát, a habselyem blúzt, a csillogást a szemben, a hullámzó hajak vörösesbarnáját, a kinyíló ajkakat, a rúzszt, a fehér, hófehér pici fogakat, majd a kalapot is az egyik kezében, épp mészázva nézi az éjszaka bársonyát, tapintsd meg kérlek, szólnék már neki, de pont akkor fordul felém, hosszasan néz, valahogy álmatagon, lenyelem a szavakat, de hisz ő az anyám, és ezt már mondom is neki, szinte kiabálom, de nem jutnak el hozzá a szavak, csak néz, mintha vastag üveg választaná el, de mégis ott van, létezik, ekkor még nem gondolhatott rám, egészen fiatal volt, vékony, karcsú teste nem tudott rólam, és tovább lép, ellép, és én csak hápogok, időbe telik, míg felfogom, csak szemlélő vagyok, akár egy nagy, finom moziban, az idő múlását nézem itt, azt ami volt, és ami majd lesz egyszer talán, sokféle ember, sokféle sors van most itt, lehet, hogy én is csak egy tárgy vagyok

egy másvalaki szemében, de enyém ez a villamos, bizonygatom, de Istennem, hányan is szerették ők.

És száguldunk feltartóztathatatlanul, és előre nézek és hátra is, látom, sok-sok kocsi egymás után, zsongás, kellemes zűrzavar, megnőtünk, megszorodtunk, nem vitás.

. És mintha apámat is látnám kint a peronon. Vidám társaság veszi körül. Ő most valamivel idősebb, mint anyám. Fekete haját lobogtatja a szél. Pedig olajozva van. Gondtalan férfiak csapdossák térdüket, hátukon feszül az ing, arcuk csupa mosoly, közben fölkel és lemegy a nap, virrad és alkonyul, egymást köszöntik a csillagok, a virágok szirmai erőre kapnak, és bomlanak újak, az ég játszik, szórakozik, vörös, fehér ruhákban tetszeleg, mutogatja magát, az orrunk előtt terpeszkedik, twistel, habzik a szája, de szép is ez, mint minden, új utasok ugranak fel, van akit úgy tolnak, szinte szabadulnak tőle, de örömmel jön ő is, mert a fény táncát látja, azt, ami már nem élet, ami csak a föltámadással jöhet, egy mélyebb, őszintébb, szubtilisebb lét, hisz legyőzve vala a rossz, örökre immár.

És körbejárjuk a várost, többször is egymás után, látjuk az emberek döbrent arcát, azokét, akik nem értik, érzik meg a nagy pillanatot, a szürke, málló falakat, az egymásba futó szűk utcácskákat, a hernyók nyomát a leveleken, ezt a finom, örökrezgő hálót, ezt a remegő semmit, vagy majdnem azt, az ágaskodó, tömzsi lovakat, a lerobbant kocsi előtt, a szüretelőők hangos menetét, ahogyan ránk meredve megállnak hirtelen, és szőlőt nyújtanak felénk, foltos almákat, csillogó, sötétkék szilvát, de mégis dobás, dobálás lesz az egészből, kinyúlunk a repülő gyümölcsökért és gyömszöjlük magunkba a friss, őszi ételt, csorog a nedv, a lé, végig az arcunkon, és érezzük a homok szagát.

Vágtat velünk a villamos, mint föltüzelt táltos, és már hátunk mögött a város, a tó felé megyünk, pár perc és ott vagyunk, mert csodásak ezek a sínek, ott teremnek, amerre megyünk, vagy mehnünk kell nagyon, kinőnek, kifeszlenek mindenhol, merre jó, kitűnő. Halljuk az állatok bögését, a papagáj szárnyának rezzenését, a bivalyok szarvának csattanását, ahogy egymásnak esnek, átvágunk tehát az állatok kertjén, a büszke pávák korzóján haladunk a zöld víz felé. És fejünk fölött sirályok köröznnek, alattunk pajkosak a hullámok, majd jeges lesz a tó, és befagy. Szállnánk ki gyorsan a csillogó, sziporkázó vízre, magunkra meleg holmit húzva, de halljuk a kalauz velőtrázó csongetését, riadtan figyeljük a rángatózó, ugráló pántot, nincs megálló, leszállni nem szabad. És siklunk újból, tombol a jókedv, a szabályok adják hozzá a keretet, és értjük, ez a mi hazánk, ide nőtünk, csak itt lehet. És valahogy növekszik a

létszám, már egymás hegyén-hátán vagyunk, ha valaki előre akar menni, szinte úszik a tömegben, férfiasan kell, erős karcsapásokkal, mert másképp nem halad, mennék, nyomulnék én is, forró testek tapadnak hozzám, friss, üde leheletek kísérik utamon, a haj, a bőr tiszta, a szem is, a szemek is, melyek mindenhol vannak, zené is szól, először lassú, megfontolt a ritmus, mint sötét bárakban szokás, ahol egymás kezét tapogatják az emberek, majd fölgyorsul finoman, és már pereg, és vele mindenki, én is, forogva, csapkodva jutok előre, bennem a hőség, a lélek tajtéka, már-már ködösen látok, olyan jó. A közeli ülésen ülő arca ismerős, intek felé, a mély ráncok lassan simulni kezdenek, a szemem előtt fiatalodik éveket, feszes egyenruhában van immár, csizmája fényes, tündököl, hallom a hangját a zsongásban, figyelek, a frontról jövők, mert idebenn szebb, a műhelyre gondoltam éppen, amit akkor ott kellett hagynom, pedig alig üzemelt még, a frisszöld gépekre és a fiatal eperfára az udvaron, az eper csípős szagára, a repülő, röpdöső forgácsra, a fa puhaságára, néha olyan, mint a vaj, annyira enged, a fehér lécekre a sarokban, a dobkályha állandó melegére, még reggel is langyos volt, mintha ő is idenőtt volna, a rácsos ablakból pont az égre láttam, néha fölakadt egy-két felhő, de sohase volt baj, és ekkor jött a behívó, mennem kellett, idegen vidékre vittek, a nyelvet sem ismertem már, de ez a villamos valahogy felvett, először nem is tudtam, hogy hogy, de később mind jobban megvilágosodott előttem, ez a minden, amim volt és lesz, a műhely, a család, mert ők is itt vannak, lesznek, ha nagyon akarom, még a néma fiú is, az előbb hallottam a hangját, mert csak egy néma szólalhat meg így a hosszú-hosszú dermedtség után, meg kell keresni őt is, de olyan jó így ülni, mintha átfutna rajtam az élet, akár valami alagút, gondolom és hagyom, hagyom, hogy így legyen. Szarukeretes szemüvegét rám emeli, igen, dadogom, anyám pedig arra van, mondanám, de érzem, nem is hozzám beszélt, mást lát, láthat helyettem igen, ez már végleg biztos, akárha átlátszó lennék, láthatatlan ember, más vonalak, vonások vannak helyettem, igen, és ő még mesél, most már egész tisztán hallom a hangját, pedig továbbra is nagy a nyüzsgés, a zűrzavar, alig tudok egy helyben maradni, visznek, taszítanak, a jókedv, mint megáradt ezüstös folyó, habár akkor inkább barnának, sötétnek kellene lennie, zavarosnak, de ez csillogó, villogó, a sziklákat nem tudom elfelejteni, ahogy repedeznek, pattognak az éles napon, így a nagybátyám, ott feküdtem a kődarabokkal teleszórt tisztáson, a nagy hegyek között, és néztem, ahogyan megvonaglik, -rándul bennük valami, és utána egy pár morzsolódni kezd, mintha most is ott volnék, de a fa gyantás szagát is érzem, és látom azt is, hogy mint kisgyerek épp belépek a kanálisba,

föltúrt gatyában, a víz egészen hideg, néhol csíkok vannak a felszínén, és előredőlök, még átfut az agyamon, jobb lenne mégis a parton maradni, de már bukok a zöldesbarnába, és megfagy bennem minden.

És követ ez a hang, még akkor is, amikor már a harmadik kocsiiban vagyok, új emberek között, de mintha mindenki mindig egyszerre lenne, és egyenként is, fiatal, öreg, érett, megsokszorozódnak az ének, akár egy lépcsőről lejövő alak, a születéstől a halálig, minden pillanatban más, de egészben is látom, a teljességben, a másik nagybátyám lovon ül, katona ő is, finom, fekete haját lebegteti a szél, úri szabó volt, elegáns üzlettel a központban, habár kacskaringós folyosón lehetett csak eljutni hozzá, egy-két árva égő világított ugyan, de csak azért, hogy nagyobb legyen a sötétség, azonban ha átléptük a küszöböt, világosság fogadott és rengeteg túvel teleszurkált babák, valaki mindig vetkőzött, öltözött, kombinékat láttunk, ha nyár volt, selyemalsókat a nőknél és harisnyatartót, nagybátyám kedves volt hozzánk, megengedte, hogy kövessük a tük útját a babák domborulatain, le, egész a tomporig, majd még kétujjni élvezet, és utána csak az üresség tátongott, kettévágták őket, elfűrészték, megesett, hogy lábukat képzeltünk hozzájuk, feszes combokat, hajlékony térdet, karcsú bokát, de inkább visszatértünk, tapogattuk azt, ami volt, a fej sem érdekelt bennünket, sohase beszéltünk róla, milyen lehet, az udvari ablakból egy bérház teraszaira láttunk, ahol sokszor összeverődtek az asszonyok. Nagybátyám félt az állatoktól, a felhőket szerette, ahogyan magasan repülnek a messzeségek felé, ha tehette, elutazott, és üzte ezt a szenvedélyt. Már megvolt a szabóság, amikor berántották őt is a fegyverek, a durva szó és a halál közé, és fölültették a lóra, mert egyedül nem ment volna fel, és csak most látom, hogy ez egy fénykép, életnagyságú, barnás, tehát ezért olyan merev, de a szeme mozog, állapítom meg, de nem miattam, ezt már tudom. És a hangját is hallom, azt a bérceken futkározó, szaladó, gyöngyöző finom áát, ahogy felkőszön az égre, a fenyvesekből, habár összezárt a szája, mintha lakat lenne rajta, mégis az ő hangja, kétségkívül, csobog a fejem fölött, arra fordulok, gyerek vagyok, együtt másszuk a hegyeket, tapogatjuk a kőtömbök arcát, rövidnadrágban van, szőrtelen lába mint márvány világít, ha beleáll a napba, arcából kifolynak a ráncok, fekete haja, sugarak árnya, ilyenkor igazán szeretem őt.

Napok alatt öregedett meg. Egészen összeesett. A hegyeket már nem érte el. Palicsra járt ősszel és tavasszal. Szobát bérelt a fenyvesben. Erre nincs visszhang, nem ismerik, panaszolgatta nekem. És már az égre sem nézett. Miért én, miért, tört ki belőle néha, lelkemet nem ülük meg nagy, kiadós vétkek, szabóujjai meggömbültek, a műhely babáit már rég

elárverezték. Nem tudtam felelni semmit, és most sem tudnék, ha felszakadna a zár az ajkon, de már visz is az áradat, horgonyt vetni csak pillanatokra lehet. És mindenhol ismerős, akik szintén ismerik egymást, M. dobódik fel a hullámokból, ő szintén ismerte a lovon ülőt, de már csak a betegséggel megvert, megfáradt embert. M. nyáron állandóan a vízben volt, hol üvegeket, flaskót, gerendákat, hol láncot, foghíjas fésűt hozott fel a félméteres iszapból, fekete távol eső szemei vörösek voltak ilyenkor, szép sorjában kirakta a szerzeményeket a mólóra, estefelé ki-mászott hozzájuk, tapogatta, tisztogatta őket, tömzsi barna teste hullámzott, mozgott, mintha már az is víz lenne, része a tónak, egyszer egy kacsalábat is feltornázott, régóta lent lehetett az iszapban, bűdös volt, búzlótt, de lassan kiszívta a szagot a nap, ajnározgatta, babusgatta a fiú, magával vitte még a nádasba is. A mólóhoz közel lányok fürödtek, főleg a sekélyben, ahol leért a lábuk. Ez volt a helyük. M. sóvárogva nézte őket, ha fönt volt, ha pihent egy pár percet. Most nézd, mondta nekem egyszer, és már ugrott is vissza a vízbe, nem tudtam, mit kellene néz-nem, és merre, akaratlanul is a lányokat választottam, volt egy szép, szőke bakfis, a leglármásabb brancsból, most épp távolabb a többitől méllázgatott, a nap erősen tűzött, a mozdulatlan víz már-már fehér, a szőke úgy rándult ki a tóból, mintha áramütés érte volna, riadt hangja sokáig ott maradt a levegőben, már úsztak is hozzá a barátnök, jajgatott, dadogott, nem tudom, mi volt, mi volt, és sírni kezdett, a deszkák alatt prüszkölést hallottam, majd csobbanásokat, M. tevékenykedett ott persze, ha tudnád, milyen selymes a bőre és a többi, súgta a fülembe később, úgy, hogy ne lássa senki.

Most is úszik, csapkod a villamoson, a fejek a hullámok, a hullámok, vajon mit forgat kemény koponyájában, ugyan mit?

Ha látna, érezne netán, megkérdezném, mi lett a nővel, aki náluk lakott, úzi-e még éjjelenként a kéjt, mert annak volt a mestere nagyon, M. nevezte így, pedig akkor mi még nem is értettünk mindent, M. idősebb volt, vagy csak koraérett, a nő távoli rokon, a lányával élt, szobájuk ajtaja üveges. Este mindig elküldte a lányt, fordulj egyet, jót tesz a friss levegő, M.-ék az alsó lakásban laktak, nem nagyon látogatták az asszonyt, csak kint találkoztak a kert pici ösvényein, nagy volt az udvar, még kukorica is nőtt a kerítés mentén. M. szeretett volna a lány közelébe férközni, habár az csúnyácska volt, mégis jólesett vele beszélgetni néha, főleg lefekvés előtt, valahogy kellemesebb az álom ilyenkor, mondogatta nekünk a mólón, de nem is nagyon figyeltünk rá. Egyik nap, míg az áttetsző felhőket bámultuk, M. hirtelen felkiáltott, már előbb is föltűnt, hogy keveset van a vízben, mégis el kell, hogy mond-

jam, mégis. És már körbe is ültük, mint valami gurut, a szeme csillogott, és alig láttuk benne a vörös pókhálót. A lány mesélte nekem, kezdte, és utána én is láttam, egészen fölkapart, még az iszap, a víz sem tetszik annyira már. Egyik este korábban ment haza a bakfis, az anyja még nem várta, épp be akar lépni, már nyomja is le a kilincset, azt akarta mondani, elég már ezekből a sétákból, kezdi unni őket, senkivel sem találkozik, mindig egyedül, és így tovább, tehát tele volt indulattal, méreggel, neki is van már szava, kell, hogy legyen, amikor valami furcsa neszre, lihegésre lesz figyelmes, tán rosszul lett az anyja, vagy ehhez hasonló, már lépne is be, de valami mégis visszatartja, kimeresztí a szemét, a függöny nem tudja eltakarni a látványt, szétdobott combokkal ül a fotelban az asszony, szemben a tükörrel, nincs rajta semmi, vagy csak alig, fejét hátradobja, szinte lelóg a támláról, és épp a szemébe néz, hirtelen hátrahőköl, egészen megijed, csak később veszi észre, hogy nem őt nézi, talán nem is lát, és azt is, hogy vörös kezében valami hosszúka, fehér tárgy van, és azt nyomja, nyomkodja magához, a hasához, vagy lejjebb, a melle hullámzik, akár a tó, ha csónakok vájnak utat benne, először nem is értette, mit lát, mi ez, mire derengeni kezdtek volna a dolgok, az asszony már szedelőzködött. Napokig rágódott ezen, majd újból kileste. Most már tudta, hogy mit kell nézni, merre, majd elhívott engem is, folytatta M. Én magyaráztam meg neki. Azóta nem köszön nekem. És a szobájukban sohasem ég a villany.

De M. most nagyon öregnek tűnik. Haja teljesen ősz. Az arca pedig ráncos, fonnyadt, közelebb hajolok hozzá, ha látna, ha engem látna, én lennék az egyik hullám ezen az embertengeren, fogai kihullottak, lóg rajta a ruha, hát igen, gondolom, rajta is végigfutott az élet, mint valami krákogó, csattogó, fekete varrógép, ezek az öltések, igen. Fogadott gyerek volt. Ezt nagyon korán közölték vele. Meg se értette igazán. Mesének tartotta egy fiúról, aki nem ő, vagy egy történet megtoldásának, de idővel mégiscsak rájött, mi is ez, benne más emberek, ősök, lelkek vére csorog, bosszantani kezdte az asszonyt és a férfit, akik őt befogadták, elbújt a nagy házban, kirámolta a szekrényeket, az alsóneműket, a pizsamákat kidobálta az udvarra, egyszer még a féltve őrzött gyűrűt is ellopta, a kanálisba dobtam, hadd szenvedjenek. A riadt emberek már bánták, amit tettek, gyerekük nem lehetett, bár maradtak volna így, utód nélkül. Vissza azonban már nem vihették, nem mi vagyunk a hibásak a világ hibáiért, buggyant ki egyszer a férfiből a keserűség, M.-et ez szíven találta, de nem vont le belőle semmit, így kényelmesebb volt, pedig már nőtt, erősödött, a két ember fokozatosan félni kezdett, habár nem beszéltek erről, szégyellték még maguk előtt is, de azért el-

hívták a rokont a lánnyal, hátha javul a helyzet. És úgy is indult, M.-et lekötötte a lány, az újszerűség, de azért az „apját” sem felejtette el. Egyik őszi délutánon a rövidnadrágban tébláboló férfit, aki egészen legyengült, a lábánál fogva felemelte, majd hirtelen megdőlt, elvesztette az egyensúlyát, az „apa” az arcára esett. Úgy kellett feltámoogatni. Az asszony a kezét tördelte. Elég volt, végleg, nyögte a férfi a bambusz karszékekben, ahova később elvándorolt, és lehullatta karjait a kockás kőre. Ettől fogva keveset beszélt, csak akkor, amikor nagyon muszáj volt. A tópartra járt horgászni. Tavasztól őszig ott volt. Remegett a keze. A halat sokszor más húzta ki neki. A végében halt meg. A felesége érezte a lelke mélyén a szimbólumot. Nem volt ideje azt aritkulálni. Utánament ő is.

És most megkérdezném M.-től azt is, mi lett a házzal, a kerttel, az árnyékban fejlődő kukoricával, de ő csak úszik, csapkodja maga körül a fejeket, jó is, jó is, gondolom immár, hogy nem érintkezhetünk.

Valaki lehúzza az üveget. Fejek buknak ki rajta. Friss a levegő, szárguld a táj odakinn. Merre is vagyunk, lehetünk, Hátunk mögött a fények. Előttünk szürkésfehér utak, a Városháza hangja ide már nem ér el. Kifutunk, érzem, kanyarodunk gyorsan a nagy világ felé.

És akkor látom egymás mellett őket, Perót, a koszorúst, a hibbant copfos asszonyt, Rudics bácsit, az öreg selyemfiút, a nyáladzó nagylányt, Lizit és a szőke, pattanásos srácot, a meztelen színészek seregét, a remegő lábszárú kabinos urat, mind-mind ott vannak sorban, és még sokan, sokan ismerősök és félig azok, és intenek felém, én lehettem egy pillanatra, saját magam, mosolygok rájuk, és indulnék is arra, hozzájuk, ám fölcsapódik az ablak, és eltűnik minden, csak a színehagyott villamost látom a kaszárnya mellett, ahogy áll dermedten, ha közelebb mennék, egészen közel, tudnám, hogy izzadt, zilált, elaggott teste fáradt, és szíve lüktet a deszkák mögött, és hálás lenne nagyon, ha megsimogatnám, végighúznám a kezemet a behorpadt oldalakon, de nem megyek, nem teszem meg, mert félek, hogy mégis mást tapasztalok.

BATA JÁNOS KÉT VERSE

ISTENRŐL, HAZÁRÓL, SZERELEMRŐL

Jung Károlynak

(Kiálltál a kanizsai mozi terem színpadára,
s jó rétori hanghordozással elmondtad:
a te verseid nem útközben keletkeznek,
jól átgondoltak, hosszas tépelődést hordoznak magukban,
és szólnak Istenről, hazáról, szerelemről.)

Ő a kezdet és a vég – az alfa és az ómega.
Ő az egy és a három – az oszthatatlan és az osztható.
A rejtőzködő és a bennünk bujdosó
gyarló és nemes, a dölyfös és a kegyes.
Ő az, kit gránát tép szét, és az is Ő,
ki még világra sem jött, s már nem is élő.
Bennünk van Ő, mindannyiunkban – jókban és gyarlókban,
a hóhérban éppúgy, mint áldozatában.
De benne rejtőzködik Ő minden fűben, fában és állatban,
kutyánk tekintetében és szarvasok rianásában.
Az áldozati bárány torkát elmetszik, és vigyáznak,
csontja ne törjék – ott van Ő a bárány utolsó sikolyában.
Diófák leveleiben, hatalmas tölgyek koronájában –
amíg lesznek, megtaláloed Őt.
Mert Ő a kezdet és a vég – az alfa és az ómega.
Ő a minden – Ő a semmi.

A Duna és a Tisza köze – hazánk ennyi.
Mint jó asszonyod combja, úgy ölel e két folyó –
és rejt majd földje magába, mint jó asszonyod öle.

A két ősi folyam között szakad ránk az ég,
 kiknek ősei közt nincs tudós, próféta, hadvezér.
 Elődeink parasztok, kubikosok, hajósok és betyárok,
 mint ama Törteli Ignác, Veszelka Imre vagy
 a nevezetes Rúza Sándor. Őseink közt nincs
 tudós, nincs próféta és hadvezér – elvétele
 pap, kántor és tanító. (Egyiküket épp a
 napokban temették.) De ha kérdenéd az adorjáni,
 martonosi vagy ludasi összeaszott nénikét, ő választ
 adna gyötrő kérdésedre: honnan jössz, ki vagy, és merre mész?

Hazánk az ég, és hazánk a föld, a tűz, a víz és a lég –
 a Duna és a Tisza köze – mint jó asszonyod öle.
 Járják a hajósok a Dunát és a Tiszát – bennük emberi
 és állati hullák. Járják a hajósok a Dunát és
 a Tiszát – az ötven év, talán még annyi se –
 hány ezer sorsot mosott egybe? Jégen a lék,
 bennünk a tér, mi üresen tátongott, másfél emberöltőn
 át, emberi lelkekért kiált. Érettük, kiket
 halálukban tagadtunk meg, mintha rablógylkosok lettek
 volna. Érettük, kiket úgy sodort a Tisza vize, mint nyaranként
 a haltetemeket már évek óta. Hazánk az ég és hazánk
 a föld, ott, ahol e kettő egybeér – égbe a föld és
 földbe az ég – ott akarod szedni az ezredév termését:
 a szőlőt, a búzát, de: a számartövist és a repkenyét.
 Hazánk az ég, és hazánk a föld, mi rejt magában
 ezer csodát – tücsköt, bogarat és lyukas koponyát,
 megtört csontokat, földdel teli tüdőt – és töviskoronát.
 Hazánk a tűz és hazánk a víz, hazánk a szél, és hazánk a lég.
 (De nem a forró, déli szél, mi fölkapott és szétszórt
 bennünket a négy égtáj felé, hanem a kemény, süvöltő
 északi, ami tábornöveket füstjét és lovak dobbanását hozza
 felénk, évszázadok mélyéből.)
 Hazánk a tűz és hazánk a víz, a halványuló fényű,
 sárgás rőzseláng, és hazánk a víz, a lassú, vén komondor –
 kölykei vagyunk a Tisza két partján.

És akkor megállt az idő is a folyó fölött, az idő,
 mely addig csak bennünk folyt, de attól kezdve
 benne is, szerelmünk gyümölcsében, megállt egy
 pillanatra, a teremtés pillanatára, hogy benne előlről

kezdődjön minden, a sejtől a csillagokig, hogy benne is megfogadjon mindaz, ami benned és bennem, mindaz, ami csak kettőnkben együtt van, volt és lesz. Kettőnk szerelme az élet, ami életet volt képes adni, életet, mi tovább éltet majd bennünket is, téged és engem.

Kanizsa, 1992. november–december

BELEFAGYUNK A NYÁR FORRÓSÁGÁBA

Öt hónapos lányom mellettem
az ágyban – vajon Ágnes
miről álmodik, ha éjjelente
fölsír? Évmilliók félelmeit
hozza magával, vagy minden-
napjaink tragédiájának hullámai
jutnak el tudatába hangunk,
tekintetünk közege által?

Belefagyunk a nyár forróságába.

Tengerről álmodik-e, hatalmas,
hőmpölygő óceánról, ahonnan
érkezett, és ahova érkezünk,
a vízről, melyből lángoszlop
emelkedik ki? (Vagy talán csak
apró lángnyelvek, kékes, vörösés
föllobbanó tüzek.)

Belefagyunk a nyár forróságába.

Hányszor álmodja a zuhanást
arról a fáról, abba a szakadékba,
abba a semmibe. (A fa ága
mélységes-mély szakadék fölé
hajol. A semmi a minden.
A minden a semmi.)

Belefagyunk a nyár forróságába.

Kanizsa, 1992. VIII. 3.

BAKANCS ÉS FAL

JÓDAL KÁLMÁN

Ez történet. Ez meseszöveg. Ez fordulatokban gazdag cselekménysor. Ez írásbeli dolgozat. Ez élménybeszámoló. Ez többsíkúság. Ez mélystruktúra. Ez vasárnapi krimi.

Te nyomorult. Te alávaló. Te utolsó. Te szemétláda.

Én nyomorult. Én alávaló. Én utolsó. Én szemétláda.

Mi nyomorultak. Mi alávalók. Mi utolsó. Mi szemétládák.

Szombat délután volt. Az autószerződésen egy kocsi vezető férfi a sebességváltójával babralt. A zene az autó sztereó berendezéséből halk sustorgással szólt. A sofőr rágyújtott, és a visszapillantó tükröt kezdte kémlelni.

Ti nyomorultak. Ti alávalók. Ti utolsó. Ti szemétládák.

A széktől a fotelig. A hűtőszekrénytől a konyhaasztalig. A lifttől a lakásig. A külvároستól a belvárosig. A lépcsőháztól az aszfaltig. A szőnyegtől a mennyezetig. A televíziótól a félig lehúzott redőnyig.

A festett hajú nő letette bevásárlószatyráját. A lépcsőház fenyegetően kongott. Jobb kezével megnyomta a liftgombot. A földszinten váratlanul kinyílt egy ajtó.

A bemondónő.

A taxisofőr.
 A gépfegyveres.
 Az apáca.
 A kereskedő.
 Az ápolónő.
 Az anya.
 A gyermek.
 Az éjszaka.
 A Hold.
 Eloltom becsukom fölgyújtom bezárom.
 A fal. A konyhakés. A kavics. A hang.

A kislány megállt egy pillanatra, és lehajolt. Megkötötte tornacipőjének kioldódzott pertlijét, és közben aggodalmasan, összehúzott szemmel figyelte önmaga tevékenységét. Aztán felállt, és megindult a közeli sarkon álló kioszk felé.

A csirkekelető. A felüljáró. A mozgólépcső.
 A porelszívó automata. A hordozható tévékészülék.
 Váróterem. Szerelékgyár. Betonfal. Templomtorony.
 Washington. Teherán. Auschwitz. Budiszava.

Kőolajkutatók. Jakúzák. Vöröshadsereg-frakció. Ku-Klux-Klan. Ninja-füzetek. Pattogatott kukorica. Zenetorony. Gumióvszer. Gumibot.

Lépések zaja. Szirénaszó. Az ablaküvegen doboló eső. A lakásajtó biztonsági zára. A szemközti kirakatban megvilágított kirakatbábuk. A kései látogatók tekintete. Az ujjak között szétmorzsálódó sütemény.

A félig nyitott száj. A feltupírozott haj. Az arcbőrt keresztül-kasul föl-szántó ráncok. A dezodor illata. A felgyűrődő bársonyszoknya tapintása. A polcon sorakozó könyvek. A penészfolt a tapétán.

Elhagyva. Tanácstalanul. Dühösen. Némán.
 Mozdulj. Lépj. Lélegezz. Üvölts.

Ez nem zeneelmélet. Ez nem üresjárat. Ez nem végtelen szóáradat.
 Ez nem szabadidőprogram.

Mi nyomorultak. Mi alávalók. Mi utolsók. Mi szemétládák.

Ti nyomorultak. Ti alávalók. Ti utolsók. Ti szemétládák.

SÉTA A KÜSZÖBÖK ALATT

KOPECZKY LÁSZLÓ

Álmomban azt álmodtam, hogy álmodom.

Az álom, melyet álomban álmodtam, színes volt.

Városom ismeretlen tájain jártam.

Nem úgy volt szép, ahogy most erőltetik a szabályosságot sebzett arcára. A század elejei szecessziós intimitás tompított hangulata áradt, mintha nem a Nap, hanem egy festett lámpaernyő permetezné a fényt.

Rögtön tudtam, hogy a múltban járok.

Elfogódottan tekintetem körül.

Ezek az emberek, akik elsuhanak mellettem, ezek már nem élnek. . . Izgatottan igyekeztem elcsípni hangfoszlányokat, de nem állt össze mondattá.

Az emelkedőn kislú szegődött hozzám.

A kislúhoz kiskutya.

A kiskutya visszaszaladt a vasúti töltésre.

A kislú utána.

Rossz filmekből tudom: ilyenkor jön a vonat.

Hangtalanul kiáltozni kezdtem.

Ez a vergődés is ismerős volt.

„Álmodom” – állapítottam meg tárgyilagos álomban.

És akkor átváltottam álomból, amelyet álomban álmodtam, az inensőbe.

De itt más volt a kép. Kora hajnali, vereslő táj. (Ahogy jó fel a nap, úgy látszik, világosodik az álom is.)

Már nem vagyok egyedül. Asszonyom kezét fogom, és mesélek.

– Álomban életünk előtt jártam. . . Egy kislú szegődött hozzám. . . Így fogtam a kezét, mint most a tiédet. . .

- A Misi? – kérdi.
 – Nem tudom. . .
 Felmutattam nyitott tenyeremet.
 – Nézd ezt a bársony pillangót!
 Bár moccani sem mertem, élesen hasított belém: ezt is álmodom!
 S már egyedül voltam, s oltódott ki a kép.
 Ilyenkor szoktam gyermekkoromban – ha nem magamtól ébredtem,
 hanem ráztak – mondani:
 – Ne még! . . . Szeretnék visszaneézni álomban . . .
 Most is felnyögtem. Fejemre húztam a takarót. Szerettem volna viszont
 megtalálni az álomban álmodott álomba.
 Megnézni a kisgyerek arcát.
 Hihetetlen hiábavaló erőfeszítés.
 Csak a kusza árnyak.
 Veres ég. . . VERESÉG!
 Ha tovább erőltetem, atomjaira bomlik.
 Hisz álomban is csak álom volt.
 A keserűség úgy árad szét bennem, mint a finom méreg, amely nem
 öl, csak elkábít.
 – Jól vagy? – hallom a félig csukott ajtó mögül a szomszéd szobából
 asszonyom hangját.
 Lekapom fejemről a paplant.
 – Merthogy mért?
 – Merthogy nyöszörögtél.
 – Azt álmodtam, hogy. . . (De hisz már mondtam neki álomban!)
 – Na! . . . Mért hallgattál el?
 – Próbálok visszaemlékezni, de nem megy. . . Egy kisfiúval álmodtam,
 meg egy kistkutyaival.
 – Az a kisfiú. . .
 Dühösen vágom el:
 – Nem!
 Elkínzottan teszem hozzá:
 – Nem tudom. . . Most próbálok visszaidézni az arcát. . . Nem megy.

*

Némán reggelizünk. Idegenül feszengek. (Hiába, ha az ember ál-
 mában is álmodik, nehezen talál vissza a valóságba.)

Kerülöm a tekintetét.

Szórakozottan kérdi:

– És a kiskutya?

Nyúzottan viczorítok:

Nem tudom!

– Arcom ég; hazudtam!

A kiskutya göndör volt, fekete.

HÁROM HÁBORÚS VERS

JOVAN HRISTIĆ

AKIK TEGNAP MEGHALTAK

Akik tegnap meghaltak mit sem tudnak
a ma öldöklései, a ma gyűlölködései
a ma szégyene, a ma meghurcoltatása és a ma hazugságai felől.

Elmentek, abban a hitben, hogy amit láttak
a legszörnyűbb, mi látható, s ránk hagyták kivárni a végét.
Megtudni soha nem fogják, hogy bennünket valami még szörnyűbb vár.

S ha a mi időnk is lejár, meghalunk abban a hitben, kik utánunk jönnek,
megérik mégis mindennek a végét. De ők még csak akkor
látnak olyan dolgokat, melyekre mi legszörnyűbb álmainkban sem
[gondoltunk volna.

BARÁTAIM, TÉNYLEG BARÁTOK VOLTUNK

The wheel is come full circle, mondja Shakespeare
Mi pedig: Hol voltál? Sehol. Mit csináltál? Semmit.
Fizetünk tetteinkért, s azért, mit soha meg nem tettünk.

A dolgok hátborzongatóan szabályos időközökben ismétlődnek.
A holtak lábra kapnak, élőket gyilkolnak, elsüllyedtek birodalmak
[föltámadnak,
Az ősi gyűlölet ki nem hunyt: órája, hogy üssön, arra várt csak.

Barátaim, tényleg barátok voltunk,
avagy átvertük egymást? Találhatunk-e valaha
be nem mocskolt, szűz teret egymás szemébe nézni csak még egyszer.

TRÓJA

Itt az ideje ökönyvek véres meséit újra föllapozni
arról, hogyan rombolták le az akhájok Tróját, s öltek le minden trójait,
s miként éltették őket ezért. Trójáról pedig egy szót se többet.

Az istenek halálra ítélték a trójaiakat, idegen dalokban éljenek csak,
miket megírni azok fognak, kiknek saját dalaik soha nem voltak,
s nevüket is csak úgy jegyzi majd: Trója lerombolói ők voltak.

1992 októbere

CSAPÓ Julianna fordítása

KÉRDÉSEK ÉS VÁLASZOK

RÉGI DOLGAINKRÓL (X.)

HERCEG JÁNOS

A magyar honfoglalásról szóló regék és mondák csodaszarvasa és turulmadara mellett még egy legendabeli jelenség szerepel: a volgai lovas. Az előrs, aki már realisabb jelkép, mint az Emesét, a magyarok, illetve az Árpád-nemzetség ősanját megtermékenyítő totemállat, a turulmadár vagy a népeket idevezető szarvas. A volgai lovas alakja már meghatározott földrajzi eredetre utal, a Volga vidékére, ahonnan az onogurok vagy ungurok mint a finnugor ősnép leszármazottai elindultak maguknak új hazát keresni.

A kor századokon át a népek önállósulásának korá volt. Megunták a függőség állapotát, a rabságot, és elmentek kiküzdeni, elfoglalni maguknak egy olyan területet, amely életformájuknak leginkább megfelelt. A nagy orosz folyam mellől elindult unguroknak megtetszett a Kárpátok hegykoszorújával s a négy folyóval körülhatárolt, jobbára sík vidék, ahol szétszórva semmiféle egységet nem képező szláv népek laktak. Olyannyira, hogy a nyugati szlávok, a horvátok és szlovének mint keresztények már a pápaság alá tartoztak, úgy-hogy Salzburg érseke nem ok nélkül panaszkodott a barbár magyar hódítókra, akiknek hatására ezek a népek elhanyagolják hitüket. A hittérítők ugyan a hódító nép körében is megjelentek, de eredményt csak később, az államalkotó István korában értek el, akit királlyá koronáztak, majd szentté avatták.

Az itt talált szláv népek nem tanúsítottak ellenállást. Kenyérrel és sóval várták a honfoglalókat. Talán éppen szétszórottságuk miatt hódoltak meg a sebes lovakon érkezett, jól felfegyverzett nép előtt. István király azonban, aki állammá szervezte az elfoglalt területeket, mégis olyan kinyilatkoztatást tett, amely arra vall, hogy ebből a meghódolásból nem lett mindjárt őszinte barátság. A király marasztaló igéi – „többnyelvű ország a boldog ország” – sejteni engedik, hogy ezeket a népeket itt kellett tartani, hogy ne legyenek lakatlan vidékek, de minél több legyen a hatalmas területet megművelő munkáskéz és az ország biztonságát védő harcos.

Amikor a törzsfők megosztották az országot, ez a vidék Botondnak jutott,

aki a monda szerint buzogányával akkorát ütött Bizánc kapuján, hogy az rögtön kinyílt előtte. Miért ment beljebb, arról a legenda már nem tájékoztat. Ez volt az Al-Duna vidéke. Baranya és Szerémség is ide tartozott, s népi összetételében, gazdálkodási módjában és életforma tekintetében elképzelhetően egységes képet mutatott. Az állattenyésztésen kívül az itteni népek méhészkedéssel foglalkoztak, úgyhogy jöttek fel délről a görög kereskedőkaravánok, s vitték innen a mézet és a méhsört. Legfőbb terményük a köles volt, és mocsárváraikból zsupánjaink gyakorolták fölöttük a hatalmat. Feljegyezték róluk, hogy családi életük erkölcsös, ők maguk pedig vendégszeretők, és foglyaikkal jól bánnak.

A római birodalomból átszivárgott hatások érződtek meg rajtuk. Szelíd megadásra is az készítette őket a vadabb és harciasabb jövevényekkel szemben, hogy a rómaiakkal összecsapva tanulták felmérni az erőviszonyokat. S akik ebből a népből itt maradtak, nem kerülhették el az összeolvadást a honfoglalókkal. Kölcsönösen átvettek sok mindent egymástól. A magyarok nomád őseik örökségét követve a vadászatban és a halászatban jártak elől, a szlávok a jóságnevelésben. Nem sok időbe telt, hogy életformájuk ebben is kiegyenlítődjék.

Szavakat vettek át egymástól, s ha nyugodtan nevezhetjük is túlzásnak azt az állítást, mely szerint a magyar nyelv nagy részét szláv jövevénytörzsek alkotják, biztos, hogy rengeteg szó szivárgott át tőlük az alakulól s a finnugor ősnyelvtől egyre jobban eltávolodól magyar nyelvbe. Nincs helyünk ezekből sokat bemutatni. Talán csak a legjellemzőbbekből sorolnánk fel néhányat: király, császár, vajda, udvar, deszka, molnár, pecsenye, csöbör, járom, borona, marha, abrak, zabla, gereben, és így tovább.

A felsorolt szavak között is nemegy arról tanúskodik, hogy az itt talált szláv népek már nem nomádok, hanem földművelők, állattenyésztők, tehát egy helyhez kötött, megállapodott nép, amely neve ellenére – a szláv szó a latin *sclav*-ból ered, és annyi, mint szolga – vezetőiben a műveltségnek is bizonyos fokáig eljutott. Nyilván ugyancsak a római birodalom közvetlen és a bizánci távolabbi hatása következtében. Hogy a két szent életű testvér: Cirill és Metód elhozta-e ide is az írástudást, legalább a zsupánok földváráiba, s ha voltak már kalugyerek, azok közé, nem tudni. De az a körülmény, hogy Metód szerémi érseki címmel és a pravoszláv szertartás engedélyével tért vissza Rómából, ezt nagyon valószínűvé teszi.

Népet mondtam? Csak azért, mert nemzeti még nem létezett. S a nép, persze, mindenütt műveletlen volt. Ebben sokáig nem volt különbség a fejlettebb életforma ellenére sem őslakók és jövevények között. Minden mást egybemosott az idő és a közös felemelkedés, majd a nemzetté válás ténye a közös harcokkal és a közös sorssal.

Eddig úgy tűnt, mintha csak a török kitakarodása után telepítettek volna ezen a vidéken. A parlagon heverő ezer és ezer holdakra, amelyeket fel se mért még senki. Ezzel szemben az az igazság, hogy Magyarország a korai középkorban is erős vonzást gyakorolt a szomszédos országok jobbágyi sorban élő szegény embereire. Itt találtak hazára a jászok, a kunok, a besenyők – miután utóbbiak felmorzsolódtak a szomszéd népekkel vívott harcokban. És csak természetes, hogy a közelség még inkább megkönnyítette a balkáni népek beszivárgását. Ide jöttek a szerbek a törökök elől állandóan menekülve, ide a román bojárok és a lengyel feudális urak birtokairól elszabadult jobbágyok.

Mátyás király volt utolsó nagy pártfogójuk, aki udvarában is idegenekkel vette körül magát, s akinél nyelv és nemzetiség nem számított, hiszen Sibinjani Janko fia lévén, gyermekkori emlékeiből is sokféle népet ismert. A beszivárgó népek munkát akartak találni, s az akkori Magyarországon a kiterjedt birtokokon kellett a munkáskéz.

Ezek nem voltak tervszerű telepítések. Jogvédelmet biztosítani a beköltözötteknek az állam részéről nemigen lehetett. Amiben jobbágy és nemes földbirtokos megállapodott, ahhoz tartotta magát mindkét fél. Ha a jobbágy elégedetlen volt sorsával, innen is megszökött, más gazdát keresett. A kiszolgáltatottság nem volt semmiben sem nagyobb, mint a magyar jobbágyok esetében, akik fölött ugyancsak az Isten meg a földbirtokos volt az úr.

A jobbágysettlementoknak a középkorban volt egy védelmezőjük, a katolikus egyház, amely a tized ellenében egyedül próbálta összevonni őket, szétosztásukban közösségekbe terelni őket, s amennyire lehetett, hatni rájuk, hogy türelemmel, engedelmesen viseljék sorsukat.

Hatni próbált az egyház a földesúrra is, és Isten nevében kért méltányos elbánást, amennyiben a jobbágy panasza indokolt volt. Egyes történetírók, akik a középkori egyháznak ezt a jószolgálati tevékenységét kritikussal szemmel vizsgálták, nem mulasztották el megjegyezni, hogy ha emelkedett a jobbágy jövedelme, az egyházi tized is megnőtt. Ez igaz, de hogy jó szándékú papok is voltak, akik bátran kiálltak népük érdekében, ahogy a jó pásztor a nyáját védi, azt mi sem bizonyítja jobban, mint Lőrinc pap, Dózsa György helyettese, akit égő fáklaként dobtak le az urak a bácsi vár tornyából.

Egyes települések egynyelvű, egyféle vallású népből álltak össze. Ez se történt rendezetten és tervszerűen a befogadó haza részéről. Maguk a népek verődtek össze egy-egy vidékről rokoni, szomszédai, jó baráti alapon. Így például jellemző, hogy jóval később, már a tizenyolcadik században, amikor nagyban folytak a hivatalos telepítések, Hadik András szlovákokat hozatott futaki birtokára, papot is, tanítót is hozzájuk, s ebbe nem szólt bele senki.

De akkorára a Dózsa-forradalom és Werbőczy hírhedt jobbágytörvénye már feledésbe ment, s már rég nem aszerint teljesítették a robotot, ötvenkét napot egy évben, de volt úgy, hogy a háromszorosát is megkövetelte az uraság. A törökök kivonulása után, mint tudjuk, mindent megadtak a telepésnek, csak jöj-

jön, és művelje a földet, amelyből mindenekelőtt a kincstárnak volt most már haszna.

Bárhogy vizsgáljuk is azonban a telepések korai beszivárgását és későbbi tömeges behozatalát, nemzeti ellentétre sehol sem akadunk. A középkorban annyira csak munkást láttak a jobbágyban, hogy fel se merült sehol nyelvi vagy egyéb származási jellegzetesség kérdése. Ha csak a papoknál nem. Voltak vidékek, ahol nem a jobbágy magyarosodott el, hanem – mint a Felvidéken oly sok helyen – a magyar földesúrból lett szlovák.

Ez természetesen korántsem holmi liberális állapotra vall. Egyszerűen nem törődött ilyesmivel senki. Hacsak nem megint a papok, akik kénytelenek voltak megtanulni a bevándoroltak nyelvét, mert a gyónás szentsége csak így volt gyakorolható, és a prédikációkat is anyanyelvükön értették meg a hívek.

A szervezeten bejött, privilégiumokat élvező népek, mint például a szerbek, akik Černojević pátriárka vezetésével vallási és nyelvi autonómiát élveztek, már a későbbi korok rendezettebb viszonyait tükrözik.

Nem vonatkozik azonban ez a jászokra és kunokra, akik székkapitányuk felügyelete alatt szervezeten éltek, amikor azonban csatlakoztak Dózsa forradalmához, elvesztették ezt a különállási helyzetüket, és a közönséges jobbágyok sorsára jutottak valamennyien.

El is magyarosodtak. El kell hinnünk, hogy nem holmiféle erőszakos beolvasztási akció eredményeként. De a tizenhatodik században oly mindegy volt, hogy a jobbágy milyen nyelven beszél, így aztán egy természetes folyamat ment végbe, amikor a ma legmagyarabbnak tekinthető egykori kunok feladták ragaszkodásukat nyelvhez és hagyományhoz, s a népek kohójában átvették és magukévá tették a környező többség nyelvét.

*

A népek vándorlása több száz éven át tartott Bácskában. Háborúk és forradalmak elől vagy azokat követve hagyta ott helyét a lakosság egy része, törökök és tatárok elől menekülve, illetve Dózsa György vagy Rákóczi seregeihez csatlakozva, avagy előlük kitérve. Mert sose lehetett tudni, hogy egy-egy ilyen hadjáratnak milyen következménye lesz. Később sem, a modern hadjáratok idején, amikor az itt élő, nem egyajkú népet könnyű volt megosztani, sőt egymás ellen fordítani.

De nemcsak népek keltek vándorútra. Egyes személyek is. Az iskolát végzett vagy mesterséget tanult fiatalok életéhez elválaszthatatlanul hozzátartozott a vándorút, a világlátás. Adataink vannak róla, hogy a középkorban bácsi, küllődi, monostori, czoborszentmihályi – vagyis zombori – peregrinusok keltek útra, és mentek Bázalbe, Göttingába s egyéb nyugati főiskolákra tanulni. Várady Péter bácsi udvarházából éppúgy elindultak Róma felé, mint Laskai Osvát és Sztáray Mihály megjelenése után protestáns egyetemekre Baranyából a Kálvin hitét követő fiatalok. Hiszen lehetett pap vagy tanító úgy is vala-

ki, ha nem külföldön szerezte az oklevelét. Mert voltak egyetemek és főiskolák Magyarországon is szép számmal – a pécsi egyetem 1367-ben nyílt meg –, de aki világot látott, holtáig megkülönböztetett tiszteletet élvezett. Ez a tisztelet olyannyira beleidegződött a népbe, hogy aztán az Amerikát járt egyszerű ember is részesült belőle még nem olyan régen.

Iparosoknak meg egyenesen kötelezővé tették a vándoridőt, amely három évnél nem lehetett kevesebb. Ha föl szabadult az inas, a céhmestertől megkapta a szükséges ajánlást, amely nemcsak szakmai tudásáról, de jóra való, tisztelendő viselkedéséről is bizonyosággal szolgált, fogta a ládáját legszükségesebb holmijával, és elindult. Per pedes apostolorum, az apostolok lován, vagyis gyalog. Ebben aztán rendszerint nem volt különbség a latin nyelven érkező vándordiakok vagy a szakmájuk tökéletesítésére indult mesterlegények között. Ha útközben akadt szekér, amely felvette őket, a kocsis nemigen tett különbséget, de lakott helyre érve külön útja volt a középkori peregrinusnak, illetve későbbi vándorló mesterlegénynek.

Zomborban 1819-ben adták ki az első céhszabaddalmi levelet a kötelező vándoridő meghatározásával „... első Ferenc, Isten kegyelméből Ausztria császára, Jeruzsálem, Magyarország, Csehország, Dalmácia, Horvátország, Szlavónia, Galícia és Ladóméria apostoli királya” nevében. Német nyelven persze, hiszen a zombori iparosok túlnyomó többsége német volt, Bádénból és Württembergből jött telepes. Kőművesek, ácsok és pintérek céhét szabályozta, de anélkül hogy mesterek, inasok és segédek viszonyában a legcsekélyebb módon is eltért volna a céhek általános szabályaitól. Szorgalom, istenfélő erkölcs és tisztesség alapelvei minden iparágban egyformán megkövetelt elvek voltak.

A kötelező három esztendőre nézve nem voltak előírások. Hogy hova, merre megy a legény, csak a szomszédos faluba vagy hetedhét határon túl, nem kérdezte senki. És mivel a szokások és törvények Európa-szerte hasonlóak voltak, a vándorlegény többé-kevésbé hasonló viszonyok között találta magát mindenütt. Tőle függött, hogy Bécsbe, illetve Párizsba megy-e, vagy a közeli városba.

A vándordiakok, vagyis a peregrinusok a maguk korában az útba eső eklézsiák vagy urasági konyhák vendégei voltak. Előfordult, hogy rosszkor jöttek, nem szívesen látták őket, de ezt kimutatni vagy előttük ajtót becsukni annyira volt, mint megsérteni az „úri modort”. Az ilyesmi nem maradt titokban, nem keltette a vendéglátást megtagadó személy jó hírét.

A céhek korában viszont minden nagyobb helyen volt egy a vándorlegényeknek berendezett fogadó – a Herberg –, ahol olcsó éjjeli szállást kaptak, s amelyet a hatóságok ellenőriztek. A céhlevél – amelyet Kundschaftnak neveztek, s ettől kapták később a megrendelő vagy vevő a nevét – egyben útlevél is volt. A vándorútra kelt legény előtt ezzel a papírral kinyílt a világ.

Így juthatott el a bajai szabólegény, Jelky András Algériába, Ceylonba és Batáviába, hogy aztán Japánba a holland kormány konzuli teendőit lássa el. Mert őt már a kalandvány vitte messzire, s nem elégedett meg azzal, hogy a nadrágvarrásban tökéletesítse magát.

Akárcsak a takácslegény Táncsics Mihály, aki ugyan külföldön nem ment ilyen messzire, csakhamar hazajött, hogy Budán tanítói oklevelet szerezzen, majd szolgálóikként az egyetemre is beiratkozzék. Vagy a boltosinas, Türr István, akiből olasz tábornok lett és Nápoly katonai parancsnoka, Garibaldi vezérkari főnöke.

A bácskai vándorlegények se hiába rótták az országutakat. Ha nem is törtek mind a magasba, szakmájukban annál többet tudtak, minél tovább voltak oda, és minél messzebbre jutottak el, akárcsak manapság.

*

Az osztrák önkényuralom, amely a Vajdaságban egyformán keserítette el a szerbeket és magyarokat, már az ötvenes évek elején mindent elkövetett, hogy híveket szerezzen magának. A magyar mártírok százai ültek még börtönökben, amikor Haynau – akit nyugati utazásai során Londonban a munkások felismertek és véresre vertek, oly hírhedt elnyomóként tartotta számon az egész világ – pántlikás kalapot nyomott a fejébe, és földbirtokot vett Magyarországon. Ez elég volt a megalkuvóknak és derűlátóknak, hogy hajlandók legyenek olyasmit hinni, mintha a magyarság még az ellenségei előtt is rokonszenvenné tudna lenni. És mintha Jókai az igazságot írta volna meg a magyar birtokon megtelepedett osztrák alakjában *Az új földesúr* című regényében.

De itt a Vajdaságban tényleg történtek hasonló dolgok. A szerbek, akik még nem is olyan régen a magyarsággal harcba álltak, egyre több jóindulatot és baráti hajlandóságot kezdtek mutatni a náluk is jobban elnyomott és jogfosztott nép iránt. Skerlić idéz valahonnan egy párbeszédet, amely még 1848-ban hangzott el egy szerb és egy magyar paraszt között: Nekünk el kellene pusztítanunk egymást. – Úgy van, méghozzá mindjárt! – Csak azt nem tudom, miért? – Hát bántottalak én téged, testvér, valaha is? – Nem te, még a dédapád se! – Akkor meg huncut, aki haragszik!

Ez a hangulat és az egyformán elnyomott népek egymáskeresése folytatódott a Bach-korszak alatt. Miután az Olvasókört és a Čitaonicát bezárták, mert a politikai szervezkedés fellegvárait látták bennük, egymáshoz kezdtek járni a magyar és szerb urak. Az iparosok és kereskedők, szóval a polgárok sem zárkózhattak mereven el egymástól. Az élet és az egyéni érdek megannyi vonatkozásban vezette őket ugyanarra az útra. A népnek meg valóban nem volt semmi oka haragot tartani, ha már az urak összebékültek egymással.

A negyvennyolc előtti nemzeti ocsúdás rövid korszaka után elérkeztek az elnemzetlenítés sötét korszakához. Ezt különben a magyarok viselték el nehezen, akik akkor süllyedtek először kisebbségi sorsba, minthogy a török uralom mégis meghagyott az országból egy részt – egészen le Senjig és Bakarig, s hozzá a fiumei kikötőt –, ahol a magyar királyság uralma maradt érvényben. Az abszolutizmus semmit sem hagyott meg. A tiszta magyar vidékeken különösképpen érezte hatalmát, s így az a furcsa helyzet állt elő, hogy a vegyes la-

kosságú tartományokban, mint amilyen a Vajdaság és Erdély volt, viszonylag könnyebb lett az élet.

A bácskai szerbeknek még külön okuk is volt a magyarok barátságát keresni, hiszen végleg magukra maradtak. A belgrádi rendőrruralmat éppúgy elítélték, mint Bach rendszerét, a horvátok meg a maguk útjára tértek, és Strossmayer püspök a császárhú Jelašićot ünnepelte, miközben elzárkózott a költő, Zmaj közeledése elől. 1850. március 24-én mondta el politikai szűzbeszédnek beillő szónoklatát – amelynek szelleméhez élete végéig hű maradt –, Jelašić mellett Ausztriát és a császárságot is magasztalva, s annak a reményének adva kifejezést, hogy ha még egyszer ellene fordulna „a veszekedett népharag”, az isteni Gondviselés újra megtalálja a Jelašićhoz hasonló sziklaszilárd férfit, aki a megmentője lesz.

Ezek azonban a „nagy politika” konstellációi voltak délen és nyugaton, míg a helyi közélet az adott realitásokhoz igazodott. Petrović kerületi kormánybiztos kizárólag magyarokat nevezett ki maga mellé az úrbéri törvényszék ülnökeivé. Nevezetesen Heinrich Pált, Kovachevich Alajost és Virter Ferencet, akik – jellemző ellentmondásként! – a németesítő rendszerben is magyaroknak vallották magukat.

Különben Petrović kormánybiztossága alatt lendült fel a selyemhernyó-tenyésztés mozgalma, ami nemzetiségi különbség nélkül hasznára volt a Zombor környéki szegény néposztálynak. A mezőgazdasági viszonyokon is javítást szorgalmaztak, s a földművelők egyesületbe való tömörítése, mint azt a történetíró Szobonya Bertalan feljegyezte, eredményes volt. „A megalakult gazdasági egyesület a nemzeti sérelmek mellett, sőt, annak ellenére is, már a kezdet kezdetén hasznos tevékenységet fejtett ki.”

Úgy tűnik, az itt élő népeket a közös nemzeti jogtalanság hozta közel egymáshoz. S eltávolodni, magukba zárkózni csak akkor kezdtek, amikor nemzeti különállásuk lehetségessé vált. Ezt azonban már a magyarok jobb helyzete és uralkodó szupremáciája váltotta ki azután, hogy megszűnt a Vajdaság, és létrejött a kiegyezés Bécs és Budapest között.

*

„Felség – mondta Napóleonnak Talleyrand, aki minden rendszert kiszolgált –, a történelem ismétlődik, csak a személyek változnak.” És példabeszéde mint ha az e vidéki iskolák tannyelvének megállapításában be is vált volna. Mert jóllehet a trianoni békeszerződésnek egyik cikkelye kötelezte az utódállamokat a nemzetiségi jogok tiszteletben tartására, az SZ–H–SZ Királyság mindent elkövetett a kisebbségek elnemzetlenítéséért. Ez a törekvése mindenképp az iskolákban jutott kifejezésre. Jött a hírhedt névelemzési rendelet, amely például a Mészárosokat és Kovácsokat szlávoknak deklarálta, s jöttek egyéb megszorítások és fenyegetések, úgyhogy amikor az apácák leánypolgárijának bezárása után a zombori főgimnázium magyar tagozatára is sor került 1923-ban, már nem is csodálkozott senki.

Mentek ugyan deputációk egy ideig a közoktatási miniszterhez, sőt a kormány elnökéhez is, ígéretekben sem volt hiány, de minthogy a magyar nemzetiségnek igazi népképviselője nem volt az SZ–H–SZ állam parlamentjében, s jobbára amolyan botcsinálta politikusok ügyködtek, minden hiábavaló maradt. De ha lett is volna, ki hallgatott volna egy kisebbségi honatyára?

A tanárokat szélnek eresztették, csupán egy részüket véve át, a diákoknak a szerb tagozatot ajánlották melegen a figyelmükbe, s így a gimnáziumban ötven év után elnémult a magyar szó, s szétszóródott az utolsó nemzedék. Ki Zentára került, ki Becskerekre, ki sehova, illetve a határon túlra. S aki csak egy kicsit ismerte a történelmet, s tudta, mi történt 1872-ben, nem is szólhatott. Meg kellett értenie, hogy ezúttal is a reciprocitás, sőt a terans elve érvényesült.

És aztán ilyen kis dolgoknál a történelem nem áll meg, az élet megy tovább. A fiatalok alkalmazkodnak az időkhöz, beilleszkednek a megváltozott viszonyokba. A zombori gimnazisták még elénekelték diákmiséjükön Marschall Béla tanár úr vezénylete alatt a tedeumot, viszont venisanctéra már nem került sor.

Túlzott jelentőséget tulajdonítunk az iskolák tannyelvének? Meglehet. Mert ha közel hetven év távlatából visszanézünk a zombori főgimnázium két háború közötti utolsó magyar nemzedékére, azt kell mondanunk, hogy semmiféle törés nem látszik meg rajtuk. Emberek lettek valamennyien, se jobbak, se rosszabbak azoknál, akik előttük jártak, illetve utánuk következtek. Pedig akkor még anyanyelvápolás se volt! Legalább az iskolákban nem.

Viszont élénken élt egyféle belső ellenállás és ragaszkodás nyelv és származás attribútumaihoz. Igények jutottak kifejezésre ilyen irányban, így például, habár a hatóság különféle akadályokat gördített elébe, a színjátszás virágzott, s a legutolsó műkedvelő előadást is telt ház tapsolta végig. A magyar könyv is megkülönböztetett tiszteletben részesült, jöllehet kevesebbet olvastak, mint napjainkban, de a csak kicsit tehetősebb parasztházban ott volt a mestergerendán, a biblián és a kalendáriumon kívül Petőfi verseinek gyűjteménye, amely aztán öröklődött a családban.

Indítást kapott ez az utolsó nemzedék abban a megszüntetett régi iskolában. Még azok is, akik csak egy-két osztályt jártak benne, továbbvitték magukkal a hatását. Anélkül hogy nacionalisták lettek volna. A szellemi hagyományok éltek bennük tovább, a bölcsődal emléke, s minden egyéb, ami az anyanyelvhez tartozott.

A zombori gimnázium százéves jubileumát ünneplő kötet a megszünt magyar tagozat hatodik osztályosainak csoportképét közli, s aki ismerte őket, ma elcsodálkozhat az osztály összetételén. A harminc tanuló között tíz lány volt, míg a fiúk fele faluról került gimnáziumba. Azok között pedig jó néhány német származású, akik akkor még éppúgy magyaroknak vallották magukat, mint az osztály kilenc zsidó vallású tanulója. Mind a harminc diák kitarzott a magyar tagozat mellett, annak ellenére, hogy ez érvényesülés szempontjából

csak hátránnyal járt, de ezt a kitartást erősítette és megszépítette a nemzetiségűkhöz való ragaszkodás és az önérzetes ellenállás szelleme. Más kérdés már, hogy később hova sodorta őket a történelem vihara. Az iskola összetartotta őket, s épp ez volt csodálatos abban a régi iskolában.

Ma persze más az iskola szerepe. Bezárkózás helyett az oldódást hirdeti, ellenállás helyett a társadalmi egyenjogúsággal együtt járó testvériség és egység szellemét a különböző nyelvű diákok között. És az emberré nevelő alma mater kisugárzása se csökkent bizonyára, de változatlan melegséggel dajkálja az ifjúkor diákemlékeit. A mai nemzedéknek éppoly szép lesz egy idő múlva a régi iskola, mint az öregeknek, a még megmaradt keveseknek, az említett utolsó nemzedéknek a maga iskolája, amelyet még emlékezetesebbé tesz, hogy küzdenie kellett a fennmaradásért, s végül is megszűntették.

(Folytatjuk)

GERGELY GABRIELLA NAPLÓJA

*Részletek**

Szülőfalumról

Az én szülőfalum Törökkanizsa és Józseffalva is, úgy össze vannak nőve, mint Buda és Pest, azzal a különbséggel, hogy nincs köztük folyó, sőt még egy jelzés sem. Egyszerűen van egy utca, amelynek Határ utca a neve. Itt az utca egyik oldala Törökkanizsa, a másik oldala már Józseffalva. Nagyon mulatságos arra gondolni, hogy ha egy kocsis az úton halad, két kereke egyik faluban van, a másik kettő a másikban. Mikor születtem, józseffalvi voltam, pár évre rá néhány utcával odébb költöztünk, akkor törökkanizsai lettem. Emlékeim a nagy fűzfabokrokkal szegélyezett, kanyargós Tiszához fűznek. Ez a szép táj megmaradt emlékül. Törökkanizsa nem tartozott a kis sárfészek falvak közé, már akkor járási székhely volt, sok kisebb-nagyobb község tartozott hozzá közigazgatásilag. Három kastély is volt a faluban, gróf Maldegchein, báró Talián Béla kastélya (ő egyszer miniszter is volt) és a Sulpe Vilmos-féle kastély. Sulpe nem volt mágnás, egyszerűen csak nagyságos úr, de senkivel nem érezte, hogy ő nagyságos úr, kedves, közvetlen ember volt. Köszönésben egyszerűen nem lehetett megelőzni. Egy óriási csodálatos parkja volt, ősi terebélyes fákkal, szépen ápolt virágok és pázsit, valóságos kis paradicsom. Ez a gyönyörű park nem volt elzárva a nagyközönség és a pihenni vágyók elől. Hányszor eltűntem már nagyobbacska koromban egy jó könyvvel, megkeresve a kedvenc padomat egy árnyékos fa alatt, különösen a som érése idején, teledugtam zsebemet a piros sommal. Az idősebb grófok és bárók kriptáikban nyugszanak, a fiatalok eltűntek. . .

A Gelbmann családban új kisbaba érkezését várták. Anya egy kicsit zavarban van, mert három nagylány volt a háznál, és a legidősebb, Etelka már menyasszonyjelölt volt. Ez a gyermek már a XX. század gyermeke lesz – mondta apám. Valóban a XX. század első tavaszán, éppen húsvét ünnepén születtem. A család nagyon örült, hogy kislány született az öt fiú után. – Legalább öregségünkre lesz valaki, aki gondunkat viseli. . .

Apró emlékeim – a dobordanok

Még óvodás korom előtt történt. Anyámnak abban az időben kézimunka-előnyomdája volt. Jöttek drukkoltatni, többnyire szerb lakosok. A lányok, asszonyok ügyesen hímeztek. Nagy divat volt a madeira, a richelieu és a toledó hímezés. A házimunka mellett

* Az 1992. októberi számunkban közölt szöveg befejező része

ez jövedelmező foglalkozás volt. A lányok egyedül hímezték jó előre a kelengyjüket. Különösen hetipiac napján jelentek meg kosárral a karjukon nálunk. Benyitottak az ajtón, és azt mondták, dobor dan, vagyis szerbül köszöntek, dobar dan, jó napot. Miután mindegyik így lépett be, én egyszerűen dobordanoknak neveztem őket. Anya ilyenkor egyáltalán nem ért rá velem foglalkozni, próbáltam rosszkaldolni, de senki sem törődött velem. Mikor végre mindenki elment, anya leroskadt egy székre, s azt mondta, hagyjál, mert nagyon fáradt vagyok. Egyszer egy „dobordan” sokáig válogatott, én pedig eldugtam a kosarát. Ettől kezdve rendszeresen eldugtam, rafinált módon a legkülönbözőbb helyekre. Hiába volt minden szidás. De anya pillanatok alatt megtalálta. Amikor egyszer anya panaszkodott rám, apa azt mondta, hogy hamarosan itt a tavasz, az udvarban fogok játszani, jövőre pedig beadjuk az óvodába. . .

1914-ben Boriskáéknál sok minden megváltozott. Náci bácsi eladta a régi, még a szülőkől örökölt, de erősen renoválásra szoruló házát, és vett egy szép nagy úri házat. Csukott, faburkolatú kapualj, egymásba nyíló szobasor, széles üveg folyosó, kis park egy óriási cseresznyefával. Lila klematisz futotta be az üveg folyosót. A park után egy kövesudvar, rengeteg melléképülettel, valamikor gazdasági épületek lehettek. Boriska nagyon örült az új otthonának.

Nyáron kényelmes kerti garnitúra állt a fa alatt, és az érett, nagy szemű, fekete cseresnye szinte szájába lógott az alatta ülőknek.

Az első világháború

Sajnos, sokan elmentek. Rövidesen bevonulásuk előtt megjött Ármin bátyám a megszűnt Felvidékről, Jenő pedig Győrből, kórházi segédorvos volt, és egy menyasszonyjelöltet hagyott ott fájó szívvel. Misi és Aladár már előbb otthon voltak. Hazajöttek, mert még látni akartak bennünket, és egymást is, mielőtt bevonulnak. Sajnos, ez korosztályuk szerint meg is történt, a háború már megkezdődött. Rövidesen Bertold sógoromnak és Henrik sógoromnak is be kellett vonulnia. Szegény édesanyám, négy fia és két veje a háborúban. A sajtóban a hazafias uszítás folytatódott, az emberek pedig várták az új híreket.

Bátyáim is kikerültek a harcterekre. Ármin a szerbiai harctérre, Misi olaszországi harctérre, Jenő hadikórházba, mindig harcközelben, a két sógorom pedig az orosz harctérre. Zelnika Náci pedig Galíciába, Psemysl várába. Most már igazán volt elég ok aggodni értük, és lesni a rózsaszín katonai nyomtatott tábori lapokat.

Először Ármin bátyám került fogságba a szerb harctéren, pár hónap múlva erről valahogy értesíteni tudott bennünket, de később egész háború alatt nem volt hírünk róla. Kétségbeesve gondoltunk arra, hogy talán már nem is él. Aladár katonai éveire nem tudok visszaemlékezni. Segédszolgálatos volt a rossz szeme miatt. Misi Olaszországban, Piavenál harcolt, ahol megsebesült a karja, kórházi gyógyulása után azonnal visszaküldték a harctérre, újra az olasz frontra került, de más helyre, itt ismét megsebesült, most súlyosabban, a vállán, sokáig tartott a gyógyulása. Akkor kapta meg a signum laudis kitüntetést, a 10 napos szabadságnak mindennél jobban örült. . . Jenő már komoly és sürgős műtéteket is végzett a fronton. Munkájáért kapta a magyar Vöröskereszt kitüntető jelvényét. A hosszú háború alatt egyetlenyszer kapott szabadságot.

Most már nem csak a városokban volt nehéz az ellátás, hanem falun is. A háziasszonyoknak, bizony, sok gondot okoztak a hiánycikkek, de nekem minden jó volt, a legegyszerűbb étel is pompás volt. Édesanya még a sok gyerek idejéből megszokta, hogy min-

den héten maga sütött egy nagy kenyeret, és péntekenként barcheszt. Ehhez a lisztet mindjárt az új búza beérése után a Grujić-malomban apa beszerezte. Zsákban ott állt a kamrában egy évre való. A korpából a komlót kis gömb alakúra formálta, a nyári napon vesszőkosárban megszártították. Egy vászonzacskóban ez is ott volt felakasztva. Ezt használta anya élesztő helyett. Tésztából hagyott kovászt, eltette a következő sütésig. A kenyérsütő teknőben este felverte a kovászt, hajnalban felkelt, bedagasztotta, a szakajtóban tiszta konyharuhában pihent a tészta, és reggel elvitték a pékhez.

Hogy lehetett volna panaszom, ha ilyen kenyeret ehettem. Bezzeg a pestiek. Emlékszem még a versre:

*Feketén fekete,
vajon már lehet-e,
nincs neki külleme, állaga, anyaga,
borzasztó, hogy a pék hogyan spórol vele,
a svábbogarat se teszi bele.*

Humornak jó volt, de ha tényleg ezt kellett volna enni, borzasztó lehetett. Nemcsak a kenyér gondját vállalta anya, aki most üzletasszony lett, de a zsírról is gondoskodni kellett a kóser háztartásban. Magam előtt látom anyát, fájós, kövér lábszárait a fekete fűzős cipőben, amint ráteszi a libákra, és tömi őket. Mindig két libát tömött egyszerre. Nagyon ügyesen dugdosta a kukoricát a csőrükbe. Mindig jó kövérek és szép májúak lettek. Ezt is már rég megszokta, amikor a fiai egyetemisták voltak, és küldözgetni kellett a csomagokat Pestre. A háború pedig csak húzódott, csak húzódott, csak kitolódott, az emberek nagyon szenvedtek a háború okozta bajoktól, elkeseredtek a hiábavaló vérontástól és nélkülözésektől. Túrtek és vártak. A forradalmaknak is megvan mindig a politikai háttere, amelyről a tömeg nem tud, de jó előre el van már készítve. Azok a politikusok, akik ezt akarták, a kellő pillanatban nagy sikerrel robbantottak ki egy országos forradalmat, és villámszerűen megmozdult mindenütt az elkeseredett tömeg. Természetesen a mi kis Kanizsánkban is kitört a forradalom. Ez nálunk úgy zajlott le, hogy a tömeg a főutcára vonult, feltörte és kirabolta az összes üzletet. Náci sógoromat kékre-zöldre verték. Egyedül a mi üzletünk nem lett kifosztva. Mi lehetett az oka, apám iránti tisztelet vagy a jó erős vasdednyők? Ki tudja! Minden áru megmaradt. Flóránk ijedtében és félelmében, amit gondolt menteni, bedugta a kályhába. Az első befűtésig ez el lett felejtve. Így nagy bűz közepette elégett. A kanizsai forradalom egy nap alatt lezajlott. Aztán a nép várt, mi lesz tovább.

Pesten azonban nem ment ilyen egyszerűen, mert hiszen ott bűnbakot is kellett találni. Ki lehet jobb bűnbak, mint a zsidók. Ki lehet a veszített háború oka, persze hogy csak a zsidók. Csak a zsidók, a hadiszállítók, a feketézók, a kommunisták, legegyszerűbb így a közhangulatot ellenük fordítani. Antiszemita kampányt indítottak a különböző, erre a célra alakult egyesületek. Például volt Ébredő Magyarok, és ki tudja, milyen más hasonló. A Próney testvérek az utcán inzultált és összevert zsidóknak voltak a rémei. Ez volt hát az a híres őszirózsás forradalom, amelyet a Tanácsköztársaság követett. Mindezekről mi a csendes falunkban csak hallomásból tudtunk. Azt is, hogy az ellenállók megbuktatták a Tanácsköztársaságot, és román csapatok jöttek megszállóként Pestre. Kik ezek az ellenállók? – tőprengtem, hát jobb nekik a román megszállás. Nem éltem át, így nem is értettem az akkori országos politikát. Ezután következett Horthy Miklós bevonulása a fehér lován.

A francia megszállás

Egy reggel arra ébredtünk, hogy francia csapatok érkeztek Törökkanizsára. A lakosság úgy fogadta őket, mintha régen várt barátok érkeztek volna. A rongyos bakancsú, elnyítt, fakó, csuhaszürke ruhás katonáink látványa után jólesett látni a kifogástalanul, szépen öltözött francia fiúkat. Az egyszerű falusi nép nem sokat tudott a franciákról. A magyarnak soha nem volt baja a franciával, mindig csak a német volt az, aki a bajt hozta ránk, még akkor is, ha barát vagy szövetséges volt is. A kanizsai intelligencia, még a legszerényebb is, tudta, hogy fróink, költőink, szobrászaink, festőink valóságos Mekkája lett Párizs.

Közvetlenül a francia csapatok bevonulása előtt megjött Aladár bátyám, akit mint segédszolgálatost elsőnek leszereltek. Tetszett neki a kávéház, és azonnal kinyitotta. Volt is forgalom, de akárhogyan is vesszük, ez rövidesen bizony kocsmá lett. Talán ennek az utacára nyíló kocsmának volt köszönhető, hogy a franciák lefoglalták a kocsmából nyíló tágas szobát altiszti étkezőnek, és az udvarban lévő külön épületet, amely nyári konyha és mosókonyha volt. Berendezték konyhának. Két szakács főzött, minden reggel meghozták valahonnan az ő raktárukból az asznapi főznievalót. Volt mit cipekedniük, mert két turnusban is jöttek a kosztosaik. Két vödör bort hoztak naponta a főzéshez. Az asztalnál pedig rengeteg palackozott bor fogyott. A francia katonák új életet hoztak Kanizsára. Lányoknak, asszonyoknak udvarolgattak, sok bánatos hadiözvegyet vigasztalgtattak. Igaz, nem takarékoskodtak az ajándékokkal sem. Csokoládét, kávé, szappant, illatszert a hölgyeknek, finom cigarettákat, bort a férfiaknak. Mosásért vagy egyéb apró szolgáltatásért gavallérosan fizettek. A nyomorúságos háborús napok után természetes, hogy a nép nagyon megszerette őket. Boriskáéknál két tiszt lakott. Feszés, jól szabott, fekete egyenruhát viseltek, piros rangjelzés és nagyon sok arany gomb volt rajta. A húszéves, szép nagylány és az akkor még fiatal mama, úgy látszik, vonzerő volt, mert többször barátjaikat is meghívták. Az egyik barátjuk jól zongorázott és a szép francia szononokat együtt énekeltek. Egyik pedig beszélt egy kicsit németül, az tolmácsolta a társalgást. Udvariasan és finoman viselkedtek, Náci bácsi is ott jött-ment közöttük, akkor már nem dolgozott. Ha csak tehettem, én is átmentem, hogy hallgassam a beszédjüket és a szononokat. Nagyon tetszett a francia nyelv, akkor lettem ennek a nyelvnek a szerelmese.

Ahogy éjjel jöttek, úgy éjjel távoztak el a franciák. Utánuk nagy csönd lett. Mindenki érezte, hogy valami rövidesen történni fog. Tudomásunk volt arról, hogy a tárgyalások Versailles-ben folynak, az amerikai elnök diktálja a feltételeket. Vártuk a békét, de ami bekövetkezett, nem számított rá senki, de senki sem, a magyarság tragédiája. Erre valóban nem voltunk felkészülve. Éreztem azon a hajnalon, hogy drámai pillanatok szemtanúja vagyok. Hajnalban álmomból felriadva a nagy zajra odarohantam az ablakhoz, és láttam, hogy nagy harsogó trombiták zenéjére és zászlókat lobogtatva bevonul a szerb hadsereg. Csőcselékszerű népség szalad mellettük és éljenzi őket. Csak a kis sánta szabót ismertem fel közülük. Csak néztem, néztem, míg el nem vonultak. Nem volt hosszú a menet. Úgy látszik, több irányból masfrozta be. Berohantam a másik szobába, ahol apa, anya és Aladár szintén nézték a bevonulást. Mi ez, apa? – kérdeztem. – Úgy látszik, Magyarországon feküdtünk le, és Szerbiában ébredtünk fel – mondta apa nagyon szomorú hangon. – Ez csak ideiglenes lehet – mondta Aladár –, mit keresnének ezek itt? Hitte is, nem is, amit mondott. A magyar lakosság között valóságos pánik tört ki. Igaz, a lakosság egy része, talán 20–25 százaléka szerb volt, a többség mégis magyar ajkú, mindenképpen bánáti magyar falu volt Törökkanizsa. A Tisza túlsó oldalán lévő Kanizsán pedig egyálta-

lán nem éltek szerbek. Másnap az utca teljesen üres volt, senki nem mert kimozdulni. Persze ez alatt csak az egyszerű magyar lakosságot értem, de hogy hivatalosan mi történik, azt senki nem tudta. Bizonyára ennek is meg volt a formasága, és a katonaság elhelyezése is elő lehetett készítve, de késő délután a kisbíró minden fontosabb helyen hangosan kidobolta, mindenki folytassa a munkáját, senkinek bántódása nem lesz. Másnap apáék is kinyitották az üzletet, Aladár a kocsmát, én pedig bementem a bankba. Az elnök úr nem jött be. Az igazgató ott volt, de teljesen letört, ő már a teljes igazságot tudta. Leült közénk, amit eddig soha nem tett. Úgy mondta halk hangon, az egész Erdélyt megkapják a románok, a Felvidék a cseheké, és az egész Bácska, Bánát a szerbeké lesz. Szép országunk akkora marad, mint egy zsebkendő. Még nem volt soha csúfosabb és igazságtalanabb békekötés. Mi ámulva hallgattuk szavait. Hogy lehet ez, és miért? Úgy informálták Wilsont, hogy itt főleg szerbek laknak, Erdélyben csak románok, a Felvidéken pedig főleg cseh és szlovák a lakosság. Mit tud erről egy amerikai elnök? Semmit. Lehetett volna erről meggyőződni, hogy mi az igazság, ha valóban igazságos békét akart volna kötni. De annyi fáradtságot már nem volt érdemes venni ezeknek az uraknak – mondta halkán, bánatosan az igazgató. A főkönyvelő kérdéseket tett fel. Ugyan mit számít ez nekik, egy tollvonás, ugyan, kérlek, Károly királlyal szóba se állt már régen senki közülük, Apponyinak se volt már szava. Bezzeg a szép román királynő, Karmen Szilvia latba vetette minden báját a románság érdekében, és nem hiába. De a csehek? Azoknak, úgy látszik, jobb politikusaik vannak, mint nekünk. Ezután a főkönyvelővel beszélt pénzügyi dolgokról. Bizonyára a dinár lesz rövidesen a pénzünk. Elmentek a bank teendőit megbeszélni a megváltozott helyzetben. Az igazgató szavai tükrözték az ottani egész magyarság véleményét, nemcsak csúfosnak, de igazságtalannak érezték az ország ilyen nagymértékű megcsonkítását. Még a határok lezárása előtt a mi igazgatónk elment Kanizsáról. Feleségével és két fiával együtt szépen berendezett otthonát otthagya. Valószínűleg ezt is közölte a főkönyvelővel akkor reggel, amikor kettesben elvonultak a bank pénzügyeit megbeszélni.

Jugoszlávia

Közben Szerbia hivatalosan a Jugoszlávia nevet vette fel. Nem volt többé kétség létezéséről. Az én katona testvéreim egymás után szerencsésen hazakerültek. Árminunk is megjött a szerb fogságból. Olyan állapotban volt, hogy arcának szinte állati kifejezése lett a sok éhezéstől és szenvedéstől. Egy ideig ágyban tartotta anyja, és csak vigyázva etette. Szerencsére rendbe jött. Amíg otthon volt, tanult, letette az érettségét, és fuvolázgatótt. Jenő Győrből került haza bánatosan, mert menyasszonyával szakítottak. Nem volt más választása egy ideig, mint otthon maradni. Misinek már szólnie kellett, mert megvolt már a jugoszláv határ. Szerette volna folytatni tanulmányait a jogi egyetemen, de az akkori antiszemita légkör ezt lehetetlené tette. Be kellett volna vonulnia vörös katonának, de neki elég volt a katonaság, így gyorsan hazaszökött. A sógoraim is szerencsésen hazajöttek. Zoilka már szép nagy fiú volt, amikor apja hazajött. Rövid idő után Bertold újra javígtatta az órákat. Henrik sógort, talán a hősi kintetése miatt mint ellenőrt vette vissza a BKV. Pár év múlva főellenőr lett. Mind a négy bátyám tehát szerencsésen visszajött a háborúból, de teljesen bizonytalan volt a jövőjük. Várni kellett a helyzet kialakulására. Más családokban is így volt, szinte általános lett: hazajöttek a magyar fiúk, és nem tudtak mit kezdeni. Bátyáim egy ideig nagyon élvezték, hogy itthon vannak, hogy együtt vannak. Aladár is tanult, ő is letette az érettségét. Fuvoláztak mind a négyen. Azonban egy idő múlva igyekeztek elhelyezkedni.

Látszólag észrevétlenül, de folyamatosan és aránylag rövid idő alatt megváltozott minden. Elszerbesedtünk. Megváltoztak a városok, a falvak, az utcák nevei az egész ajándékba kapott országrészben. Jöttek az ismeretlen szerb családok, és letelepedtek. Ahol csak lehetett, kicserélték a magyar tisztviselőket szerbekre, vagy legalábbis melléhelyeztek egy szerbet, mert a túlnyomórészben magyar lakosság ügyes-bajos dolgaihoz mégis kellett a helyismeret és a nyelvtudás. Legalábbis egyelőre. Szinte észre se vettük, és máris szerb közigazgatás lett. Apa is kapott különféle hivatalokból szerb nyelvű nyomtatványokat. Nem értette, és a cirill betűket nem ismerte. Átment a szomszéd parasztagrázda, Jašóhoz, hogy olvassa el, és mondja meg a tartalmát. Jašo lassan betűzte, és mint egy első osztályos, szótagolva olvasta, a hivatalos szöveget pedig egyszerűen nem értette. – Na – mondta apa, aki akkor már közeledett a 60. évéhez –, annyit, amennyit ez a Jašo tud, nem lesz nehéz nekem se megtanulni. Hozzáfogott a szerb nyelv tanulásához. Egy év múlva már Jašo jött hozzá, ha valami hivatalos papírt kapott.

Nálunk a bankban is kötelező lett a szerb nyelvű bankvezetés. A bank taníttatott bennünket, négyünket. Igazgató már nem volt, egyelőre a főkönyvelő volt kinevezve. Kuzmanov tanító, mindnyájunk régi ismerőse tanított bennünket. Kuzmanov felesége Gubás Veronka volt, az egykori vonatos társam testvére, most Kuzmanov lett az igazgatóm. Az ottani kevés szerb intelligencia most mind magas állásba került. A bankban, ha nem is ment túl jól a szerbnyelv-tanulás, amennyi nekem a munkámhoz kellett, hamar megtanultam.

Ekkoriban hallottam vagy olvastam először azt a kifejezést, hogy magyar kisebbség. . .

Boriskáké anyagilag nem jól álltak. Náci bácsi nem keresett, lassanként felélték mindent. Boriska képeket kezdett festeni. Volt egy pár jól sikerült képe, de voltak gyengéi is. Áttért a kerámiára. Főleg figurális kerámiát formázott, csodálatos ügyessége volt. Komoly művész lehetett volna egy kis tanulással, de Kanizsán ezt nem fejleszthette tovább, és a szükséges jó anyaghoz is nehezen jutott hozzá. Az udvarában lévő melléképületben építtetett egy égetőkemencét, itt készültek a szebbnél szebb kerámiák. Két kedves darabom van még tőle emlékül, egy mosónő a dézsával és egy trombitáló fiú. Ezeket őrzöm kegyelettel. Miután a kerámiával nehézségei voltak, irodalommal kezdett foglalkozni. Persze ezt rengeteg olvasás előzte meg. Akkor lett ismertté Ady Endre, akit vidéken még nem értettek meg, Boriska Ady-rajongó lett. Írásait elküldte a *Bácsmezei Naplónak*, az akkori legnagyobb magyar nyelvű újságnak, és lassanként rendes munkatársa lett. Írt még a *Kalangya*, a *Vagyunk* és a *Magyar Föld* újságoknak is.

Egyik rokonomat elvittem Kanizsára, ahol nagyon jól érezte magát, még lehetett fűrődni a Tiszában, volt egypár napos idő. Boriska beszélt neki az új magyar irodalomról, felolvasott neki pár Ady-verset. Ez nem nagyon érdekelte. Boriskára azt mondta, milyen szép lehetett, kár, hogy látszanak már rajta a hervadás jelei. . .

Otthon, mikor megérkeztem, nagyon megörültek, főleg mikor azt mondtam, hogy az ünnepeket is szeretném itt tölteni. Vártam a kedvező alkalmat, hogy zavartalanul kettesben lehessen Boriskával. Aztán ami évek alatt felgyülemlett bennem, mindent, de mindent elmondtam neki őszintén, azt is hozzátéve, mennyire bánt ez, mert saját magamban keresem a hibát. Boriska itt félbeszakított, ugyan, eredj, ne butáskodj, hála Istennek, te egy egészséges fiatal nő vagy. Ilyesmi elő szokott fordulni a férfiaknál. Ki tudja, hátha a sokévi orosz fogság, a fogolytábori élet is közrejátszhatott. Jólesett, hogy nem engem tart hibásnak. Soha ezt a beszélgetésünket és a válásunk igazi okát nem tudta meg senki. Erre kértem Boriskát. Ő megtartotta ígéretét, és titkomat magával vitte a sírba. Miért from le füzetembe mégis? Azóta olyan sok évtized telt el. Nincs már ennek semmi jelentősé-

ge. A világ is megváltozott, az erkölcsök és az emberek felfogása is. Annyi minden történt még velem az életben, miért ne legyek őszinte legalább most e néma papírhoz, amit lehet, hogy nem is fog elolvasni soha senki. . .

Boriskának az volt a véleménye, hogy a legsürgősebben el kell válnom Sanyitól. Az évek gyorsan múlnak, most még fiatal vagy, új életet kezdhetsz! De hogyan? Ez maradt a nyílt kérdés, amelyre egyikünk sem tudott felelni. Sajnos az eddigi próbálkozásaim kudarcot vallottak. Ugyancsak érdeklődtem Suboticán, de mindenütt azt a választ kaptam, hogy ma már perfekt szerb nyelvtudás nélkül elhelyezkedni nem lehet. Sajnos, ehhez a nyelvhez nincs érzékem, soha nem tudnám annyira megtanulni, hogy megéljek általa. Boriska nagyon szeretett volna segíteni. Foglalkoztatta a sorsom, törte ő is a fejét, mit tudna értem tenni. Az ünnepek egy része már lezajlott, de még semmi nem jutott az eszünkbe. Amikor egyedül maradtunk, én vissza-visszatértem a témához. Tudod – mondtam –, egy szép foglalkozást szeretnék, amivel megkeresem a megélhetésem. Férjhez menni pedig belátható időn belül nem akarok. A szép foglalkozást hallva, Boriskának lett egy ötlete. Legyél kozmetikus! – mondta hirtelen. Kozmetikus, mi az? Tudod, amikor még minden évben mehettem Pestre, én voltam ilyen kozmetikában. Elmondta, hogy egy Pollák Sarolta nevű kozmetikus nagyon hirdette az ő Mirakle nevű szőrvesztő gyantáját. Ide ő többször följárt, jó krémeket is árultak. Ilyen itt még nincs! Laura unokanővérünk barátnője, Fehér Jolán, aki a Tanácsköztársaság bukása után Bécsbe emigrált, ott kitanulta a kozmetikát. Talán ő hajlandó lenne téged erre megtanítani, ha Laura megkéri. Bár nem tudtam, pontosan miről van szó, mert még eddig nem láttam, hát elképzelni sem tudtam, milyen lehet egy kozmetika, de az ötlet nagyon tetszett. Elhatároztuk, hogy sorjában hozzá kell fogni a dolgok intézéséhez.

Törökkanizsán Flóra elmesélte férje betegsége, majd halála körülményeit. Majd az én életemről szeretett volna többet tudni. A túzról, az okáról, az új kozmetikáról stb. Nem tudtam megmaradni otthon, azt mondtam, hisz még lesz időnk, majd mesélek. De újabb és újabb szeretetből fakadó kérdések jöttek. Dezső egészségi állapota, anyagi helyzetünk. Úgy intéztem, hogy délutánonként Editkével lementünk a Tiszára fürödni. A délelőttök otthon a takarítással és az orvos várásával teltek el, aki naponta jött injekciót adni anyának. A Tisza vize még elég hideg volt, úgy látszik azonban, az én idegeimnek pont ez kellett. Editke is szívesen jött a hideg vízbe, de hamar kék-zöld lett a szája, és kiraktam a napra. Aztán jöttek az éjszakák, amelyek örökre fájdalmas emlékeim maradnak. A szomszéd szobában aludva minden éjjel anyám jajgatása ébresztett fel. A fájdalomcsillapító adagjának mennyisége ilyenkor már ki volt mérítve.

...

Néha este Boriskával elmentünk egy kis vacsora utáni sétára. Mesélt, mesélt Boriska, a Vajda János Írórtársaságnak egyik-másikáról, akikkel állandó levelezést folytatott. Én olyan messze álltam ettől lelkileg, és mint frókat sem ismertem, mást nem tehettem, mint udvariasan hallgattam. Szegénykém, neki pedig az esett jól, hogy valakinek erről beszélhetett. A búcsúzás ideje mégiscsak hamar elérkezett.

1938. január vége

Másnap délelőtt átmentem Boriskához. Etelka nem jött, mert mint mindig, ha hazajött, talált javítanivalót, varrnivalót a géppel a már elöregedett fehéreneműk között. Boriska már kész is volt a főzéssel. Levest főzött, és lekváros kelt buktát süített, nagyon gyakran csinált kelt tésztát, mert a férje, Náci bácsi nagyon szerette. Az volt az érzésem,

hogy nagyon takarékosan kell élniük, ez a sok hústalan nap nemcsak a Náci bácsi tézsza-szeretete, inkább kényszerítő takarékosági okokból adódik a háztartásukban. A szép szalonja a fekete zongorával és a többi szoba most fűtetlen, barátságatlanul hideg volt. Csak a hálószobájuk volt fűtve. Ide húzódtunk a cserépkályha közelébe a székjeinkkel. Mutatta a levelet, amelyben Laura unokatestvérünk meghívta Pestre. Laurának most saját szép lakása volt a Bérkocsis utcában. Nagyszerű! És mikor fogsz Pestre jönni? Talán az ősz felé – mondta –, Náci addig Újvidéken lesz Mancinál, élvezni fogja a kis unokáját. Remélem, addigra már nálam is lesz hely, addigra ki szeretném tenni a lakóimat. Minden reményem megvan arra, hogy keresek majd annyit, hogy a magas házbér nem lesz majd gond.

– Mesélj valamit Bécsről – mondta Boriska, aki még külföldön soha nem volt. – Mi-lyen Bécs? – Sajnos, erről nem sokat tudok mesélni – mondtam. Voltak szabad délután-jaink az előadások után, és voltak kolléganők, akik ismerték Bécsset, és volt pénzük. Ők elindultak, és bizonyára sok szépet láttak és vásároltak, én azonban már az első délután az egész pénzemet Lajcsék doktornál hagytam, hogy a kozmetika részére hormonpakolást hozzak. Taxival mentem jó messzire, és amit hoztam, igazán nem sok, de sok schillingben számolva. Olyan drága minden, hogy elfogyott a pénzem. Olyan jó ez a hormonpakolás? – érdeklődött Boriska. Megmondom őszintén, én nem szeretem, de ha te ott leszel, majd a te arcodra is felkenjük. Ettől eltekintve remekül éreztem magam. Két kedves kolléganővel barátkoztam össze, sokat beszélgettünk a szakmáról, és rengeteget neveltünk. – Min tudatok annyit nevetni? – kérdezte Boriska. Jól van, elmesélem, hátha te is nevetni fogsz, de nem biztos, hogy te is tudsz ebben humort találni, mert egy váratlan szituáció váltotta ki ezt a nevetést, s ha már három nő együtt vidáman érezte magát, ez többnyire barátsággal végződik egy ismeretlenekkel való együtt utazáskor. Ez a szituáció az volt, hogy két idősebb, kíváncsi hölgy kihallgatta beszélgetésünket, de nem tudták, hogy kozmetikáról van szó. Elindult a hajónk Bécs felé ragyogó napsütésben. Lassan szelte a hullámokat felfelé menve a Dunán. A fedélzeten két oldalon pad volt, a többi részén kis kerek asztalok, pár székekkel. Itt lehetett rendelni kávé, fagyilaltot stb. A mellettünk levő asztalnál két idősebb hölgy ült, mindkettő kalapban, olyan igazi vénlány kinézésű, az egyiknek cvikker volt. Mi jóformán észre sem vettük őket. Arról beszélgettünk, vajon lesz-e gyakorlati bemutató, s a régi vagy az új módszer szerint lesz-e bemutatva a masszírozás. Nálunk eddig még minden kozmetikus a páciens háta mögött állva masszírozta az arcot, a fejtámlán volt a fej, ugyanúgy állva, mint a fodrászok. Külföldön azonban már fekvőszékek voltak és a kozmetikus ülve végezhette az arcmasszázszt. Ez vitát váltott ki közöttünk, észre sem véve, hogy jó hangosan beszélünk. – Én soha nem fogom ülve csinálni – az nem lehet olyan jó, mondta az egyik –, mert én előlről kezdem, azután folytatom hátulról. – De ne haragudj, kérek, mégiscsak jobb, ha fekszik, te pedig ülve csinálod, mint hátulról és állva. Nem gondolod? – Ne vitakozzatok – mondtam –, mindenki, ahogy megszokta, úgy fogja csinálni, mert neki úgy a legjobb. Előbb azt meg kell szokni, más mozdulatok kellenek ülve, mint állva. Egyszer csak a két idős hölgy felugrott, odaálltak elénk, és ránk ordítottak: – Ez már mégiscsak sok! Micsoda disznóság, nem szégyellik magukat!! Megdőbbenve bámultunk rájuk, amíg felháborodva elviharzottak. Utána kitért belőlünk a nevetés. Mire gondoltak ezek? Ejnye, ejnye. . . És nem tudtuk abbahagyni a nagy nevetést. Sikerült megnevettenem Boriskát is, én magam is újra nevettem az emlék hatására. Folytattam tehát a bécsi beszámolót. A bécsi út eredménye, hogy visszatért a szakma iránti érdeklődésem, s ezt most az új lakásban hasznosíthatom. Boriska szívesen hallgatta a tőle oly távol eső témájú történeteket, nekem pedig jólesett,

hogy valakivel erről beszélhettem. Mikor lett volna időm otthon a kályha mellett ülni, így nyugodtan beszélgetni, és kit érdekelték volna ezek a szakmai kis semmiségek, pedig az én életem nagy részét mostanában ezek töltötték ki. Boriskának is jólesett, hogy beszámolhatott irodalmi sikereiről. Felolvasta egyik új versét, címe az volt, a Csoda. Nagyon tetszett a vers, kértem, írja le, szeretném, ha ez a vers nekem is meglenne. Volt neki egy gépelt példánya, azt nekem adta. Így búcsúztunk el, hogy mindketten jól éreztük magunkat egymás társaságában és előre örültünk a pesti viszontlátásnak.

Csoda

Mi lesz, ha egyszer nem lesz többé csoda
és a józan görcsövön mindent megtanulunk látni
és nem lesz majd hit sem, amely anyja a csodának
mert a csoda hitünk mélyében él. . .
amikor már semmi se segít
az élet nem vonz, nem taszít
a színek számot kapnak a hátukra
és szétkenhetem magamon, mint az orvosságot.
Ultraviolett – mondom
és nincs többé kopasz fej. . .
ó, jaj, de fájnak a megismerések!
Legmagasabb hó, a legmagasabb fény
a nagy Csodák
gépek igájában szolgák lettek
hogy segítsék húzni tovább a földi életet
melyről naponta hússzor elkíváncozunk
százszor modjuk, hogy semmit se ér
és még a Napot is elkonzerváljuk télire
hogy olcsón melegedjünk.
Mert az élet drága
amíg szén, amíg búza, amíg háziállat
de mélyen leszállított áron kel az ember,
az esze, a keze, a szeme, az ereje. . .
szívről, lelkéről nem is beszélek
ki törődne azzal, amit nem lehet
napszámba állítani?
Nem sírok én, csak ámulok
oly egyedül vagyok ebben a lelkendezésben
ijedt örömben a jövőről
amelyről nem tudom milyen lesz
mert amit ígér, azt föl nem foghatom
át nem érem, meg nem mérhetem. . .
csak mutatni szeretném, amit senki se lát
amit én se látok, de érzek, én érzek
mert ez is hithez van kapcsolva
és csodához, mely csak költőt gazdagít.
Mert a költőnek a kétszer kettő is csoda

a virág is csoda
 a fűszál is csoda
 a szem ragyogása és a hang – számlálhatatlanul
 a rezgés, mert a rezgés is csoda.
 Hogyan tudnám számon tartani,
 megóvni az élet sok csodáját szűzen,
 amikor bennem csírákat hajt minden
 megfajtott csoda?
 És szabad-e kárhozthatnom a tudást
 mely gyógyszerre desztillált minden varázsszert
 és régi törvényeket zúz szét lombikjaiban?
 Mutatni szeretném, amit senki se lát
 én se látok, csak érzek, én érzek
 és mondani, hogy nem szabad megállni
 az egyéni ligetek bokrai tövében
 mert valahol a végtelenben
 a nagy erejű közös fohászra várnak.
 Mi készül, nem tudom. . .
 Valami lesz, ami kell, ami mindenkinek kell, talán
 valami csodagép: bekapcsoljuk, ha éhesek
 vagyunk,
 ha szomjasak vagyunk. És jóllakunk.
 Úgy válogathatunk testünk tápláléka között
 mint szellemünk már válogathat a maga
 ényencfalatai után a rádió műsoraiban.

Boriska rövidesen megérkezett. Lauránál lakott, de sokszor volt nálunk. A kozmetikában a lányoknak jó modelljük lett. Még az epilálást is rajta mutattam és magyaráztam, ezt is engedte. . .

Ha az írók közé, vagy a Vajda János Irodalmi Társaság összejöveteleire ment, mindig feljött előtte egy hormonpakolásra. Egyszer azt mondta, menjek el vele, ismerjek meg egy pár írót közülük. Egy este a Symplon Kávéházba mentünk. Itt volt a találkozóhelyük a fiatal írónak, és a *Nyugat* irodalmi lap munkatársainak. Több asztal volt összetolva a számukra a kávéház háttérében. Boriska halkan megnevezte nekem az írókat, látod, az ott Kassák Lajos. Jól megnéztem, keskeny arca volt, és különös, hosszú hajú frizurája. – Milyen érdekes fej – mondtam –, el sem lehet felejteni. De a későbbi években a publikált képeken már nem lehetett ráismerni. Ignostust még Szabadkáról ismerte Boriska. Felsorolta a jelenlevők neveit, de bizony nem emlékszem rájuk. Szász Zoltánnal élénk vitába bocsátkozott, és amikor elköszöntünk a társaságtól, ő hazakísért bennünket. Ezeknek az írónak a műveit nem ismertem, nevüket nem tudtam. Várnai Zsenit szerettem volna megismerni, de sajnos, ő nem volt ott akkor.

Amikor még több időm volt, sokat olvastam. A régi klasszikusok közül Tolsztoj, Csehov, Victor Hugo, Dosztojevszkij, Zola, Balzac, a magyar írók közül Jókai, Mikszáth, Harsányi Zsolt, Heltai Jenő, Szerb Antal, Zilahy Lajos és még sorolhatnám, de ezeket a modern írókat nem ismertem. Más világban éltem, az egyszerű mindennapok világában, elmerülve a munkában.

Boriska a lakástól és a kozmetikától el volt ragadotva. Addigra már egy szép perzsa

szőnyeg is volt az ebédlőben. Igaz, hosszú részletre vettem. Nem mertem sokhavi részletet vállalni, csak amennyit tudtam, hogy könnyen kifizetek. A Flóra által készített gobelines asztalterítő és a gyönyörű függöny látványának hatását nagyon fokozta a perzsaszőnyeg. – Emlékszel – kérdezte Boriska –, amikor 1926-ban a válásod után együtt tőprengtünk, hogy mihez is kezdhetnél? Emlékszem – feleltem –, még arra is, hogy én akkor azt kérdeztem, mi az a kozmetika, de ne feledd el, azóta 12 esztendő telt el, sok-sok küzdelemmel. Nem volt könnyű, amíg idáig eljutottam. Egy hónap múlva Boriska hazautazott. A család minden tagjának küldtem vele ajándékot. . .

Repültek a hetek, karácsony lett. A kisiskolás Editkém nagyon örült a szünetnek. Lenkékhez karácsony első napjára meg voltunk hívva. Így ért véget számomra szinte észrevétlenül az 1938-as év. . .

Egy napon 1942-ben Boriskánk váratlanul megjelent. Kis fekete lakk-koffer volt a poggyásza, ebben volt összes holmija. Sápadt és sovány volt, látszott, hogy beteg, aggódva nézett rá. Azután Dezsővel döbenten hallgattuk. A németek akkor már megszállták Jugoszláviát, a harcok folytak még. A kanizsai zsidók akkor még otthonaikban lehetnek, de sárga csillag viselésére voltak kötelezve. Mi semmit nem tudtunk ezekről az eseményekről, hiszen teljesen el voltunk vágva, a magyar sajtó nem foglalkozott a zsidókkal, csak a német győzelmekkel. Nem csoda, hogy ez a hír borzasztó hatással volt rám és Dezsőre. Boriska azután mesélte, hogy milyen nehezen sikerült neki Pestre jönnie. Előbb nem kapott engedélyt, de a kezelőorvosa, aki pedig szerb, a Matein doktor nem nyugodott bele, kijárta mégis, hogy jöhessen. Orvosilag igazolta, hogy gyógyíthatatlan beteg, de neki titokban azt mondta az orvos, hogy majd Pesten meggyógyítják. Dezsővel egymásra néztünk, szólni nem tudtunk. A változás eleinte jót tett Boriskának. Nem mindjárt esett ágyának. Körülbelül egy hónapig még tartotta magát, de az írók társaságába már nem járt. Néha telefonált egyik-másik író ismerősének. Egyszer telefonon randevút beszélt meg a Gerbeaud-ban Várnai Zsenivel. Ott is voltak, pár órán át beszélgettek. Várnai Zseni egész a kapuig kísérté haza. Láttam, amint elköszöntek egymástól. Azután ránéztem Boriskára. Lífittel felvittem és azonnal lefektettem. Ettől kezdve már fekvő beteg volt. A kis betegszoba már be volt rendezve a részére. Felállítottuk az egyik ágyat és egy kis szekrényt a holmijának. Az asztal és a székek maradtak, és jól el is fértek. Levegős, világos, napos volt a konyha melletti kisszoba. Most már orvosi kezelés kellett. Én csak sópánszkodtam, de tehetetlen voltam. Pár napon belül Dezső elintézte, és kórházba vitte Boriskát. A Szabolcs utcai zsidó kórházban a legjobb híré belgyógyász osztályán helyezte el. Egyelőre kivizsgálásra vették fel. A vizsgálat eredménye valóban sajnos gyógyíthatatlan betegséget, májzsugorodást mutatott ki. Dezső annyi jószággal és gondossággal törődött a beteggel, saját testvérével sem tehetett volna többet. Egy idő után hazakerült a kórházból. Pár hónapig otthon ápoltuk. Ha néha egy kicsit jobban érezte magát, bízott benne, hogy meg fog gyógyulni. Ez azonban mind ritkábban fordult elő. Semmi nem érdekelt. Egyszer elővette a sok szerelmes levelet, amelyeket imádóitól kapott. Ezeket olvasgatta. Láttam, hogy boldogan mosolyog. – Nem minden asszony kap ilyen leveleket – mondta. Néha azonban nagyon ideges, szekáns beteg volt. Azt mondta, hogy nálunk oly rossz a koszt, oly rosszul főzünk, ő azért nem tud enni. Etelka elég gyakran jött látogatni. Neki örült, de amit hozott, azt is éppen hogy csak megkóstolta. Tél volt, legtöbbször narancsot hozott neki. Rohamosan romlott az állapota. Újra kórházba kellett vinni. Majd újra hazakerült. Így teltek a hónapok a kórházi és az otthoni ápolás között. Ha a kórházban volt, nagyon várt, hogy bemenjek. Ha kérdeztem, mit vigyek, mindig húslevest kért. Azt melegen megette. Dezső mindennap beszaladt hozzá, hogy van-e valami kívánsága.

Az orvossal is beszélt, aki azt mondta, már nem sok ideje van hátra, de ezt Dezső nekem nem mondta meg. Amikor utoljára be kellett vinni a kórházba, akkor már előtte otthon nagyon rosszul volt. Érezte, hogy rövidesen meg fog halni. – Ilyen fiatalon – mondta. – Hiszen mindig azt mondtad, Boriskám, hogy fiatalon szeretnél meghalni – feleltem. – De nem ilyen fiatalon – mondta szomorúan. Akkor átadta nekem utolsó regényének kéziratát. – Életrajzregényem – mondta. Neked hagyom, de ígérd meg, hogy Etelkának nem adod oda. Mi lehetett benne, amit Etelkának nem kellett volna tudni, ezt soha nem tudtam meg. Attól kezdve, hogy erős vízhajtót kapott, rohamosan gyengült. Nem mertük otthon tartani. Újra kórházba vittük, egy kis ideig jobban lett. Vasárnap vittem neki húsvet, amit józúden megevett. Hétfőn Dezső benézett hozzá, az orvos azt mondta, hogy agonizál. Még napokig nem tudott meghalni. Én hagytam magam lebeszélni Dezső által. Jobb, ha így nem látod, mondta. Nem mentem be a haldoklóhoz még utoljára. A félelem, a borzadály visszatartott. Pedig talán az élet egy szikrája még benne volt, ha nem is látszott, talán még várt engem, azért tudott oly nehezen meghalni. Később ezért megbűnhődtem. Hosszú évekig erős lelkiismeret-furdalásom volt.

Boriska betegsége alatt 1942-ben a kanizsai zsidóknak el kellett hagyniuk otthonukat. Belgrádba vitték őket, az ottani gettóba. Még Belgrádból kaptam egy levelet, Flóra írta, próbálják küldeni valami kóser ennivalót apánknak, kis kenyéren kívül mást nem eszik. Mancika is írt, küldjek egy kis üveg ricinusolajat, a kis Juditka belei nem működnek, nem eszik. . . Szereztem kóser virsli, dobozolva a Reben Buzel kóser cégtől, a ricinusolajjal, keksszel, egy kis csokoládéval kiegészítve egy kis csomagot készítettem, és a megadott címre elküldtem. Választ erre nem kaptam. Nem hiszem, hogy átadták a csomagot nekik. Állítólag még abban az évben bevagonfrozták őket, és vitték a haláltáborba. Egyetlen személy jött ki a gettóból, akinek keresztény férje a régen áttért feleségét sok pénzzel ki tudta menteni. Ez a személy Náci bácsi testvéreinek leánya, Polláck Rózsika, Nemes Kázmérné volt. A rokoni kapcsolatot tartottuk, így később mesélt a belgrádi gettóban együtt töltött napokról. Csak pár dolgot említett. Mindenkit a legdurvábban kivallattak, hova dugta el otthon hagyott pénzét vagy ékszerét. Apám is bevallotta, hogy öregségére félretett kis pénzét a füstölő kéményébe rakta el, Zoli azt mondta, az ékszerüzletben van minden, Zitának azt mondta, hogy a konyha kövezete alá rejtett el az üzleti anyagokból. Később a németek a templomot és a házat is lerombolták, kő kövön ott nem maradt. Állítólag Misi bátyámat még ott agyonlőtték. Feleségével durván bántak, elszakították őket egymástól, ezért ő hangoskodott, és a felesége előtt őt lelőtték. Flórának volt egy hűséges fiatal magyar cselédlánya, ennivalót készítettek nekik, leutazott Belgrádba. A gettóba bejutva igazoltatták, azután zsidópártolásért agyonlőtték.

Az üresen maradt zsidó lakásokat Kanizsán a csőcselék kifosztotta.

Boriskát 1943. február 8-án temették el a rákoskeresztúri zsidó temetőbe. Kemény, hideg idő volt. A temető a hóféhér vastag hórétegben különös, szinte földöntúli látványt nyújtott. A búcsúztató alatt a koporsóra téve kezem, egy fájdalmas, belső monológgal búcsúztam tőle. Pihenj békében, Boriska, talán neked jobb így, nem tudta meg, hogy evítették férjedet, apánkat, testvéreinket. Szép nagy házad ott maradt üresen, a bársonyszalon, a fekete zongora, a saját kezeddal és fantáziád által készült szép kerámiák. Saját festményeid, kedves könyvtárad, frői munkásságod művei, híres magyar írók féltve őrzött levelei, mindez szabad prédája maradt a fosztogatóknak. Isten veled, Boriskám, és bocsáss meg nekem.

Fejfája helyett a következő évben csináltattam egy sírhantot beborító sírkövet. Csak ennyi áll rajta: P. Gergely Boriska, élt 58 évet.

DOKUMENTUM

BÁCSKAI DALOK, MESÉK

Válogatás

RÉVÉSZ HUGÓ

SZERELMI DALOK

Faggyú gyertyát égetek én,
Barna kis lányt szeretek én,
Ide gyere csak,
Majd meg csókollak,
Úgy is tudják, hogy enyém vagy.

Erre gyere, amerre én,
Úgy tudod meg, hol lakom én,
Ide gyere csak,
Majd meg csókollak,
Úgy is tudják, hogy enyém vagy.

*

Tiszta búzát válogat a vadgalamb,
Kis angyalom szeretnélek, nem szabad,
Szeretnélek rózsám, de már nem lehet,
Mert a szivnek parancsolni nem lehet.

*

Szépen legel a birkanyáj a mezőn,
Szépen szól a sárgarezes kis csengő,
Szépen szól a sárgarezes csengője,
Szép a babám, hogy kell elválni tőle.

*

Magasan repül a darú, nagyokat kurjongat,
A szárnyából, a farkából bokkrétát hullajtgat.
Kék pálinka, sejj! haj! lovamnak, lovadnak terhelője,
Nem is legény, nem is kis lány, kinek nincs szeretője.

*

Márványkőből van a Tisza feneke,
Gyenge vagy még rózsám a szerelemre.
Ne nézd rózsám az én gyengeségemet,
Gyenge karom gyengén ölél tégedet.

A Tiszának aranyos gyöngy a habja,
Szép legénynek szép kis lány a babája,
Szép is, jó is, áldja meg a teremtő,
Édes anyád de kedvemre nevelt fő!

*

Még azt mondják, hogy a Tisza befagyott,
Azt is mondják, hogy a rózsám elhagyott.
Hej! a Tisza tavaszra meg kienged,
De a babám soha többé nem szeret!

Ha kimegyek a temető szélére,
Megásatom a siromat előre.
Mély a sirom, de mélyebbre ásatom,
Szép a babám, hogy kell tőle elválnom?

*

Nem káposzta, ki nem fejes,
Nem menyecske, ki nem hegyes,
Nem is asszony, ki nem csalfa,
Ki az urát meg nem csalja.

*

Két fűzfa közt besütött a holdvilág,
Az én rózsám olyan, mint a gyöngyvirág,
Eszem azt az imádságos szép szádat,
Engem csókolj, ne az édes anyádat.

*

Nagy az én rózsám ereje,
Kilenc pandúr sem bír vele,
De ha az én szavam hallja,
Rfva borul a vállamra.

*

Három ágú rozsmaringot ültettem,
Minden éjjel bús könyekkel öntöztem,
Mégis lehullott a levele,
Árva, kinek nincs szeretője.

Akinek van egy igaz szeretője,
Jaj istenem, jaj de meg is becsülje.
Nekem is volt, de már elhagyott
Jaj istenem, de árva vagyok.

*

Sárga csikó, sárga lovam, sárga,
Az én rózsám árva, szegény árva,
Nem lesz az én rózsám mindig árva,
Nemsokára én leszek a párja.

Száll a madár, tán párjához siet,
Sebesen száll, el is hagyott minket.
Repülj velem sárga lovam gyorsan,
Párját ő sem szeretheti jobban.

*

Nincsen annak semmi baja,
Kinek szeretője barna,
Barna szeme, piros szája,
Majd kicsattan az orcája.
Lám az enyém csak egy szóke,
Mégis majd meg halok érte.

*

Felszántottam a zombori nagy utcát,
Vetek bele piros pünkösdi rózsát,
Két szélében piros rózsza nyildogál,
Közepében barna kis lány sirdogál.

Húzzák, húzzák, a harangot húzzák,
A rózsámat tőlem elrabolják,
Úgy szorítja szívemet a bánat,
Hogy még sírni sem tudok utánad.

*

Felhő borul, sötét felhő az égre,
Nem nézhetek, angyalom, szép szemedbe,
Eszembe jut elveszett boldogságom,
Hisz' te voltál mindenem e világon.

*

Zombor város szép helyen van,
A nagy templom közepén van,
Környekörül arany csipke,
Rászállott a bús gerlice.

Ha én bús gerlice volnék,
Rózsám ablakára szállnék,
Ott is csak azt dalolgatnám,
Ébren vagy-e kedves rózsám?

Ébren vagyok, nem aluszom,
Most is rólad gondolkozom,
Igy jár aki szeretőt tart,
Éjjel, nappal nem aludhat.

*

Túl a Tiszán egy kis leány integet,
Általmennék, széles a víz, nem lehet.
Általmennék, nincsen gálya,
Nem mehetek által rája.

Ha a Tiszán át lehetne evezni,
Általmennék hű szeretőt keresni,
Ha akadnék szeretőre,
Ott maradnék mindörökre.

*

Sem eső nem esik,
Sem felhő nem látszik,
Mégis az én bundám
Két oldalról ázik.

De hogy is ne áznék,
Mikor mindig sírok,
Bánatim árjával
Már többé nem bírok.

Sír az egyik szemem,
A másik könnyezik,
Sírjon mind a kettő,
Mint a sebes eső.

Lehajtom fejemet
Rózsám a válladra,
Hullatom könnyemet
Hószinű nyakadra.

*

Kiapadt a Tisza,
Csak a partja maradt,
Mehalt a galambom,
Csak a neve maradt.

Szerelem, szerelem,
Átkozott gyötrelem,
M'ért nem termel te meg
Minden fa tetején,

Minden fa tetején,
Diófa levelén,
Had szakajtott volna
Minden szegény legény.

Lám én szakajtottam,
De elszalajtottam,
Szelid galamb helyett
Vadgalambot fogtam.

A szelid galambnak
Tiszta búzát adnak,
De a vad galambnak
Rozsosat se adnak.

*

Szegény vagyok, szegénynek is születtem,
De babám mindig igazán szerettem,
Az irigyek elszerették tőlem,
Most lett igazán szegény belőlem.

*

Jeges az ostorfa nehéz vizet húzni,
Idegen a kis lány, nehéz megölelni,
Ölelni akarom, nem hajlik a karom,
Csókolni akarom, nem az én galambom.

*

Meghalok, meghalok,
Még beteg se vagyok,
Az új temetőben
Nyugodni akarok.

Sírom tetejében
Rózsa fog nyíllani,
Az én kedves rózsám
Oda jár majd sírni.

Sirass rózsám, sirass,
Mert az enyém nem vagy,
Még az enyém voltál,
Minden nap újjútál.

*

Láttál-e már rózsám zöld fát árnyék nélkül?
Két igaz szerelme szomorúság nélkül?
Hogyha két igaz szív egymástól elválik,
Még a fényes nap is homályosnak látszik.

KATONADALOK

Császárkörte nem vadalma,
Árvából lesz jó katona,
Árvából lesz jó katona,
Mert nincs neki pártfogója.

JUHÁSZ-, BETYÁRDALOK

Amoda ég egy vörös tűz magában,
Ott legeltet három gulyás bujában.
Eredj pajtás, fogd meg azt a hat csikót,
Had vágom le a lábukról rézbékót.

Ha levágod a lábukról rézbékót,
Hát azután hová tesszük a csikót?
Majd elhajtjuk, amerre a nap lejár,
Tudom úgy is a gazdája ott nem jár.

*

Tiszán túl, Dunán túl,
Van egy juhász falkástól,
Ott eszik a jó tarhonyát
Cifra késsel, kés-vellával,
Fakanállal bográcsból.

GÚNYDALOK

Patikáros, patikáros jőjjön ki,
Három pakli pirositót hozzon ki,
Három pakli pirositó nem drága,
Hej! Bajmokon minden kis lány használja.

*

Látod rózsám, látod
Azt a száraz ágat,
Majd ha az kizöldel,
Akkor veszlek én el.

*

Bazsarózsa ne virágozz'
Én rám babám ne várakozz'
Mert ha énrám várakozol,
Soha meg nem házasodol.

Házasodj' meg, ha meg akarsz,
Végy el engem, ha el akarsz,
Mert ha engem elszalajtasz,
Ilyen rózsát nem szakajthatsz.

NÉPROMÁNCOK

A Bikák háza vége de sárga,
Ott történt a Bika Pali halála,
Piros vére úgy folyik, mint a patak,
Gyászos anyja gyenge szíve megszakad.

Bikákéknál kivirágzott a mályva,
Nincsen Pali, aki aztat levágja,
Levágja őt Gácsér Pista jobb karja,
Édes anyja Pali fiát siratja.

Bikákéknál meggyújtották a gyertyát,
Talán bizony a halottat siratják,
Minél jobban siratják a halottat,
Annál jobban kötözzék a rabokat.

Jaj, de porzik a bajai nagy utca,
Most viszik a Bika Palit ki rajta,
Koporsóján végig virágkoszorú,
Édes anyja, szeretője szomorú.

Megálljatok legények, megálljatok,
 Reátok száll még az anyai átok,
 Legénységtek a börtönben töltitek,
 Öregségtek búbánatban töltitek.

*

A mélykúti határszélbe',
 Akasztófa van kitéve,
 Alatta van három csacsi,
 Felettük lóg Futó Jancsi.

*

Átkozott a militicsi tó alja,
 Ott történt a Galus Samu halála,
 Ott tették fel a kocsira, négy lóra,
 Úgy vitték a rácfaluba – malomba.

Galuséknál úgy köszöntek, jó estét,
 Haza hoztuk a kend fia holtestét,
 Elég nagy bút hoztatok a fejemre,
 Lezsák Józská! el nem lesz ez felejtve.

Galuséknák siratják a halottat,
 Lezsákéknál még jobban a rabjukat,
 Galus Samut viszik a temetőbe,
 Lezsák Jóskát szolgabíró elébe.

Adjon isten szolgabíró jó napot!
 Hozott isten Lezsák Józská! Mi bajod?
 Az én bajom nem nagyobb a semminél,
 Galus Samut agyonvertem babámér'.

Lezsák Józka ülj le mellém a székre,
 A levelet majd megfrom estére,
 Meg is from, el is küldöm Budára,
 Borbás Annus ríva mehet utána.

A zombori vármegyeház de sárga,
 Abban van a Lezsák Józka bezárva,
 Lezsák Józka megzörgeti a vasat,
 Borbás Annus szegény szíve megszakad.

Lezsák Józka haza izen anyjának,
 Küldjön bársonyvánkost feje aljának,
 Édes anyja visszaizen fiának:
 Téglá porát tegye feje aljának.

*

1887-ik évben,
 Mi történt a Simonyék szérűjében,
 Peszterkó Maris felment az asztagra,
 Egyenesen beleesett a dobba.

Amikor ezt meglátta a bátyja,
 A két kezét a fejére kulcsolta,
 Azt kiáltja, álljon meg a masina,
 Mert a húga beleesett a dobba.

János bácsi arra kérem én kendet,
 Vegyen kend ki gyászos dobból engemet,
 Piros vérem ne hagyja kend elfolyni,
 Akarom még az édes anyám látni.

Paszterkó lányt feltették a kocsira,
 Úgy vitték el az orvos udvarába,
 Zsidó orvos a Marisra azt mondja,
 A jó isten lesz ennek az orvosa.

Paszterkóné nyisd ki gyászos kapudat,
 Had vigyük be vérbe fagyott lányodat,
 Vessd fel neki a legszebbik ágyadat,
 Had tegyük be vérbe fagyott lányodat.

A KAKAS MEG A CSIRKE.

Egyszer egy gazdasszony etette a csirkéket és egy csirkének szem ment a bögyébe.
 Meglátta ezt a kakas és elszaladt a kúthoz: Kút adj vizet!

– Nem adok vizet, mig nem hozol ágot.

Szalad a fához: Fa adj ágot!

– Nem adok ágot, mig nem hozol koszorút.

Szalad a szép lányhoz: Szép lány, adj koszorút!

– Nem adok koszorút, mig nem hozol cipőt.

Szalad a suszterhez: Suszter, adj cipőt!

– Nem adok cipőt, mig nem hozol csirizt.

Szalad a macskához: Macska, adj csirizt!

– Nem adok csirizt, mig nem hozol tejet.

Szalad a tehénhez: Tehén, adj tejet!

– Nem adok tejet, mig nem hozol répát.

Szalad a gazdához: Gazda, adj répát!

– Nem adok répát, mig nem hozol ruhát.

Szalad a szabóhoz: Szabó adj ruhát!

– Nem adok ruhát, mig nem hozol cérnát.

Szalad a boltoshoz: Boltos, adj cérnát!

– Nem adok cérnát, mig nem hozol krajcárt.

Szalad, szalad és talál egy krajcárt.

Krajcárt vitte boltosnak, boltos adott cernát; cernát vitte szabónak, szabó adott ruhát; ruhát vitte gazdának, gazda adott répát; répát vitte tehénnek, tehén adott tejet; tejet vitte macskának, macska adott csirizt; csirizt vitte suszternek, suszter adott cipőt; cipőt vitte szép lánynak, szép lány adott koszorút; koszorút vitte fának, fa adott ágat; ágat vitte kútnak, kút adott vizet; de mire a vizzel odaaért, arra a csirke megdőglött.

A BOLOND MEG A KIRÁLYKISASSZONY.

Hol volt, hol nem volt, volt a világon egy özvegyasszony. Volt ennek az özvegyasszonynak három fia; a két öregebb a legkisebbet mindig verte, mert bolondnak tartotta.

Egyszer csak meghallja a két idősebb, hogy a király férjhez akarja a lányát adni, de csak annak adja, aki meg tudja nevetetni. Fölkerekednek ők is, hogy majd megpróbálják.

Fölnyergeltek két lovat és elindultak.

De a legkisebb sem maradt rest, ő is utánuk ment.

Egyszer csak az a bolondos talált egy döglött verebet. Elkezd kiabálni a bátyjainak, jogy jőjjenek vissza, mit talált ő. Ezek visszajöttek és mikor meglátták, hogy a verébért hívta vissza őket, jól elverték és visszakergették.

Mikor már jó messzire elmentek, a bolondos megint csak utánuk ment. Amint megy, talál egy rozsdás szeget.

Megint csak visszahívja a testvéreit. Ezek megint elverték és tovább mentek. De a bolond föl se vette, ment mendegélt tovább, míg nem talált egy törött abrincsort.

Kiáltott megint a testvéreinek, de ezek nem is hallgattak már rá.

De el is felejtettem mondani, hogy ő a verebet is, szeget is, abrincsort is a tarisznyájába tette.

Amint mendegéltek megint tovább, elértek a királyi kastélyhoz.

Voltak ott már sokan, bárók, grófok, nagy kalapú tótok, de egyik se birta megnevetetni, de még csak meg se szólítani, mert oly szép volt, hogy amint meglátta, nem birt egy szót se szólani senki se.

Bement a két testvér is, de csak hasztalanul.

Utoljára a bolond ment be.

– Ejnye de szép piros a királykisasszony.

– Hogyne volnék piros, mikor tűz ég alattam.

– Ha tűz ég, süssük meg a verebet, itt van nálam.

– Csakhogy lyukas a serpenyő.

– Van nálam egy szeg, foltozzuk meg.

– Az ám, csakhogy elreped.

Majd körül vesszük ezzel az abrincsal.

Erre a királykisasszony elnevette magát, és a bolond felesége lett.

Nagy lakodalmat csináltak és talán még most is élnek, ha meg nem haltak.

Eddig volt, mese volt, Kelemen Jánosnak kedve volt, szíjva ki, aki benne volt.

AZ ÖRDÖG MEG A SZEGÉNY EMBER.

Hol volt, hol nem volt, volt a világon egy szegény ember; nagyon szegény volt, gyereke meg annyi, hogy már nem is tudott nekik nevet adni.

A szegény ember nem tudott annyit keresni, hogy ennek a sok gyereknek egész télen át legyen ennivaló, egy darab ideig csak volt valami, mikor aztán elfogyott, nem volt mit tenni a szegény embernek, egy este elgondolta magát, hogy elmegy lopni.

Fogta a botját, subáját és elindult.

Megy, mendegél, hát egyszer csak uramfia találkozik az ördöggel.

– Hová mégy szegény ember?

– Hát csak úgy sétálok ördög koma, (mert már az ördögöt is meghivta komának, annyi gyereke volt) meguntam azt a sok gyereksírást.

Nem merete megmondani az ördögnek, hogy mi a szándéka.

De az ördög nem hiába, hogy ördög, mindjárt kitalálta.

Hát ha kitaláltad, megmondom, bizony én lopni megyek, másképpen már nem tudok kenyeret adni annak a sok gyereknek. Ha az isten ennyi gyereket adott, adna már hozzá tehetséget is.

Igazad van. Hanem tudod mit? Gyerünk együtt. Nem messze innen tudok sok disznót, jó kövérek már, hajtsuk el.

A szegény ember se sokáig gondolkozott, hanem elindult az ördöggel.

Mikor odaértek, bemásztak a falon, mert az ajtót nem tudták kinyitni és rakták kifelé a disznókat.

De a szegény ember alig birt egy göthös, sovány disznót kitenni, míg az ördög egymás után rakta ki a többi.

Mikor már mind kinn voltak, ők is kimásztak.

Mennek, mendegélnek, hajtják a disznókat, egyszer csak megszólal az ördög, hogy ő elfelejtette megolvasni, hogy mennyit tett ki és most nem tudja.

Nem baj, mondta a szegény ember, mert én mindnyájának, akit kivettem, megcsavartam a farkát.

Akkor jól van, felelte az ördög.

Hát mikor szétválasztják, látja az ördög, hogy mind a disznónak föl van konkorodva a farka, csak egy beteg disznó ereszti le.

De most már mit volt mit tenni, el kellett hajtani azt az egyet, a többi meg a szegény emberé maradt.

Igy csalta meg a szegény ember az ördögöt.

A KAKAS, KUTYA, FARKAS, MEG A RÓKA.

Volt a világon egy kakas, annak volt egy lába, meg egy szárnya. Azon sántikált és kikapart egy négykrajcáros. Akkor elindult a négykrajcároson mulatni. Amint megy, rátalál egy farkasra. A farkas kérdezte tőle: hová mégy te kakas?

– Elmegyek ezen a négykrajcároson mulatni.

– Én is elmegyek veled.

– Hát akkor jójj, ha ki nem fáradsz.

Akkor aztán tovább mentek, és rátaláltak egy kutyára. Kérdezi a kutya: hova mégy te kakas?

A VÓLEGÉNY.

Hol volt, hol nem volt, volt a világon egy asszony meg egy ember. Ezeknek volt egy lányuk.

Egyszer honnan, honnan nem, egy legény jött el megkérteni a lányt.

Bevezették szépen a házba, leültették, a lányt meg leküldték a pincébe borért. Lemegy a lány és amíg a csapból folyt a bor, elgondolkozott, hogy most ő férjhez megy, lesz neki egy kis fia és leküldi majd egyszer a pincébe, ráesik a póc, meghal és kire marad majd a kis ködmön, amit a vásárba vesznek neki. És elkezdett keservesen sírni, elfeledkezett a borról, csak sirt, a bor meg kifolyt a hordóból.

Megunták már odafönn várni a lányt, leküldték az asszonyt a pincébe.

Lemegy az asszony is, hát látja, hogy sír a lánya.

– Miért sírsz lányom? Mi bajod van?

– Hogyne sírnék édes anyám, mikor most férjhez kell menni és lesz majd egy kis fiam, veszünk a vásárba egy kis ködmönt, leküldjük majd a pincébe, ráesik a póc, meghal és kire marad a kis ködmön. És most még keservesebben rákezdett sírni. Az anyja se vette tréfára a dolgot, ő is elkezdett sírni, meg jajgatni. És most már ketten sírtak.

Az ember meg a legény csak vártak, vártak, de nem jött senki. Mikor megunták, fölke-rekedett az ember, hogy majd megnézi, miért nem jön a felesége, meg a lánya. Lemegy a pincébe, elmondják neki is a nagy bajt, és ő is elkezd sírni.

A legény is megunta már a sok várakozást, ő is lement a pincébe. Látja, hogy mind a hárman sírnak, megkérdi őket, hogy mért. Elmondják neki is, de a legénynek már sokkal több esze volt, hogy ezért sírjon, hanem azt mondta, hogy elmegy világnak és ha talál még ilyen három bolondot, akkor visszajön és elveszi a lányukat.

El is ment a legény.

Megy mendegél, egyszer csak látja, hogy egy ember húzza egy kővér disznónak a farkát és segítségért kiabál. Megkérdezte tőle, hogy mért kiabál.

– Hát nem látja kend hogy ez a szép kővér disznóm be akar bújni a földbe, hogy túrja a földet az orrával.

No már egy bolondra találtam, gondolta a legény és tovább ment.

Megy, mendegél, hát egyszer látja, hogy egy ember villával motoszkál a dióba és káromkodik.

Miért káromkodik bátya?

Már hogyne káromkodnék, mikor reggel óta akarom ezt a kevés diót fölhányni ezzel a nagy villával a padlásra és nem birom.

No már itt van a második bolond is, gondolta a legény és tovább ment.

Amint megy, mendegél, hát látja, hogy egy öreg asszony kiszalad egy teknővel, beszalad, megint kiszalad, megint beszalad egy házba, amelyiken se ajtó, se ablak, csak egy nyílás. Mit csinál kend öreg anyám?

Látod édes fiam, milyen nagy bajba vagyok, építtem ezt a házat és már három nap, három éjjel hordom be ezzel a teknővel a világosságot és még most is sötét van oda benn.

No hála istennek, megvan a harmadik bolond is.

Ezzel megfordult és hazafelé tartott.

Haza is ért szerencsésen.

Meg is kérette a lányt. Oda is adták.

Nagy lakodalmat csaptak, és néhány év után, ha le is küldték volna a fiukat a pincébe

és rá is esett volna a póc, nem kellett volna búsulni, hogy kire marad a kis ködmön, mert volt helyette több is.

Eddig volt, mese volt, aki hiszi nem üdvözülni, aki nem hiszi, az a mennyországot nem láthatja.

A MOSTOHA.

Egyszer volt, hol nem volt, egy özvegy ember. Ennek volt egy lánya. A szomszédba meg volt egy özvegy asszony, és ennek is volt egy lánya.

Az embernek soh'se volt szénvonója meg lapátja, és mindig átküldte a lányát a szomszédasszonyhoz.

Megsokallta már a szomszédasszony, és azt mondta, ha akarja apád hogy szénvonója meg lapátja legyen, vegyen el engem.

Úgy is lett.

A lány addig beszélt, addig beszélt az apjának, míg egyszerre megtartották a lakodalmat.

Csak hogy nagyon megbánta később a lány, mert a mostoha nagyon rosszul bánt vele. Túrte egy darabig, mikor már nem bírta, elment szolgálni.

Megy mendegél találkozik egy kukacos kutyával.

Megszólítja a kutya: ugyan édes lányom fordíts a másik oldaladra, mert már nagyon fáj emez.

Megfordította.

Megköszönte a kutya, a lány meg tovább ment.

Amint megy megint, találkozik egy kemencével, aki telides teli volt pogácsával.

Ugyan édes lányom, piszkálj meg és végy ki egy kevés pogácsát.

Ezt is megtette.

Megint megy, mendegél tovább, találkozik egy körtefával. Ez is megszólítja, hogy rázza meg. Megrázta.

Amint tovább megy, egy vén asszonnal találkozik.

– Hol jársz erre te kis lány, amerre még a madár se jár.

– Szolgálatot megyek keresni.

– Hát ha beállsz, én megfogadlak. Három nap az esztendő. Tizenkét szobát tisztogatsz minden nap, de a tizenharmadikba nem szabad bemenni.

Úgy is volt.

A lány két napig csak megvolt, de harmadik nap, amikor az öregasszony elment, be ment az utolsó szobába.

Hát – Jézus Mária – mit lát? Tele az egész szoba arannyal, ezüsttel.

Nem sokáig gondolkodott, hanem fogta magát és megfürdött az aranyban, meg az ezüstben, és mikor már elég volt rajta, hazafelé szaladt.

De a vén asszony is hazaérkezett. Mikor látta, hogy a lány nincs otthon, uccu vesd el magad a söprűnyélért és utána.

Mikor a lány a fához ért, azt mondta a fa, gyere hamar, bújj el, mert mindjárt itt lesz a vén asszony.

És alig hogy elbújt, ott volt.

Nem láttál erre egy lányt aranyba', ezüstbe', kérdezte a fától.

Nem láttam, felelte vissza a fa.

Erre a vén asszony tovább szaladt.

A lány is elbújtt. Elért a kemencéhez, ez is elbújtatta. Elért a kutyához, ez is elbújtatta.

A kutyától a vén asszony visszafordult, a lány meg hazafelé tartott.

Mikor már közel ért a házhoz, fölszáll a kakas a kapura és elkukurikolja magát: Kukurikú, jön a gazda lánya aranyba', ezüstbe'.

Kiszalad az asszony: Hess! te бүdös kakas, jön ám vérbe' fagyba'.

De a kakas háromszor fölszállt, az asszony háromszor kergette le, míg a lány haza érkezett.

Hát otthon a szemük, szájuk majd elállt, mikor meglátták, hogy mennyi aranyat hozott haza.

De most még jobban irigyelték a lányt, a mostoha, meg a lánya.

Mit csináljanak, elhatározták, hogy elmegy ő is szolgálni.

Főlöltözködött szépen, puccosan, az anyja süttött, főzött neki eleséget, és elbocsájtotta.

Megy, mendegélt, ő is találkozik azzal a kukacos kutyával. Őtet is megszólítja a kutya, de ez nem akarta megfordítani, hanem megköpködté.

A kemencét se piszkálta meg, a fát se rázta meg.

Amint megy, mendegél, ő is rátalál a vén asszonyra. Beállt hozzá három napra. Ennek is megmondta a vén asszony, hogy tizenkét szobába szabad bemenni, de a tizenharmadikba nem szabad.

De ez se fogadott szót.

Mikor a vén asszony elment hazulról, belopózkodott a tizenharmadik szobába, megfürdött az aranyba', ezüstbe', és hazafelé tartott. De se a kemence, se a fa, se a kutya nem akarták elbújtatni.

A vén asszony meg ahogy haza ért, mindjárt utána és épen a kutyánál utolérte. Az aranyt és ezüstöt is elvette tőle, vérig verte és akkor elengedte tovább. – Megy, mendegél sírva-ríva hazafelé.

Mikor már nem messze volt, fölszáll a kakas a kapura és elkukorékolja magát: Kukurikú! jön az asszony lánya, vérbe'-fagyba'. Kiszalad az asszony: Hess! te бүdös kakas, jön ám, aranyba', ezüstbe'.

De a kakas háromszor fölszállt, az asszony háromszor kergette le, míg a lány haza ért.

Az asszony mikor meglátta, nagyon szégyellte, hogy a gazda lánya aranyba', ezüstbe', az övé meg vérbe'-fagyba' jött haza.

Mit volt mit tenni, kibékültek a gazda lányával, ez szívesen adott neki is az övéből és aztán békességben éltek, tán meg most is élnek, ha meg nem haltak.

A PÁSZTOR ÉS A KIRÁLYLÁNY.

Egyszer volt, hol nem volt, volt a világon egy király, ennek volt egy lánya. Ezt a lányt nagyon sokan kéretek, bárók, grófok, nagy kalapú tótok, de senkihez sem akart menni, csak egy pásztor tetszett neki, ezt szerette volna; de a pásztor is nagyon szerette a királylányt.

Egyszer csak, éppen mikor ebédeltek a királynál, beszállt egy dongó légy a kulcslyukon a szobába, megrázkódott, sárkánnyá változott és elragadta a királylányt.

Kihirdette most mindjárt a király, hogy aki visszahozza a lányát, annak adja feleségül és vele fele királyságát.

Meghallja ezt a pásztor és elindul világnak.

Megy, mendegél, egyszer csak egy tó partjára érkezik és ott megáll, hogy majd kipiheni magát.

Hát – uramfia – feljön egy béka a tóból és megszólítja a pásztor.

Itt van egy babszem, meg egy lencseszem, dobd be a babszemet a vízbe, akkor az egész fehér lesz, akkor ugorj be bátran és egy szobába látod majd magad. Akkor indulj meg, egy rézajtóra találsz, akkor egy ezüstre, azután meg egy aranyra, nyisd csak ki, ott alszik a sárkány a királylánnyal. Lopd el a lányt és szaladj ki, mikor kiérsz, magadtól kijössz a partra, dobd hirtelen be a lencseszemet, akkor fekete lesz a víz és a sárkány nem tud utánatok menni.

Evvel a béka eltűnt.

A pásztor azt hitte, hogy áldodik, de mikor látta a bab- meg a lencseszemet, észrejött.

Megakarta próbálni, hogy igazat szólt-e a kis béka, beledobta a vízbe a babszemet, hát hófehér lett a víz, hirtelen beleugrott és csakugyan úgy lett mint a béka mondta.

Ki is szabadította a királylány, egymásé is lettek, csak az ásó, kapa választotta el egymástól.

Eddig volt.

UTÓSZÓ

Révész Hugó népköltészeti gyűjteménye Bácskai dalok, mesék címmel 1892-ben Szabadkán jelent meg Székely Simon nyomdájának kiadásában. Kis válogatásunkkal ennek az évfordulónak áldozunk, mert meggyőződésünk, hogy kár volt megfeledkezni róla, hiszen között szövegei a századvég izlésvilágának jegyeit viselik magukon, és tisztábban akkor még a szaktekintélyek sem láttak a magyar folklór kérdéseiben, s nem jelölték még ki a „parasztdalok” és „parasztmesék” demarkációs vonalait sem a népiesség szövegvilágában. Művelődési tudatunkban nyomát eddig nem találtuk, s felderítésre vár még a kötet összeállítójának, Révész Hugónak a kiléte is. Szinnyei József nélkülözhetetlen kézikönyve, a Magyar írók élete és munkái azt tudja róla, hogy családi neve Fischer volt, s hogy 1873. december 11-én Bajmokon született, s állatorvos volt. Sorsa alakulásának további állomásairól egyelőre nincsenek adataink, holott a század elején jól ismerték, a szabadkai és a zombori újságoknak volt dolgozótársa, cikkírója. Feltételezhetően az ő bátyja volt az ugyancsak Bajmokon született Révész Ernő szabadkai ügyvéd, kinek 1862 a születési éve. Kitétszik mindebből, hogy a gyűjtő és közreadó Révész Hugó éppen tizenkilenc éves, amikor kötete megjelenik. Nem volt tudományosan képzett kutató, s nem is volt tudatos folklórszöveg-válogató, de izlése megóvta a szemet szűrő, selejtes szövegek kiadásától. Mi több, olyan szövegei vannak, amelyeket a XX. század szentesített, így a Szegény vagyok, szegénynek születtem. . . , vagy a Tiszán túl, Dunán túl, Van egy juhász falkástul. . . kezdetűek. Erdemesek helyi balladafeljegyzései is az általa néprománcoknak nevezettek között, mintegy annak jeleként, hogy a Dél-Alföld a századvégen a helyi balladák dúsan termő földje volt. Ugyancsak sajnálatos, hogy meseközléseinek mindeddig nem akadt méltatója, holott meséi sajátos változatai a magyar mesevilágnak, és a megformáltságnak jellegzetes fokát mutatják.

BORI Imre

KRITIKAI SZEMLE

K Ö N Y V E K

HITELESEBB PETŐFI-KÉPET!

Szöllősy Vágó László: *Petőfi a déli végeken. A jugoszláviai Petőfi-kultusz nyomában.* Magyarországtudató Tudományos Társaság, Szabadka, 1992

Alkalmazott tudomány, tudománynépszerűsítés, publicisztika, illetve ezek valamilyen jelentéseggyüttese – talán ezekkel a fogalmakkal lehetne a legtalálékosabban jellemezni Szöllősy Vágó László könyvének a műfaját, s a szerző abbeli szándékát, hogy a lényeges elemeiben már feltárt, ismert s nagyrészt közzétett ismeretanyagot egy kiadványban összegezve közérthető s olvasmányos formában adja az olvasó kezébe. Hangsúlyozni szeretnénk, hogy szerzőnk munkáját a bevezetőben említett fogalmakkal nem *minősíteni* akarjuk, hanem előadásbeli sajátságait, anyagfeldolgozásának és -bemutatásának módszerét, dokumentációjának a kezelését stb. akarjuk jellemezni. Az *alkalmazott tudomány* jelzős szerkezet első tagjában tehát nem a dolgozat értékelése rejlik, hanem annak a megállapítása, hogy az író nem a történet-, illetve irodalomtudomány, a komparatiztika, az esztétika, a folklór, a kulturológia, esetleg a velük rokon diszciplínák valamelyikének sajátos, önelvű, jellegzetes kutatómódszertani szempontját érvényesíti, hanem jobbára a társadalmi, nemzeti, kulturális, sőt annak a tagadása ellenére is: politikai jelenünk egy ma időszerűnek felismert s minden egyébnél előbbre valónak tartott aspektusát és elvi álláspontját. (Ez azonban már zavarólag hat ki a munka koncepciójára, s ezért e kérdésre külön ki kell majd térnünk obszervációink során.) Ilyen megállapításra juthatunk, ha a szerzőnek a könyv bevezetésében és zárószavában megfogalmazott céljait s módszertani eljárásaira vonatkozó felfogását szembesítjük a könyvben prezentált eredményekkel. Az Utószóban arról beszél, hogy „nemzeti kultúránk nagyjainak szellemiségét” kell a szétosztottan élő magyarság tudatvilágának a központjába helyezni, hogy abból „merítsen hitet és kitartást, bizást és öntudatot, szeretetet a magunk és tiszteletet a mások kultúrája iránt”. Nem a programkijelölő bevezetés, hanem az Utószó sorai ezek, ezért értelmezhetők úgy is, mint a szerző tapasztalatainak az összegezése, a végső tanulságok levonása, az alkalmazott módszerek és eljárások igazolása. Az Előszó helyett című bevezetőjében mutat rá, hogy miért éppen „1992 tavaszán” s egyáltalán miféle meg gondolással, milyen indítékokból írta munkáját. Figyelmeztet, hogy a feldolgozott dokumentumok és információk, a források és tények „nem irodalmi, hanem művelődéstörténeti” érdekűek. No-

ha – mint írja – értekezése híján van még sok tárgyi és személyi emléknek, amelynek a segítségével jobban megvilágíthatta volna a tárgyalta problémakört, mégis úgy érzi, „hogyan ez az egész munka még így sem volt hiábavaló. Kiváltképpen nem hiábavaló most, amikor a délvidéki magyarság több évtizedes identitászavarából felocsudva nemzeti öntudatra ébred, és újra felfedezi önnön nagyjait, köztük Petőfit is”. Bármennyire szeretnénk is másképpen értelmezni a szerző intencióit, nem tehetjük, mert azokat ő maga is Petőfi újra felfedezésének a szolgálatában jelöli meg, amire elsősorban magyarságtudatunk szilárdabb megalapozása végett van szükség. Az ellentmondás kézenfekvő: a könyv teljes anyaga, összhangban a szerző igyekezetével, Petőfi emlékének továbbéléséről, kultusza töretlen folytonosságáról tanúskodik, a munka legterjedelmesebb fejezete pedig címében hangoztatja, hogy „Petőfi él” – ám mégis felfedezésre vár, arra, hogy eloszlassuk a ködöt, amely nemzeti öntudatunk zavara folytán megült alakja és műve körül. Egy új Petőfi-képre van tehát szükség, amely nem azonos a tankönyvek költőjével, sem a „napi politikai júdásccsokkal benyálazott Petőfijével”.

Megmoccan bennünk a lelkiismeret, melbe vág a hirtelen támadt sanda gyanú: talán bizony csak nem bennünket illet ez a sok dísztelenség. . . De aligha lehet félreértés, ugyanis a könyv egész példaanyaga, a munka során felhasznált szakirodalom, az utalások, az egész érvrendszer a „dél kapujában” kialakított, saját, belső keletkezésű Petőfi-képre, a mi tankönyveinkre, publikációkra stb. vonatkoznak, alcíme pedig minden kétegyünkét elosztatja: A jugoszláviai Petőfi-kultusz nyomában. De mégsem lehet egészen pontos a kórisme, hisz a könyv fölényes, magabiztos, akár ítéletként is felfogható minősítései ellenére is tudvalevő, hogy akadtak e szellemi térségben kevésbé aggasztó jelenségek, a költői opus kevésbé hamis értelmezésére tett kísérletek is, méghozzá azokban az időkben, amikor Petőfi dolgában Révai József és Horváth Márton volt az orákulum. Noha ezek jó részét Sz. V. L. is regisztrálja, nem lett volna fölösleges egy kissé odaadóbb figyelemmel fellapozni a Csáky–Pastyik–Káich–Pató–Hornyik–Pohárkovich stb. bibliográfiákat és repertóriumokat, amelyek pontosabban eligazítanak bennünket e témakörben.

Jóllehet a költő iránti csodálatunkat és a műve megközelítésére tett több évtizedes kísérletezésünket nem a főt említett szándékok motiválják, igazat kell adnunk a szerzőnek: az ismét s immár a sokadszor újjáéledt Petőfi-kultusz háttérében valóban a megnevezett indítékok rejlenek, felfogásunk szerint azonban nem mindig költői nagyságának föltétlen bizonyosságaként. Ha ugyanis magunkévá tesszük azt a még a múlt században kialakult értékrendet, amely szerint Petőfinek az emberiség öt legnagyobb költői lángelméje között a helye, Homérosz, Dante, Shakespeare és Goethe társaságában, akkor egyenesen vigasztalanná tenne bennünket az a feltevés, hogy a fenti receptúra megfigyelései értelmében Petőfit nem azoknak az ismérveknek az alapján kell az öök közé sorolnunk, mint említett költőtársait, akiknek a minősítésében bizonyára nem görög, olasz, angol vagy német voltak a legfontosabb mozzanat. Ha jól emlékszünk, Illyés Gyula mondott olyasmit, hogy a Nemzeti dal akkor is nagy vers lenne, ha még a magyarokat, hanem történetesen a franciákat ugrasztja talpra. Meg aztán Arany Jánost is megidézhetnénk, aki a pesti hírlapírók többszöri zaklatására, hogy mondaná meg, miként tehet eleget a költő a nemzeti hivatásnak, azt a választ adta, olyképpen, hogy jó verseket ír. Számunkra mindenesetre rokonszenvesebb Illyés vagy Arany kritériuma, mint az a nemzetközponitú értékszintmérés és meghatározás, amelynek a jegyében végre kellene hajtani a sürgetett Petőfi-reviziót, felül kellene vizsgálni a kulturális közélet, a tankönyvek, iskolák, tanszékek és intézmények Petőfijét, de a tanárok és tankönyvírók fogyatékos nemzetudata ál-

tal eltorzított költőportrét is. Már régen megfigyelt, ismert és leírt jelenség ez: a Petőfi-redivivus gondolata, a költő újra felfedezése iránti igény rendszerint a nemzettudat kritikus fordulatainak idején, válságos szakaszaiban, a „szorongás napjaiban” jelentkezik. Persze nemcsak Petőfi esetében van ez így. A társadalom tektonikus mozgásai nagy számban vetik ilyenkor a felszínre a történelem áradmányos talajába süllyedt értékeket. S ilyenkor szoktak – ugyancsak sürgető feladat formájában – jelentkezni az esztétikai értékrendszerek, az irodalomtörténeti vagy kritikai standardok felülvizsgálatára irányuló követelések is, mintegy annak a jelétül, hogy az átalakulás és megújulás igénye a szellemi mélystruktúrákba is lehatol. Éppen ezért múlhatatlan szükség, hogy a perújítás mindig kellő felkészültséggel, széles körű tájékozottság birtokában, megbízható arányérzékkel és fejlett ízléssel párosulva történjen, főleg pedig mentesen a koráramlatok szélsőségeitől, amelyek éppoly súlyos deformációkat okozhatnak az újjáformálendő arcképen, mint amelyek ellen a revízió irányul.

Szóllósy Vágó diagnózisa nem egy pontban helyesnek látszik. Noha célja nem Petőfi művének átértékelése, hanem a vele összefüggő művelődéstörténeti, kultúrszociológiai, részben pedig kapcsolattörténeti és a szellemi néprajz körébe tartozó helyi hagyományanyag, a szóbeli és írásos emlékek gyűjteményének a gyarapítása, a költő kultuszáról való adatok és bizonyítékok tömör összefoglalása és ismertetése, mégis úgy véljük, hogy mindezekon túl jó néhány megállapítása sikeresen hozzájárulhat a költő jugoszláviai utóéletének nemcsak ismertetéséhez, hanem sajátosságainak megértéséhez és jellemző vonásainak a főlvázolásához is. Rámutat pl., hogy a két világháború közti korszakban a Petőfi-kultusz leglátványosabb és legnépszerűbb formája a János vitéz színpadi változatának az előadása volt. Ehhez kétségtelenül hozzájárult az is, hogy a műkedvelő színjátszás iránt a hatóságok bizonyos értelemben toleránsabbaknak bizonyultak, mint másféle kulturális megnyilvánulások iránt, s ez kedvező feltételeket nyújtott a dalmű népszerűvé válásához is. A „kulturális pangás időszakában”, ahogy a szerző az 1918 és 1941 közötti éveket nevezi, a János vitéz sorozatos előadásai a magyar kisebbségi kultúra teljesítményének magaslati pontját jelzik. – „A háborús évek és a második világháború utáni Petőfi-kultusz” című fejezetben helyes kritikai érzékkel mutat rá, hogy „a szó nemes értelmében vett Petőfi-kultuszról nem beszélhetünk”. Megállapítja, hogy a rezsimváltozás mit sem változtatott a korábbi gyakorlaton: a költő továbbra is nagyrészt a propaganda eszköze maradt a gyökeresen megváltozott ideológiai irányzatok ellenére is. A háború után minden nehézség nélkül folynak tovább Kacsóh Pongrác dalművének színpadi előadásai: „... a divatos Petőfi-képbe, amit a kor önnön arculatára megalkotott, nemcsak az 1848, a Föltámadott a tenger, a Respublika fért bele, kaphatott benne helyet, hanem a (polgári ideológiát hordozó) dajjáték is. Sőt nem is akármilyen helyet! Hogy az egyébként rendkívül éber kulturbürokraták figyelme elsiklott a dajjáték polgári ízléshez idomított, stilizált jellege felett, ahhoz a librettó alapjául szolgáló Petőfi-mű, a költő neve és reputációja mellett nyilván hathatósan hozzájárult az a tény is, hogy a János vitéz színre állítása mindig többet, nehezebb feladatot jelentett egy egyszerű műkedvelő előadás megrendezésénél.” – A zsákatcába jutott Petőfi-kultusz szinte tragikomikus megnyilvánulásai között említi, hogy a költő nevét nemcsak kulturális egyesületek, iskolák, énekkarok, táncsoportok, könyvtárak – tehát művelődési feladatkörben tevékenykedő intézmények vették fel, hanem paraszt- és földműveszövetkezetek, sőt cipész- vagy szűcsipari munkaszervezetek, egy községben pedig még a futballcsapat is bitorolta ezt a nevet. A 150. évforduló (1973) már minőségi változásokat hozott az addigi gyakorlatban: a Petőfi-emlékek ápolása mindinkább az arra illetékes szervek és tevékenységek hatáskörébe került –

a kultúra, a tudomány, a művészet, a nevelésügy feladatává vált. Noha ez utóbb felsorolt tevékenységformáknak szentel legnagyobb teret, s helyesen ítéli meg azt is, hogy a jubileumi esztendő mérőöldkőnek számít tájainkon a Petőfivel való elmélyültebb foglalkozás tekintetében, mégis interpretációjának e vonatkozásaira tehetünk legtöbb észrevételt. Főleg azért, mert az alább érintett kérdések szellemi, kulturális, tudományos vagy művészeti életünk területein is fölbukkannak, s érdemesnek látszanak arra, hogy a könyvben prezentált fölfogástól eltérő látószögből is pillantást vessünk rájuk. Úgy véljük ugyanis, hogy amíg szerzőnk a Petőfi-kultusz külső manifesztációit elemzi, míg tehát a művelődési egyesületek, iskolai rendezvények, műkedvelő színpadok stb. körében végzi vizsgálatait, mindaddig megállapításai reálisak, megalapozottak, objektívek, érveléseiben azonban korántsem látszik oly meggyőzőnek a nemzeti kultúra szubtilisebb kérdéseit illetően.

Minden bizonnyal pontos Bányai Jánosnak a megállapítása, amely szerint „Petőfi költészetének minden újabb megközelítése kötelezően szembenéz az őt megelőző nézetekkel és szempontokkal”. Pontos ez a megfigyelés, de az már nem biztos, hogy a szembenézés mindig pozitív eredménnyel jár, szükséges, helyes, indokolt, célravezető is együttal, vagy éppen csak valamilyen divat, aktualitás, netán a tárgyalat témán kívül eső tényezők játszanak-e közre létrejöttében. Meg aztán azt is tudni kell, melyik az a „megelőző” nézet. Merthogy a Petőfi-megközelítésben Gyulai Páltól kezdve Sz. V. László föllépéséig számtalan szembenézést ismer az irodalomtörténet. Szöllősy Vágó László könyve természetesen nem vállalkozik Petőfi költészetének újszerű megközelítésére, de – sajnos – művelődéstörténeti anyaga sem mondható olyan súlyúnak, hogy annak ismerete közelebb hozna bennünket a költő személyiségének jobb megértéséhez, legfeljebb ha az utóéletével összefüggő jelenségek némelyikére vet élesebb fényt. Az olvasónak kételyei támadhatnak az iránt is, hogy lehetséges-e nemzeti kultúránk nagyjainak a szellemiségét (ezúttal egy költőt, méghozzá Petőfi Sándorét!) tudatosan és bevallottan „nem irodalmi” (s mint már fentebb jeleztük: csekély értékű művelődéstörténeti) anyag alapján megismerni, ápolni s ébresztgetni. Ehhez ugyanis sem a függelékben közreadott dokumentumok, sem az intézményekkel stb. kapcsolatos s a szövegben tárgyalt tevékenységi formák leírása nem nyújt kellő szemléleti alapot. Egy olyan munkaprogram és vizsgálati célkitűzés viszont, amely a nemzettudat, az identitászavar, a nemzetiségi kultúra sorskérdéseire keresi a választ, aligha elégedhet meg a „Petőfi nevét viselő intézmények és egyesületek” összeírásával a kispiai felderítőcsapattól kezdve a feketisci cipészszövetkezetig. Nem szeretnénk kétségbe vonni a kiadvány és írója jóhiszeműségét, sőt munkájának hasznos voltát sem, csak éppen arra akarunk emlékeztetni, amire Hatvany Lajos hívta fel a figyelmet a Nyugat indulásakor a Ferenczi-féle Petőfi Könyvtár Kéry-kötetéről szólván: a sok semmitmondó, jelentéktelen apróság, amivel könyvét terheli, pusztán arra való, hogy elrejtse szemünk elől a költőt, elterelje a figyelmet a vizsgálat lényeges kérdéseiről. Mert nem sok eredménnyel járhat még a „déli végeken” kiadott Petőfi-könyvek teljességre törekvő bibliográfiája, délszláv fordítóinak a névsora vagy lefordított verseinek a lajstromozása sem, ha pl. meg sem említi az olyan kapitális munkát, mint Sava Babić *Kako smo prevodili Petefija* (Hogyan fordítottuk Petőfit) című huszonhat éves monográfiája, amely nemzetközi viszonylatokban is a legkomplettebbnek mondható értekezésnek számít Petőfi poézisének az életéről valamely idegen nyelvi közegben. Pedig amit abból kiolvashatunk, az rendkívül tanulságos a mi szempontunkból is: szerb nyelvterületen (nagyjából abban a földrajzi térségben, amely együttal Sz. V. tárgyalásának a színtere, illetve szellemi kerete is) a magyar poéta verseinek jóval nagyobb a hullámverése, mint ugyanezen térségek magyar kulturális közéletében, s ami még ennél is fontosabb: költői

rangját, poézisének értékeit, szellemének értékelését kevésbé fenyegette a politika környezetszennyezése.

A könyvből elének táruló kép sivár és kiábrándító: valóban mindössze ennyi lenne az, amit magunkénak mondhatunk belőle? Csupa külsőség, adatszerű felsorolás, mennyiségi mutató: ennyi szavalo, annyi fordító, amannyi a Petőfi nevet viselő egyesület, intézmény, brigád, utca, iskola, önképzőkör, futballcsapat, szövetkezet, felderítő órs, nyomdai vállalat. . . S csak mutatóban a költő szelleme, a szellemi Petőfi. Ha a könyvnek van igaza, akkor magunkba kell szállnunk, sőt roskadnunk, háromnapos lelkigyakorlatot tartanunk, vádat emelnünk magunk ellen. Mindenkinek, aki valaha is tollára vagy ajkára vette a nevét tankönyvben, újságban, szöszéken, iskolatáblán, kaszárnyaudvaron, szerkesztőségben, katedrán, kiadóhivatalban, tudományos intézetben. . . De a Petőfi-portré újrafogalmazásához, ahogy a könyv sorai sugalmazzák, bizonyára nem is annyira pedagógiai, tudományos, kulturális stb. feladatok megoldására van szükség, hanem ahhoz elsősorban a redukált, az elbizonytalanodott és csonka nemzet tudatunkat kell helyreállítani, egy újfajta, érzelmi megalapozottságú tudományos felfogást kell meghonosítani. Föltételezhetően ezért tartja a szerző fontosabbnak s a nagy szellem iránti tisztelet értékesebb jelének a gunarasi iskola önképzőkörének a látogatását nyugtázó bejegyzést a kiskőrösi szülőház látogatókönyvében, vagy akár egy Petőfi tematikájú filatelistakiállítás megrendezését, illetve ezek regisztrálását is, mint pl. a belgrádi Kolarac népegyetemen megtartott központi ünnepi megemlékezést, amelyen a főváros frótársadalmának jelesei fejezték ki tiszteletüket a magyar költő emléke előtt. Úgy véljük, hogy a déli végek Petőfi-jének a felidézéséhez az őt megillető értékelések sorában ez legalább olyan jelentőségű kulturális esemény volt, mint mondjuk, a bajmoki nyelvművelők Petőfi-vetélkedője.

Valójában nem is a könyv úgynevezett „tartalmára”, vagyis tényanyagára, dokumentációjára, tárgyi felszereltségére, a benne felhasznált szakirodalom megválogatásának a kritériumára, a jegyzetapparátusára stb. van észrevételünk, mert mindez csak következmény, egy elvi álláspont tükröződése, amely az ember irodalmi (szellemi-művészi-esztétikai) alkotómunkáját másodlagos, alárendelt, külső tényezőktől kondicionált (mindezek folytán csökkent értékű) tevékenységnek fogja fel. Ezt a felfogást föltételelesen s jobb megnevezés híján funkcionális irodalomszemléletnek nevezhetnénk, mert a műalkotást sokszor önmaga természetétől idegen, sőt olykor annak ellentmondó produktumok s egy merőben pragmatikus cselekvés eszközeként látja, s ebben a funkciójában értékeli. Márpedig éppen ez a szemléletmód csábít leginkább arra, hogy a költőből népevezért, gondolataiból lobogót, költészetből ideológiát csináljon.

Aligha lehetne nehezebb feladat elé állítani ma a szellemi tudományok, a történelmi diszciplínák (s ide tartozik a kultúrhistoria is) kutatóját, mint elvárni tőle, hogy tárgyát elfogulatlanul, tartózkodó objektivitással közelítse meg. Azzal is tisztában vagyunk, hogy a tudomány tárgyilagossága önmagában aligha lehet a minden oldalról fenyegető kisajátítás, torzítás, hamisítás hathatós ellenszere. Nemkülönbön jogos az a kérdés is, hogy miért éppen most, miféle etika alapján s miért éppen mi kérjük számon önmagunkon és munkáinkon a tudományos tárgyilagosságot, holott szűkebb világunk, amelyben élünk, naponta és tucatjával kínálja, sőt erőszakolja ránk más nyelvek, kultúrák, hagyományok, szokások és észjárások parancsait és „igazságait”. Erkölcsök dolgában azonban kinek-kinek saját magával kell elszámolnia, mert a tudományos erkölcs nem lehet pragmatista fontolgatások, egyezkedések, megalkuvások tárgya.

SZOMORÚAN SZÓL A PETŐFI-KULTUSZ A DÉLI VÉGEKEN

Dr. Szöllösy Vágó László: *Petőfi a déli végeken. A jugoszláviai Petőfi-kultusz nyomában.* Magyarságkutató Tudományos Társaság, Szabadka, 1992

A közismert szabadkai szexológus, citeravirtuóz, magyarnóta-énekes, iskolatörténet-író stb., újabban (a jelek szerint) a szabadkai kontra hungarológiai intézmény oszlopos tudományos kádere, újabb opusával örvendeztette meg a déli végek magyarságát. A jugoszláviai Petőfi-kultusznak eredt nyomába, s óriási hányadában mások tudományos, publicisztikai, bibliográfiai, könyvkiadói stb. eredményeinek átvételével, újramesélésével, lábvízszintű felhígításával masszívan (dél)vidéki, elszomorítóan gondozatlan nyelvezetű, felületes propagandafüzetet bocsátott ki. Olyan nyomdatermékről van szó, amelyet a jobb ízlésű olvasó – ha egy kicsit is ad magára – messze elkerül. Ezt a kiadványt szerzője és kiadója érdekében be kellene vonni. Még mindig nem késő.

Hogy végül is mit akar ez az opus, azt a szerző a szövegben néhány helyütt elvariálja: „... nem irodalmi, hanem művelődéstörténeti adatokkal – tényekkel és feltevésekkel – találkozik az Olvasó e szerény könyv lapjain, mely könyv egy meghatóan szép összefogás eredménye” (6. p.). Továbbá: „Legyen ez a szerény munka a hála és a kegyelet mécslángja, és egyúttal a megemlékezés is költőnk születése 170. évfordulójának elődestéjén” (81. p.). A szerző azonban kellőképpen óvatos is, amikor már előre leszerelni próbálja a lehetséges észrevételeket: „Aki már foglalkozott művelődéstörténeti kutatással, bizonyára ismeri azt az érzést, hogy egy ilyen munkát nem lehet befejezni, csak abbahagyni, hisz nap mint nap olyan újabb, korábban nem ismert információk birtokába jut a kutató, amelyeket be kellene építeni a már lezárt kéziratba” (80. p.).

Nos, mivel egyáltalán nem lettünk meghatódva az itt prezentált eredményektől, sőt még a mécslángtól sem, melyet az utóbbi időben (fel)ébredő magyarok kenetes olaja táplál güllögombos, árvalányhajjas és népnemzeti kanócnak általa, vessünk néhány pillantást e kiadvány tartalmára, észrevételeket is téve, ahol az elengedhetetlennek látszik.

Nem beszélve az *Előszó helyett* és *Az előzményekről* című rövid szövegekről, ígéretes csemegének látszik a két világháború közötti jugoszláviai magyar Petőfi-recepciót tárgyaló fejezet. Ennek bevezető része egyrészt szó szerint idézi, esetleg újrameséli a kérdéskör jól ismert irodalmát, például Mészáros Sándor két könyvének (Sándor Mesáros: *Položaj Madara u Vojvodini 1918–1929.* Institut za istoriju Filozofskog fakulteta u Novom Sadu, 1981, valamint ugyanó: *Madari u Vojvodini 1929–1941.* Institut za istoriju Filozofskog fakulteta u Novom Sadu, Novi Sad, 1989) történeti, tervmunkálati kutatásokon alapuló adatait és eredményeit, azzal, hogy csak egyiknek adja meg adatait a *Felhasznált irodalom* című fejezetben. Mészárosra ugyan nem hivatkozik a szerző jegyzetei között, második könyvét pedig – a jelek szerint – nem is ismeri, hivatkozik azonban egy *Medvetánc*ként megnevezett titokzatos forrásra, amelyet közelebbről nem nevez meg, sőt az irodalomjegyzékben nem is említi. A költészetben járatos olvasó első nekifutásra bizonyára egy másik alanyi poéta, József Attila *Medvetánc* című költeményére, netalán azonos című, egykori gyűjteményes kötetére gondol. Mivel – mint említettük – a szerző nem oszlatja el művének az olvasónak ez irányú mardosó dilemmáját, a dolog nagy talány marad.

Segítségünk azonban az olvasónak, hátha mégis nyomába óhajt eredni ennek a titoknak: hogy nem József Attiláról van szó, azt már némi filológia is igazolhatja. Minden normális poéta-kultusz-imádó tudhatja ugyanis, hogy a *Medvetánc*-kötet nem lehetett olyan vas-

tag, hogy annak 266. lapjára hivatkozhasson a Petőfi-kultusz tárgyalo szerző (93. p., 4. jegyzet). Hát akkor meg miféle medvetánccról van itt szó, kérdezheti az elkeseredett olvasó. Majd besegítünk: merő véletlenségből tudomásunkra jutott nemrégiben, hogy a budapesti *Medvetánc társadalomelméleti folyóirat* egyik 1988-ban megjelent melléklet kötetére hivatkozik a szerző. Pontos adatai: *Jelentések a határokon túli magyar kisebbségek helyzetéről (Csehszlovákia, Szovjetunió, Románia, Jugoszlávia)*. S ezen belül is Arday Lajos (még 1981-ben írt!) *A jugoszláviai magyar nemzetiség helyzete* című dolgozatára történik a hivatkozás. Mindezt talán mégsem a recenzensnek kellene elmondania, még akkor sem, ha a filológia – bizony – néha igen időigényes dolog. De hát a szerzőnek két magyarnóta-est között bizonyára igen kevés az ideje, tehát nem ér rá ilyen apróságokkal is törődni. Fel-felüti bizony fejét a felületesség, amiből ebben a nyomdatermékben a későbbiekben is akad még jócskán.

A szerző azt állítja továbbá, hogy a háború előtti évek sajtótermékeiben *bóklászva* pergeti le az eseményeket (25. p.). Közben felsorolja azokat a Petőfivel és évfordulójával kapcsolatos kiadványokat, amelyeket a tájékozott olvasó már egyébként is jól ismer egyrészt az adott időszak könyvészeti összefoglalásából (Csáky S. Piroska: *Vajdasági magyar könyvek 1918–1941*. Forum, Újvidék, 1988. Lásd a névmutatót!), másrészt az újvidéki Magyar Tanszék és Hungarológiai Intézet kiadványaiból. Az olvasó tehát egyre tanácstalanabb: hol lehet ebben a könyvben tetten érni „az utóbbi évek tudatos kutatásait” (5. p.), amikor mindezt már eddig is tudtuk. Miért nem említi a szerző Csáky S. Piroska könyvét? Talán meg sem fordult volna a kezében? Akkor viszont újra felfedezett mindent, ami kevésbé tűnik valószínűnek, mert a nevezett kiadványok nem kimondottan gyakoriak könyvtárainkban. Talán mégis többet kellett volna a szerzőnek *bóklásznia* a korszak sajtótermékeiben, mert azért itt-ott mégiscsak fennmaradtak. A sajtónyalázás azonban – mint tudjuk – nem egy szexkurzió; annál sokkal időigényesebb, és a nem vérbeli filológus számára élvezettel kevésbé kecsegtető.

A második világháborús és a háború utáni itteni Petőfi-kultusz azzal nyer elintéztést, hogy a rendelkezésre álló sajtótermékek hiányosak. A Baki-Vébel könyv alapján a szerző hosszan elidőzik a Petőfi brigád kapcsán, de hogy mennyire nem ismeri a jugoszláviai magyar irodalom és kultúra éves bibliográfiáit, azt az is bizonyítja, hogy a Petőfi brigád dalait összefoglaló dolgozatról (Tóth Ferenc: *A Petőfi brigád dalai. Munkásmozgalmi és háborús folklór hagyományok Topolyán*. HITK. 1980. 42–43., 65–87.) nem is tud. Hogy csak a megboldogult Tóth Ferenc kollégánknál maradjunk, ő például a Petőfi-versek folklorizálódásáról írt a *Magyar Szóban* (1974. május 4.), Petőfi Alkujanak újabb adatairól értekezett (*HITK*. 1975), Jože Pogačnik Petőfi és Prešeren opusát egybevető alapon vizsgáló komparatista dolgozatát fordította magyarra (*HITK*. 1975), hogy ne is beszéljünk arról a mintegy *százötven adatot* kitevő könyvről, cikkről, tanulmányról, beszámoló-ról, riportról, jegyzetről, színesről, megemlékezésről stb., ami Petőfiről vagy vele kapcsolatban megjelent a jugoszláviai magyar művelődés lapjaiban, folyóirataiban, évkönyveiben csak húsz esztendő alatt, vagyis 1968 és 1987 között. Ha ehhez hozzávesszük azt a *száztizennyolc tételt*, ami Petőfi jelenlétét mutatja ki a jugoszláv sajtóban 1950 és 1970 között (Szabó Márta: *Petőfi a jugoszláv sajtóban 1950–1970*. Tanulmányok. Újvidék, 1972. 5. füzet, 205–216.), akkor korántsem tűnik olyan sanyarúnak az a „kultusz”, amelyben részesítette Petőfit a jugoszláviai magyarság („a déli végek”) a második világháború után. Az utóbbi öt esztendő bibliográfiai összefoglalásai még meg sem jelentek.

A *Petőfi él* című fejezetben a szerző a Petőfi születésének 150. évfordulója kapcsán kilombosodott Petőfi-ünneplés eseményeiről próbál beszámolni, s röviden elidőzve a Jó

Pajtás gyermeklap nagyszabású Petőfi-szavalóversenyének eseményeinél, kénytelen (ha fogszikorgatva is) jó hosszan elidőzni az újvidéki Magyar Tanszék és Hungarológiai Intézet Petőfiről tartott tudományos tanácskozásánál és annak eseményeinél. Mintegy tíz lapon keresztül ismerteti az ülésszakon elhangzott előadásokat, jócskán maszatolva, hogy az olvasó nem tudja: a maga összefoglalásáról van-e szó, vagy idegen szöveg átvételéről. Hogy is néz ki ez a beszámolás? A 40–41. lapon egy idézet szerepel, melyhez a 23. jegyzet tartozik, s amely szerint a forrás a *Magyar Szó* 1973. március 21-i száma. Betekintve a véletlenül meglévő forrásba, megállapíthattuk, hogy Szelei István *Tizenkét Petőfi-téma. Benyomások az újvidéki értékeletről* című beszámoló cikkéből származik az idézet, mégpedig itt macskakörmök között. A szerző mindössze Szelei Istvánt, a jugoszláviai magyar kultúra egyik vezéralakját, cikkének címét s azt felejtette el közölni az olvasóval, hogy az idézet kiragadott része egy hosszabb mondatnak, kihagyások vannak benne, szóval nem valami helyszínrre küldött slapaj tudósításáról van éppen szó. Hát, szóval, ez a fajta hivatkozási módszer nemigen válik egy magyarságkutató tudományos társaság oszlopos katedrénak dicséretére. Ugyanez vonatkozik arra a kétlapnyi szövegre is, amelyben a tanácskozáson elhangzott előadások rövid foglalatjai következnek. Ezeknek az összefoglalásoknak a szerzősége is a levegőben lóg; a 41. lapon olvasható ködlő utalás Szelei István „eszenciális áttekintésére” mégsem elég, ha jószerével minden tőle származik, akár a *HITK* 1973/15., akár pedig a *Magyar Szó* már fentebb említett 1973. március 21-i számából. A halványan kivethető kettőspont azért mégsem helyettesíti az idézőjelet. Ha valakitől szövetségserűen átveszünk valamit, azt illik egyértelműen jelezni. A miheztartás és a szerzőség eldöntése okából.

Ezután a szerző – bő lére eresztve – újrameséli Szelei István és Penavin Olga előadásának tartalmát, s utal arra is, hogy a tanácskozás anyaga hol jelent meg (*HITK* 16–17. és *Tanulmányok* 1972/4.), de arról nem szól, hogy a *Tanulmányok* megfelelő számában még további nyolc dolgozat olvasható, valamennyi a Petőfi-értelmezéssel és évfordulóval kapcsolatos! Mindez azonban – a jelek szerint – sem jelentős, sem pedig örvendetes nem volt a „déli végeken” majd csak azután dühöngő Petőfi-kultusz krónikájában. A szerző ugyanis a 62. lapon kinyilatkoztatja legfontosabb közlendőjét, ami végre – a kilógó lólábhhoz hasonlatosan – elárulta, hogy mire is jó ez a kiadvány:

„Jelentős és örvendetes változást hozott Petőfi iránti viszonyulásunkban (ha közvetve is) a politikai élet többszólamúvá válása, A Vajdasági Magyarok Demokratikus Közösségének megalakulása. A vajdasági magyarság, amely – saját politikai vagy bármilyen más érdekszervezet híján – a testvériség-egység egyúvé tartozás maszlagjától elbódítva a kóros, már-már krónikus identitászavar állapotába került, (nemzeti) öntudatra ébredt.” S ebből következik, hogy most jön még az igazi Petőfi-kultusz! Most jön majd a furugla, a tilinkó és a koboz! Nagy kár, hogy a citera – a szerző virtuóz szinten pengetett kedvenc zeneszerszáma – kimaradt. Mert a VMDK mellett ezzel lehet csak igazán a kultuszt művelni és elmélyíteni!

S ahogy mélyül a kultusz, úgy lankad a szerző figyelme és fegyelme a könyvcsinálás alapkritériumaival összefüggésben. Az öntudatra ébredés eufóriájában a szerzőt annyira áthatotta a honfikebel dagadása, hogy innentől – a 64. laptól kezdődően – fittyet hány immáron a lábjegyzetelés elemi fokú szabályainak is, s rajtaütésszerűen összekever mindent. Jegyzeteinek szövegei egyáltalán nem vonatkoznak arra, amire kellene. Gondolom: mielőtt a Szomorúan szól a magyar nóta nevezetű nemzetösszetartó turnéinak szünetében árusítani és kézjeggyével ellátni kezdené itt tárgyalt opusát, talán nem ártana ezt az ordító gondozatlanságot és felületességet egy könyv mellé osztogatott – mondjuk Corri-

genda című – külön lapon helyreigazítani. S mint majd látni fogjuk, helyreigazítandó ezután is akad az opusban, mégpedig jócskán.

Ezután Petőfitől-Petőfiről a délszláv népek nyelvén című fejezetben a szerző röviden elintézi a délszláv Petőfi-recepció kérdését. Belelapozott néhány délszláv lexikonba és enciklopédiába, idézget belőlük valamit – s az úgy ezzel el is van intézve. Megállapítja, hogy a Petőfivel kapcsolatos összehasonlító kutatások jószerével a szakmán belül maradtak (64. p.). Hogy a szerző mennyire palira veszi olvasóját, azt talán legekleatásabban ez a fejezet bizonyítja. A filológiai ugyanis mégsem csupán szomorúan szóló magyar nóta és szekurzió, még a „déli végeken” sem. A szerzőnek – ha utólag is – talán nem ártana belelapoznia földijének, Sava Babićnak a könyvébe, hogy érzékelje, hogy is néz ki a délszláv Petőfi-recepció. (Lásd: Sava Babić: *Kako smo prevodili Petefija*. Istorija i poetika prevoda. Matica srpska, Novi Sad, 1985). Ami a könyv 69–79. lapján olvasható bibliográfiát illeti, az valóságos csemege a Petőfi-kutatók és a bibliográfusok számára. Déry egyszer azt írta valahol, hogy őrizkedjünk az olyan emberektől, akikből hiányzik az arányérzés. Aki ezt a kiadványt összeállította, annak az arányérzéke enyhén szólva nem volt jelen.

Ha valakinek mindezek után még lennének illúziói a kultuszkönyv kapcsán, olvassa el a 83. lapon a Felhasznált irodalom című részt. Mindennél beszédesebb. Közli a szerző az öntudatra ébredés előtt nálunk megjelent (magyar) Petőfi-könyvek jegyzékét. Alaposságára jellemző, hogy legalább kettőt ebből is kifejejtett. Mégpedig: *Petőfi él! Válogatás a költő lírai verseiből a Jó Pajtás szavalóversenyére*. Összeállította Dávid András. Újvidék, 1973. Továbbá: Petőfi Sándor: *János vitéz*. Tankönyvkiadó, Újvidék, 1980. A szerző csak a mű második kiadásáról tud.

Van azonban némi hozadéka is ennek a könyvnek. Itt legalább megtudjuk, hány termelődővetkezet vette fel nálunk Petőfi nevét, ebből hány maradt meg napjainkig, hány utca viseli a költő nevét, s megtudjuk a Petőfiről elnevezett egyesületek listáját stb. Mindez azonban a könyv címében kifejtett bombasztikus célkitűzésekhez képest enyhén szólva vékony eredmény. Még azon a színvonalon sem mozgó könyve, mint a boldog emlékezetű, század eleji Petőfi-könyvtár sorozat legjobb darabjai, bár azok a komolyabb filológia szempontjából enyhén szólva nem követendőek. Írták pedig e sorozat szerkesztői például: „Petőfi költészete kimeríthetetlen kincsesbányánk, s a vele foglalkozás mindig édes gyönyörűség.” Efféle programhoz áll közel a szerző műve is, s az a gyanúnk, hogy ez ma már mégsem elég, sőt egy kissé talán komolytalan is. Ha viszont a szerzőt valóban az irodalom és a kultuszképződés érdekli, máris kiváló mustrát ajánlunk a figyelmébe: olvassa el az *Irodalomtörténeti Közlemények* 1990. évi 3. számát, ahol az elméleti alapvetéstől kezdve konkrét elemzéseig kiváló és követendő példákat találhat József Attila, Puskin, Proust, Joyce stb. kultuszával kapcsolatban. S mit ad isten, Petőfi kultuszával kapcsolatban is ott árválkodik két tanulmány! (Kiss József: A szibériai legenda mint a naiv népi Petőfi-kultusz terméke, valamint: Dávidházi Péter: A hatalom eredetmondái Petőfi utóéletében.) Ha azonban a szerzőnek nincs érkezése szakfolyóiratokat járattnia és olvasgatnia, gondolom, legalább a zanzásított magyar művelődési folyóiratnak csak meg kell fordulnia a kezében. Nos, a *Látóhatár* 1991. évi 8–9. számában Kiss József főt említett dolgozata a Petőfi-kultuszról ugyancsak szerepel. Igazán tanulni lehetett volna (de még most is lehet) belőle. Például azt, hogy mi az az írőkultusz.

A szerző könyvében egy helyütt „a napi politika júdáscsókkal benyálazott Petőfijét” emlegeti (81. p.). Van egy olyan érzésünk, hogy ennél jobban szinte nem is lehetne jellemezni ezt a kiadványt. Szomorú lenne, ha az az intézmény, amely meg is jelentette, s a recenzensek, akik kiadásra javasolták, így képzelnék el a tudományos kutatómunkát és

annak eredményeit. S még szomorúbb az, hogy ennek a könyvnek még szerkesztője sincs. S nyelvi lektora sem, így minden bizonnyal az egyik leggondozatlanabb nyomdatermek (műszakilag is), amely magyarul valaha is megjelent ezen a tájon.

JUNG Károly

KÉSŐÚJKORI AKVARELLISTA

Tillmann J. A.: *Szigetek és szemhatárok. Későújkori kilátások*. Holnap Kiadó, Budapest, 1992

Umberto Eco regényében, *A Foucault-inga* több helyén esik szó arról, hogy minden mindennel összefügg, hogy nincsenek se magányos tények, se magányos Titkok. Ezért minden, ami Van, és minden, ami Valami, nem kettő, hanem egy dolog, ahogyan Ottlik Géza mondja, és így valami Más is. Ami Van, és ami Valami egy dologként *jelkép* is; ez a Titok. Mert a beavatottaknak a jelkép megszólal, bár nem biztos, hogy felfedi a Titkot, a beavatlanoknak néma marad, s nincs is benne – az „egy dologban” – se Titok, se Terv. A későújkornak – Tillmann J. A. esszéi idejének – vajon milyen Titkai és Tervei vannak (velünk)?

Minthogy minden mindennel összefügg, a későújkor a „sokaság” világa. *A Foucault-inga* hőse is, amikor Brazíliaba utazott olasz lektornak, valamilyen (vélt?) „egyirányúságot” hagyott a szülőföldjén, szinte lelkes forradalmi hangulatot, diáktüntetések és nagy világmegváltó elgondolásokat, amelyekhez volt is egy-két gúnyos megjegyzése, ám amikor néhány év múltán visszatért, majdnem erős mágikus tapasztalatokkal és a Titok meglétének érzésével, a „sokasággal” találkozott, a minden mindennel titokzatosan összefügg érzésével, az egymást korábban kizáró értékek békés együttélésével. A sokaság itt bőség, és aki a tények, az adatok, az emlékek és a tapasztalatok tárházába bejáratos, az a bőség birtokában akár kulcsot is lelhet a Titok és a Terv zárjához. . . Vagyis a jelkép olvasójává válhat. Valójában mindannyian a jelkép olvasói (és használói) vagyunk, mert – így valahogy áll a regényben – ha valakiről azt mondjuk vagy azt halljuk, hogy „hülye állat”, akkor nem gondolunk se medvére, se lóra, se macskára, hanem éppen arra, akiről szó van, és értjük, hogy mit jelent a „hülye állat”. Ám aki a sokaság birtokosa, ott is a jelképet olvassa, ahol csetlő-botló halandók csak a szó szerintit értik. Az állatot, a lovat, a macskát. Hogy ingoványos, bizonytalan terep a jelképolvasás? És ha látunk valamit, az ablakon át egy fát, egy tűzfalat, egy gyárkéményt, abban minden olyan nagyon stabil és bizonyos vajon?

Tillmann J. A. könyvének a „későújkori kilátások” jelzésére két hajószimbóluma van. Noé bárkája az egyik, amiről kevesebb szó esik, ha szó esik egyáltalán, és a „műtermi hajó”, aminek pontos leírását is tartalmazza a könyv. Noé bárkájának története és jelképes tartalma jól ismert. Itt azért kell megemlíteni, mert e bárka rakománya az egész világ, tehát minden, ami az özönvíz után a világ helyreállítását biztosíthatja, hogy a világ megint egyszer, a katasztrófa után is, világ lehessen. A mentés és megőrzés jelképe hát a bárka, s ezzel együtt azt is bizonyítja, hogy minden mindennel összefügg, már csak azért is, mert minden „együtt” (a bárkán) vésztele át a katasztrófát. Tillmann J. A. könyvének „rakománya” mintha ilyen „katasztrófa előtti” sokaság és bőség lenne; menteni, ami menthető, ami – mivel könyvről van szó – annyit tesz, hogy mondani, ami még mondható. „A

későújkori ember – mondja az író – a technicizált halál árnyékának völgyében él”, és ebben az árnyékos völgyben (melankolikus tájkép?) azt érzi a „jelen embere”, hogy „mindnyájan süllyedünk”, mégpedig „napról napra mélyebbre”. Ezt az árnyékos völgyet „kulturánk romjai” díszítik, a „bunker-archeológia” és a „csernobili szarkofág”, megannyi várrom a romantikus mélabú festményein. A romok tehát, még ha ironikusra hangoltan is, a későújkori kilátások „természetes tartozékai”, mert „(A romok) az idő teljességének emlékművei: jelenlétükben nemcsak a múltba merült világ maradványa, hanem a minden létezőben ott rejlő leendő is jelen van”. Ezt a mindnyájunkkal süllyedő bárkát rakta meg Tillmann J. A. a későújkori romjaival, ám hogy a katasztrófa, az özönvíz után milyen „kilátásai” lesznek, ha lesznek, a bárkának, arra aligha található megbízható nyom és adat a *Szigetek és szemhatárok*ban. Noé bárkájának optimizmusa mintha nem lenne a hajórakomány része. A minden létezőben „rejlő leendő” a végsőkéig kétes jövő.

A másik hajó „az északnémet Münster városa mellett található”. Ludger Gerdes tervezte, 1987-ben készült el, „hossza 43 méter, szélessége 5 méter”, méretei alapján „a csónakok és az óceánjárók” között „félúton helyezkedik el”. „Ez a hajó ugyanakkor nem szolgál semmiféle szállítási célt, mint ahogy nem is hajóépítők, hajósok vagy felfedezők emlékére állították.” A hajótestet „magából a földből vájtták ki”, árokrendszer veszi körül, a fedélzetet fű borítja, rajta – a hajó „élő” szállítmányaként – „két szimmetrikusan ültetett nyárfa”. A földből vajt hajó elérhetetlen, hiszen vizesárok veszi körül, mint a középkori várakat, és így néptelen is. Mint a romantikus festmények mélabús várroma a szirt elérhetetlen magasságában.

Ezt a hajót nem a hajózás végett építették. Ha nem, akkor meg miért hajó? Mert hajóra hasonlít? A „hülye állatnak” mondott ember macskára, lóra hasonlít? Mást jelent ez a Van és Valami. A későújkori jelképe, és e kor kilátásainak is szimbóluma. „Ez a hajó egy olyan korban készült, amikor már minden tájat és világtengert bejártak a nyughatatlan utazók, amikor már nincs mit felfedezni, mert már minden felfedeztetett, lefrott és leképeztetett”, mondja Tillmann J. A. S ezzel a későújkori központi tapasztalatát fogalmazza meg. Többször tér vissza ahhoz a gondolathoz, hogy mindent felfedeztek már. Ezért megszűnt az utazás értelme, vagy ha nem is szűnt meg, mindenesetre más irányt vett. Nem a ködös távolba vezet, mert arra már nincsenek bejáratlan utak. A „posztmodern kor felfedezői”, mondja az író, „az ég felé törnek”. Az elvesztett felfedezés azonban nem szüntette meg az ismeretlent. A későújkori embere ismeri, talán jobban is, mint a korábbi korok embere, az ismeretlent, ami azt jelenti, hogy tud az ismeretlen sokaságáról meg bőségéről. Azért is, mert „az ismeretlen feltörekvő hódítóinak útja”, az égi tájak felé induló úrutasok útja „eleve kudarcra van ítélve”, mert „sohasem érkeznek meg oda, ahová indultak”. Azt sem tudnák, hogy hová indultak? Kolumbusz, ha Amerikába érkezett is, legalább tudta, hogy hová indult. A későújkori embernek elég, ha kinéz az ablakon. A mozdulatlanságban lennének a kilátásai?

Merre hajózik hát a világ tényeivel és lényeivel, ismertjeivel és ismeretlenjeivel megrakott bárka, és merre a földből vajt münsteri hajó?

Nincs útirány, legfeljebb az „égi tájak” felé, ám hová lehetne arrafelé „megérkezni”? Mégis, marad az utazás. „Az ember vándor volt és vándor is marad ezen a földön”, mondja Tillmann J. A. Ám a későújkori utazást „egy világ választja el” más korok utazásaitól. Mást lát a világból a „lovass nomád”, és mást az úrhajó szakfanderes utasa, más megállni egy árnyékos völgy feletti dombtetőn, és más köldökzsinórral az úrhajóhoz kötve lebegni az űrben. Az ember mégis vándorol, nomád létét nem hagyja elveszelődni. Csakhogy megváltozott a vándorlás tartalma. És ezzel együtt a látás is. Valamikor látni

lehetett az árnyakat a völgyben, a későújkorban a képek zuhataga helyettesíti az utazást: „A későújkori utazó megváltja hajójegyét – mondja a szerző –, majd a jegyszedők sorfala között fellép a fedélzetre. A félhomály lassan teljessé mélyül, és a vetítővezérlő útnak indítja járművét a téridőben. A város szennyves kavargásából hirtelen emelkednek ki a színes és szélesvásznú felületek utazói.” A vetített képekben utazó is vándor, közben meg nem fenyegetik útonállók, se a sivatag, se a tenger veszedelmei, és „már a képzeletre sincs szükség”, mert „a képzelet helyét ki- és betölti a kivetített kép”. A fáradtságnak – úti fáradalmak – helyébe a pihentető nézés kerül, a veszeléyzertől a biztonság érzése váltja fel. Valamikor az utazásnak is, a felfedezésnek is alapvető eszköze az „elidőzés” volt, most a sebesség eltüntette az elidőzést, hiszen minimálisra csökkentette, ha ki nem iktatta az indulás és a megérkezés közti időt. Csakhogy úti fáradalom nélkül, az elidőzés nyugalmától megfosztottan nem keríti-e hatalmába a későújkori embert „a világtól való távollét” (Paul Virilio) érzése, a „száműzetés” érzése. Miféle „hajójegyét” váltott a későújkori utazó? Mire szól ez a jegy? A bárkára vagy a münsteri hajóra? De hiszen a münsteri hajó néptelen, megközelíthetetlen, vizesárkok rendszerének gyűrűjében áll két nyárfájával. A bárka pedig, remény nélkül, végül is tartalmatlan, bármilyen sokasággal rakodott is meg.

Az *eltűnés esztétikájának* szerzője, Paul Virilio, a *Szigetek és szemhatárok* egyik ihletője, gondolatmenetének és tájékozási pontjainak mértékadója a korábbi esztétikák sokfelől megközelített „megjelenés” kategóriája helyett az „eltűnés” fogalmát alkotta meg. A „megjelenés” mindig a szemlélődésnek, a kontemplációnak, a már emlegetett „elidőzésnek” a függvénye, a mű auráját a mű vonzaskörében való „időtöltés” határozza meg, más szóval a *türelem*. A *Gályanapló*t vezető Kertész Imre, amikor regényíráshoz kezd, a türelmet szólítja meg: „ha türelmes leszek magamhoz, a csoda be fog következni”, mondja. Virilio, és nyomdokain Tillmann J. A. is, a „sebesség” távolságot és türelmet megszüntető későújkori jelenségét írja le, többek között az „eltűnési” hirdelve meg esztétikai kategóriának. Szemben áll vajon az eltűnés a megjelenéssel, az „eltűnés esztétikája” ellentét lenne a „megjelenés esztétikájának”? Azt írja Virilio, hogy „a homogénnek a heterogén lép a helyébe, a kutatás esztétikáját valamilyen esztétikai kutatás váltja fel, az eltűnés esztétikája újjáéleszti a megjelenés vállalkozását”. Nincs itt hát ellentmondás, nincsenek ellentétek. Váltásról lehet beszélni, de a váltás nem megszüntetés. Az eltűnés nem érv a megjelenés ellenében. Sőt újjáéleszti a megjelenés vállalkozását. Ezt írja le Kertész Imre is, amikor a *Gályanapló* közepé táján visszautalva a naplókezdő fohászokhoz türelemért, valakit idézve mondja: „Hogy valaki türelmesen leüljön regényt írni, ahhoz előbb valami rettenetes türelmetlenséget kell legyőznie.” Ezt mondja Tillmann J. A. is, amikor arról beszél, hogy „a látás helyreállítása a szem lehunyásával veszi kezdetét”. Az eltűnés helyreállítja a megjelenést, a türelmetlenség a türelmet, a szem lehunyása a látást. Mintha a későújkori utazó átesett volna a tisztítóúton, s most ragyogó arccal térhet meg. . . Hová is? Az eget felé vezető út eleve kudarc, nincs többé felfedezésre váró földrésze a világnak. „Az észlelt világot már nem tartjuk érdekesnek, miután a sírbrólok látványosan exhumálták, elemezték, megtisztították.” Így hát nem az észlelt világba térhet meg a későújkori utazó, ahol a megjelenés, a türelem, a látás uralkodik. Mégis, háová akkor?

Valamilyen „kereteket” keres az utazó. A *Foucault-inga* hősei a Tervet keresik, ezerszám sorolva az összefüggések – minden mindennel összefügg – rendjébe valós és vélt dokumentumokat, történelmi források tényanyagát és ördögösök lázálmain. Megtalálják a keretet? Tillmann J. A. egyik frásának a címe is az, hogy A keretek kérdése. A ke-

retről beszél tehát az író a kötet vége felé, a keretről, „mely nemcsak a metaforikus képet – és benne további képek sokaságát –, hanem szemléletünk szokásrendszerét is keretezi”. A keret „kilátást” teremt „a túlnan felé”. Az ismeretlen felé, a Titok, a Terv irányába. A keretben történik meg „a káosz kiegyensúlyozása renddel”. Így a türelem is a túrelmetlenség kiegyensúlyozásaként keret lenne? A megjelenés az eltűnés kerete? Vagy fordítva is igaz?

Vagy mégis külön-külön kell mindezt szemügyre venni – keretbe foglalni? Hogy valamilyen rend, amelyre vágyunk, mégis helyreálljon? A vágyott rendet, a „keretet” azonban nem az egyéni vagy kollektív konformizmus teremti meg, hanem az utazás fenntartásaként – „Úton vagyunk. Útközben”, mondja Tillmann J. A. – a tolerancia. A dialógus. A lassan már valóban „beomló posztmodern” kulcsfogalmi. Amit Richard Rorty így ír le: „A felfogásom szerint egy intellektuális világot csak egy másik intellektuális világ szoríthat ki –, egy új alternatíva, s nem a régi alternatívával szembeni érv.” Az „eltűnés”, a „sebesség” egy „új alternatíva”. Ahogyan az „útközben” is egy másik alternatívája a megőrzött utazásnak. Akár csak úgy, hogy kinézünk az ablakon, akár úgy, hogy lehunyjuk a szemünket. A kilátásunk az, hogy az ablak keretéből észleljük a távolságot, hogy a lehunyt szemhéj mögött belátjuk a képeket.

A második évezred végén, a későújkorban „az élet megnyerésének és a halál eltörlésének terve nem vált be”, ahogyan *A Foucault-inga* Terve sem vált be, de legalább megmaradt a tapasztalat, hogy „nomád nép vagyunk”, pedig nincs is már hová utazni, az ég tájain nincsenek kikötők és ezért most „a globális gondolkodás és a lokális cselekvés ideje van”. Abban a „Tükörországbán, ahol minden »látszatra élet, valójában halál«”.

A toleranciának, a dialógusnak, ami a „lokális cselekvés” módja, megmutatkozásra van igénye. Miben mutatkozhat meg másban, mint a nyelvben? A *Szigetek és szemhatárok* egyik legszebb írása a Kelet és Nyugat kapujában című, amely – alcíme szerint – Töredékes invitáció egy Heidegger-dialógushoz. Az *Útban a nyelvhez* című dialógusról beszél Tillmann J. A., amelyben a német filozófus egy japán Zen-buddhista tudóssal beszélget a nyelvről, s eközben két teljesen különemű gondolkodásmód – „globális gondolkodás” – és két különálló értelmezési szint – „lokális cselekvés” – vetül egymásba, s közben mindkettő önmaga marad, és értelmes szavakban jut kifejezésre. Ez volna a dialógus? A beszélgetés drámai, egy „planetáris párbeszéd” és dráma kezdetén vagyunk. Az író szerint a dráma színpadra is állítható, hiszen megvannak hozzá a „rendezői utasításként” érthető „leíró szövegrészek”. Miért éppen a nyelvről folyó párbeszéd minősülhet „planetáris párbeszédnek”, az egymásban tükröződő szellemek drámájának?

Közvetve adja meg a választ a *Szigetek és szemhatárok* írója. A száműzöttség érzésével küzdő későújkori ember, amikor már mindent kimerítettek az „elemző” „sírablók”, a nyelvhez tér meg: „Az a királyi út, melyen az ember a közeledés és a távolodás tájait tettség szerint járhatja, a nyelvben és a nyelvben közvetített képvilágban vezet. A szabadság e tökéletes terepuma minden nyelvben adva van. A nyelv szavai képezik azt a járművet, mellyel a szemhatár bármely szeglete megközelíthető és bejárható.”

A nyelvben vannak tehát az „kilátások”. A későújkori kilátásai. Akár úgy értjük a szót, hogy kilátás az ablakkereten túlra, akár úgy, hogy számba vesszük, mi vár ránk.

Filozófián „innen” és az irodalmi esszén „túl” írható le Tillmann J. A. frás- és gondolkodásmódja. Az ezredvégi derűs íróniával átszőtt válságtudat beszédmódja ez a vállalkozás, amelynek legfontosabb eszköze a többszörös „határáthágás”. A filozófia, az irodalom, az esszé, a narráció – a szellem motívumai úgy térnek itt vissza szinte frásról frásra, például az üzöttség, a sebesség, a képzelet, a látás, a képek, az álom motívumai, hogy va-

lamilyen el nem mondott, de meglévő történetet körvonalaznak – mind sorra egy-egy áthágásra készítet „keret”, ami semmiképpen sem fut be az égi tájakra mutató űrhajókkal a határtalanság káoszába, ám felszabadítja a szellemet és a gondolatot, minek során a későújkorai ember űzött élete (és szabadsága) mutatkozik meg. Ez a különös írás- és gondolkodásmód nyomán – nem mondom ki a „dekonstrukció” divatos jelszavát – „némi merészséggel arra a belátásra juthatunk, hogy a jövőre vetülő látomások mögött is egy elfedett valóság húzódik meg, mely a jelenben fakadt víziókat nemcsak hogy igazolhatja, hanem felül is múlhatja”.

Ám felülmúlhatók-e az akvarellistának a jelenben fakadt víziói? Hosszan és sokáig néztem, még nagytóval is megnéztem néhányszor az *Orpheus* folyóirat 1992. 8. (1.) számában Pethő János Az akvarellista című képét. A reprodukciót, persze. Semmit sem tudhatok a képről, csak azt és annyit, amit és amennyit így is (kicsinyítve és fekete-fehéren) közvetlenül „ábrázol”. Valami jövőre vetülő látomást, ami a jelenben fakadt vízió. A képen az akvarellista, talán szakállasan és szemüvegesen, mindenesetre napellenzős sapkában, ahogyan az igazi akvarellisták, a rajzlapra görnyedve tartja bal kezében (lehet, hogy csak a reprodukció miatt van így) az ecsetet. Nem látni, hogy mit fest, mert horizontálisan, kicsit elörebukva a rajzlap. A festő valamilyen, felfordított deszkaládán ül, nem hozta magával, elhagyta tán az akvarellisták háromlábú székét. Minden a kép jobb sarkában történik. Az akvarellista mögött szinte égi tájként hulladékhegy magasodik. Szétszórt fémcsovek, deszkamaradványok, elkormosodott kövek. A hulladékhegy túlsó vége már letisztult, meddő kőmaradvány a lankás, az árnyas völgyek helyett. Ott már mintha angyal lebegne – távolodik, vagy jön az akvarellista felé? –, afféle drót szitakötő vagy szárnys bomba. A „csernobili szarkofágot” jelenti be vajon az angyal? Vagy a hulladékhalmaztól akarja megszabadítani a rajzlapra görnyedő akvarellistát, aki mindarról, ami a háta mögött van, és amiben ő maga is van, mintha nem venne tudomást? Az akvarellista őrangyala vagy a hulladék egyik „hasznosítója” a lebegő angyalszerkezet?

Az akvarellista reprodukciója háttér Tillmann J. A. *Szigetek és szemhatárok*jához, mégpedig a szó szó szerinti értelmében, mint a melankólia romantikus festői számára a ködös távolból – háttérként és jelképesen – felsejlő várróm. Jelképesen? Aligha. A szó szerinti itt annyira hangos kiáltás, hogy akár a planetáris párbeszéd végét is jelentheti. A hulladék „gazdagsága és sokrétűsége” – ama tiszteletre méltó bőség és sokaság – nem figyelmeztetés, nem kérdőrevonás, nem lelkiismereti, se morális kérdés, hanem tény – bárkára és hajóra vele! –, a későújkorai kiállítások ténye, amiben méltányolni lehet „az ódonág és romosság sajátos báját”.

BÁNYAI János

TÖRTÉNELEMLECKÉK KELET-EURÓPÁBÓL

Slawomir Mrozek: *Leckék a legújabb kori történelemből*. Pesti Szalon Könyvkiadó, Budapest, 1992

A történelem a leckeformálás legérzékenyebb anyaga, hiszen áttekintése, értelmezése és feldolgozásának módja legtöbbször személyes hozzáállás és még rosszabb, ha dogmatikus parancsszemlélet függvénye. Különösen vonatkozik ez a legújabb kori, azaz az idő szelektív hatásán még át nem esett történelmi időszakra. Slawomir Mrozek lengyel író

nem kis feladatot vállalt magára, amikor a legújabb kori kelet-európai események értelmezésére és a belőlük való leckeadás tettere vállalkozott. A leckékhez ugyanis – legyen szó akár iskolai formájukról, akár a hétköznapi élet megleckéztető történéseiről – a tanulás és a tanulságlevonás szellemi tevékenysége kötődik. A leckéket meg kell tanulni, különösen ha tanulságukkal saját kárunk-bajunk által szembesülünk. A kelet-európai történelem is ilyen. Mindannyian részesei voltunk és vagyunk: hangoskodók és csendesek, cselekvők és szemlélődők. Kénytelen-kelletlen megtanultuk szabályait, megismertük lényegét, kialakult helyünk s szerepünk benne, hiszen – miként az Mrozek leckéiből kitűnik – nem lehet úgy élni és közlekedni a világban, hogy „profilunkat semmilyen szögből ne láthassa senki”.

A könyvet az író önéletrajzi jegyzete vezeti be: nyílt és személyes állásfoglalás. „A kommunizmussal való elszámolnivalóim magántermészetűek. Romantikus forradalom hősnének képzeltem magam, pedig csak kosztos voltam a legundorítóbb, mert hazug hatalomnál (a hitlerizmus ebből a szempontból tisztességesebb, mert nem volt hazug), ami valaha is létezett. Becsaptak. De miért haragudják az ember a csalóra, amiért csal? Aki hülye, az hagyja, hogy becsapják, a csaló csak teszi a dolgát. Akkor hát miért tegyek szemrehányást másoknak?” – írja. *Hamu? Gyémánt?* című esszéjéhez is személyes jelleű mondatokat fűz: „Nem vagyok sem történész, sem irodalomkritikus. Öregedő úr vagyok, aki már szükségét érzi annak, hogy számot vessen életével. Ezt nem tudom elvégezni, ha nem vetek számot azzal, ami formált és kis híján deformált. Bizonyos dolgok nemcsak énrám tartoznak, hanem a nemzetre is, amelyből származom. Tehát nem csak engem érintenek, hanem még sok hozzám hasonlót. Ezért nem tartom meg ezeket magamnak. Ezért és csak ezért írtam ezt meg.”

Slawomir Mrozek művei – így a *Leckék*. . .-ben szereplő kisp prózák is – egy abszurd világba, a kelet-európai (volt) diktatórikus rendszerek működési mechanizmusába nyújtanak betekintést. Bemutatásra kerül bennük mindaz – még hozzá a maga félelmetes, döbbenetes, tragikus, banális, vulgáris stb. mivoltában –, ami e világ szerves része, állandó jellemzője: a hazugság mindenható szerepe a társadalom működésében, az aljas uralomvágy teremtette hatalmi hierarchia, a megfélemlítés eszköztára, örült eszmék, elvek, frázisok, agyalágyult nevelési módszerek. A *Hamu? Gyémánt?* (Jerzy Andrzejewski *Hamu és gyémánt* című regényét A. Wajda filmesítette meg) című esszéjében mutat rá legéleesebben a totalitárius rendszerek lényegére: „A múlt év december tizenharmadika óta nincs menekülés attól a képtől, hogy az egyik ember fut, a másik meg üldözi. Az egyik fegyvertelen, civil ruhás, a másik fegyveres, egyenruhában van. A másik ráló az előbbire, megöli vagy megsebesíti, és gumibottal veri, még akkor is, amikor az előbbi már fekszik és nem tud mozdulni. E kép állandóan ismétlődik, monotoníája azért is egyre fájdalmasabb, mert az efféle kép rendszerint a kivételességhez és a különleges esetekhez, nem pedig a szabályokhoz, az állandóságához és az ismétlődéshez kötődik” (*Hamu? Gyémánt?*). Egy ilyen világban minden lehetséges: a tragédia nevetséges, az üdvözülés kárhozat, a magas intelligencia átok, az értelmi korlátoltság boldogságforrás. Csak azok boldogulhatnak, akik nem kérdezik a dolgok miértjét, akik önállóan nem cselekszenek és nem gondolkodnak. Mrozek egy fiatalember megrendítő példáját idézi fel: „Nem mindennapi intelligenciájával rögtön felhívta magára a magasabb körök figyelmét, villámgyors karriert futott be, és a különleges perek ügyésze lett. Ez azt jelenti, hogy halálra ítélte az embereket (igen, az ügyész gyakorlatilag bíró is volt), és jelen volt a kivégzéseken. Intelligenciája segítségével, amely hirtelen magasba röptette a kommunista hierarchiában, hamar átlátta azt az ideológiai csalást, amely őt is hatalmába kerítette. Hát há-

ba gyilkolt, a lelkiismeretét nem tudta kiirtani? Mindenesetre intelligenciájával nyilván nem járt együtt a cinizmus, hiszen öngyilkos lett” (Önéletrajz).

A totalitárius rendszerek jellemző vonása még, hogy a hatalom kiváltságosai azt hirdetik, azaz azt igyekeznek (legtöbbször erőszakkal) elhitetni alattvalóikkal, hogy más társadalmakkal szemben a világok legjobbjában, paradicsomi állapotok közepette élnek. A kommunista paradicsomban – miként azt Az Utolsó Ítélet című novellából megtudjuk – a Legfelsőbb Lénynek „kolosszális” szakálla van, mögötte foglal helyet az „érdemes vice” (rövidebb és kevésbé göndör szakállal), de mellette van a Kopasz (hegyesre nyírt szakállal) és természetesen a Bajuszos is. Az Ítélszék előtt a feudális elnyomásról, a társadalmi termelés és a magántulajdonban levő eszközök ellenmondásáról, a kizsákmányolásról, a nemzeti mozgalmakról s a „szentek szentjéről” (a neve Sz betűvel kezdődik) kell véleményt formálniuk az odakerült szerencsétlen „lelkeknek”. Mondanunk sem kell talán, hogy ebből a világból a Sartre-félék kiutasítottak, s a mrozekok is zavarják a rendet. A maga „elkárhozásáról” Mrozek rendkívül groteszk képet fest: „Mennydörgés, meghadtak a poklok, elnyelték a káromlót. A lángban és füstben egy kövér alak pislogott rám, egyik kezében szivar, a másikban vasvilla – Churchill! – valaki röhögött, feltehetően Harry Truman, fekete farkát csóválta, égtem a szurokban a Wall Streeten, fulladoztam a Pentagon kénköves bűzében. Akkor hát, mindörökké, Ámen? – csak gondolni mertem, még most sem mertem elhinni, hogy sikerült megmenekülnöm: lezuhannom a Kapitalizmus poklába” (Az Utolsó Ítélet).

A *Leckék*. . . harminc kisprózai írást tartalmaz, jegyzeteket, novellákat, parabolisztikus történeteket, állatmeséket. Legérdekesebb s ugyanakkor a legmegrendítőbb közülük Az orr című. Egy a maga gyermekkorából merített iskolai példa kapcsán („... az iskolai életben is különféle módjai vannak az üldözésnek, akár a laktanyákban és a táborokban. . .”) az üldözés és az üldöztetés pszichológiája kerül bemutatásra. Ebben az állapotban három alapvető szerepkör létezik, azaz három helyre lehet (kell) állni. Legrosszabb helyzetben az üldözött van (Mrozek írásában egy Cwibelsztajn nevű zsidó fiú), hiszen „soha nem lehet biztos a napban, az órában és a percben”. A vele ellentétes szerepkör az üldöző (antiszemita eszmék által elvakított tanulók – horda), aki viszont, bár meg akarja semmisíteni, elismeri az üldözött létezését – így az antiszemita a zsidót –, hiszen benne találja meg létének, cselekedeteinek értelmét. A harmadik szerepkör a kívülálló. A kívülálló csak a legritkább esetben áll az üldözött oldalára. Igyekeznek „elhúzni” az események, a dolgok mellett, azaz úgy igyekeznek eljární, hogy a profilja semmilyen szögben ne látszék. Az ilyen ember valójában nem veszi emberszámba az üldözöttet (esetünkben a zsidót), megvan nélküle, mint ahogy „halpikkelyes madarak és madártollas halak” nélkül is megvan. „Ha egy ember vérzik, segíteni kell neki és el kell látni a sebtét. Ha viszont egy zsidó vérzik, mondjuk egy antiszemita csínyt követően, az olyan, mintha egy tollas hal véreznék. Ez a vérzés tehát nem emberi, még csak nem is állati, hanem zsidó, vagyis semmilyen” – írja ezzel az állásfoglalással kapcsolatban Mrozek, úgy ítélve meg, hogy ez még az antiszemita állásfoglalásnál is rosszabb. Személytelenül elmenni a negatív törekvések és eszmék mellett azonban nem mindig lehetséges. Tegyük fel, hogy a mások üldözöttségét tétlenül szemlélőnek a dühöngő antiszemitizmus idején zsidó orrá alakul a korábban egészen normális orra! S mert az üldözők csak a külső jellemzőket veszik figyelembe. . .

A címadó írás (*Leckék* a legújabb kori történelemből) parabolisztikus történet a diktatórikus hatalomról. A mindenható Tábornok, akit semmi sem bánt jobban, mint az imperializmus és „egy bizonyos testrészt” látványa, a cukorgyárakért és a vegyipari üzemeiért cserébe egy majmot kap ajándékkul a testvéri nemzettől. Egy nap a majom magára

ölti a Tábornok ruháját, s mert mundérja nélkül a tábornok nem tábornok, s a majom egyenruhában tábornok, az előbbi kivégzik, az utóbbi magához kaparintja a hatalmat. A tanulság: „Így hát új kurzus kezdődött, de, őszintén szólva, semmiben sem különbözött a régitől”.

Sławomir Mrozek írásai rólunk szólnak; Kelet-Európáról, a diktatórikus rendszerekről, a hatalmasokról és az alattvalókról. Le kell vonni a tanulságot.

BENCE Erika

A „KÉT POGÁNY KÖZT” VIASKODÓ MAGYARSÁG MONDÁIBÓL

Lengyel Dénes: *Magyar mondák a török világból és a kuruc korból*. Móra Könyvkiadó, Budapest, 1992

Lengyel Dénes *Régi magyar mondák* sorozatának legújabb, átdolgozott kiadása ez a kötet, mely mintegy kétszáz év (a XVI. és a XVII. század) történelmének mondáit gyűjti össze. A magyar történelemből jól ismert időszakot a háború, osztályharc, pártvillongás, török-, tatár- és németpusztítás jellemzi.

A gyűjtemény első része a Mátyás halálát követő időszak, a Dózsa György parasztháborúja köré szőtt mondákat tartalmazza (A keresztes hadjárat, A parasztháború, Temesvár ostroma, Dózsa György halála stb.).

A *Harc a török hódítók ellen* című részben a leggazdagabb mondaanyagot tárja elénk a könyv, amelynek nagy része arról is tanúskodik, hogy a török, tatár ellen nemcsak fegyverrel, de ravaszsággal is folyt a küzdelem. Az erkölcsi győzelem a fegyvertelen falusi parasztoké, kik a sajátjukat védik a betolakodókkal szemben. Nehéz elviselni a török igát, olvashatjuk ki a mondák soraiból, de még nehezebb a német fennhatóság, mert a magyarnak már alig marad területe. És ekkor jön Rákóczi Ferenc szabadságharca, ami ismét számos mondát szül: Kuruc-e vagy labanc? Rákóczi hazatér, Vak Bottyán lakomája, Rákóczi halála stb. A Rákóczi-szabadságharcnak sok dicső emléke ma is elevenen él a néphagyományban – állapítja meg a magyar mondavilág kiváló ismerője, Lengyel Dénes. De nemcsak az emlék él, hanem évtizedekig a hit is, mert noha a szabadságharc elbukott, mert elárulták, de él Rákóczi, és eljön, hogy a magyar népet fölszabadítsa. Ez a hit, bizakodás nemzedékről nemzedékre hagyományozódott, ami a mondák többségéből kicsendül.

A gyűjtemény mondáinak egy részét az eredetmagyarázó mondák képezik, mert ezek egy vár, sírhely, tó, sziget, híd stb. eredetét beszélik el. Ilyen mondák a Holló-kő, A török szultán sírja, A nagyszalontai Csonka-torony, Asszonysziget, Bálint-hídja. A mondák másik része hősök, vitézek kiemelkedő tetteiről szól, de gyakran egy-egy hősről, mint Dózsa György, Zrínyi Miklós vagy Rákóczi Ferenc, egész mondaőrök alakulnak ki.

Lengyel Dénes a kötet 102 mondájának egy részét régi krónikákban, levelekben, emlékiratok szövegeiben kutatta fel, a többi pedig népköltési gyűjteményekből, kéziratos vagy magnószalagon őrzött változatokból jegyezte le. Így a hiteles források alapján sikerült megőriznie a mondák szépségét, mert ahogyan már Arany János is mondta a népköltési szövegek feldolgozásáról, az előadásban szabad változtatni, a költésben nem. A

mondák fordulatossá előadása a magyar költői nyelv fejlődéséről is szemléletes képet ad, különös tekintettel Tinódi, Zrínyi és Mikes munkásságára.

A könyv illusztrációja a kortársak képeiből, metszeteiből, rajzaiból áll, ezzel is szemlélteti a szerző a korstílust, hiszen nyilvánvaló, hogy a hiteles egykorú szöveghez ugyanannak a kornak a képzőművészete illik.

A gyűjtemény végén az olvasó pontosabb történelmi eligazítását szolgálja az időrendi tájékoztató, melyben a királyok, fejedelmek uralkodásának és a legfontosabb történelmi eseményeknek az évszámait találjuk. A magyarázó jegyzetekben a földrajzi neveket eredeti alakjukban olvashatjuk, ezért a régi vármegyék nevét is feltüntette Lengyel Dénes, hogy a történelmi atlasz segítségével jobban eligazodjon az olvasó. Így a gyűjtemény nemcsak izgalmas olvasmány, hanem hasznos kézikönyve lehet az irodalom- és történelemóráknak egyaránt.

SÁRVÁRI V. Zsuzsa

GYEREKVILÁGBA LÉPVE

Böndör Pál: *Örökhatbé*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1992

Böndör Pál könyve harminc, tematikailag összefonódó gyermekverset tartalmaz.

„Tablóképek a mostani, a valamikori és a leendő hatodikosokról a mostani, a valamikori és a leendő hatodikosokról” – áll a könyv elején, és a versekben valóban a mindenkori hatodikosok, a kamasszá váló fiúk–lányok gondjai, problémái, gondolatai villannak eléink színes, élethű képekben. A harminc vers mindegyikében egy-egy kis önálló egyéniség él, egyik-másik talán a saját „hatbénkból” olyan ismerős. Jellemzően mai vonások is föllelhetők pl. a *Bla-bla Balázs mozija* című versben, ahol a mindig filmeket néző gyerek mesél világról: „... Hát azt a filmet láttátok-e már, / azt, ahol a pasi mind a húszat, / aki megtámadta, mint a huzat, / úgy elintézte, piff-puff? . . . Ej, de kár!” Beszédes Édes Szerénke pedig saját elnökké választásának okait ecseteli. De megjelenik a már Karinthy-nál is oly sikeresen földolgozott jó tanuló jellemrajza (Példás Pista), a rossz tanulóé (Kovács Albert, VI. b oszt. tan. [másodjára]): „Módszeresen tanulni dőreség. / A tanárookra is hat a tavasz, / használd ki ezt, legyél öcsém, ravasz!”, a lány–fiú ellentét itt lány oldalon jelentkezik (Hédi, a vaslady). Emellett olvashatunk első szerelemről, jó és rossz barátnőről, bátorítalan, lámpalázás diákokról, kővér kislányokról és kisfiúkról stb. Külön kiemelném a *Zooltán* és *Évi* című verseket, különösen e másodikban van nagyon finoman érzékeltetve a világgal ismerkedő gyermeki lélek: „Miért sírok? Miért szép a világ? / A gyomromból a mellkasomba tör, / és ott gyötör e képtelen gyönyör: / ez a szép s nyugtalanító világ.”

A verscímek kiválasztásában Böndör Pál felhasználja a jelentésben és hangzásban rejelő humort, pl. a *Gyurka burka*, *Hóka Zsóka* stb. A versek formája mindvégig azonos, ez kissé egyhangúvá is válhatna, ha nem lenne tartalmi színességgel és elevenséggel ellensúlyozva.

BARÁTH Márta

S Z Í N H Á Z

SZÍNHÁZI NAPLÓ

Jut eszembe – Ismerik a nagy Brusconot? Neeem? Biztos? Kérem, gondolkozzanak csak egy kicsit. Jusson eszükbe, ki mindenki csinál itt színházat. Nos, az egyik (csak az egyik?) a nagy Bruscon, illetve pontosan olyan, mint a nagy Bruscon. Szakasztott olyan. Erre én is csak akkor jöttem rá, amikor már vagy húsz perce néztem a Budapesti Kamaraszínházban Thomas Bernhard zseniális darabját, a *Színházcsinálót*, a főszerepben a remek Sinkó Lászlóval. Nos, ez a színházcsináló a nagy Bruscon. Egyszemélyes intézmény. Író, rendező, főszereplő, szervező, tervező. Ő a színház. Mert a társulat többi tagja, a feleség, aki „nem bírja észben tartani a szöveget, percről percre kiesik a fejéből. . . és mindig a döntő helyeken”, noha évek óta ugyanazt és csak ugyanazt játsszák, a fia, aki végtelesenül szolgálatkész, de legalább annyira ostoba is, és a lánya a mesternek, aki ugyancsak nem nagy kaliber, s emellett alattomosan élvez abban, ha az apja bosszankodik, s ha a testvérét szidják. Hát ennyi a nagy Bruscon társulata. Nem több, de elég, hogy a magát fenomenálisnak vélő Bruscon hiszi, Shakespeare és Voltaire mellett a helye, világdramáját – világszínház, világdrama, jaj, de ismerős! –, *A Történelem Kerekét* előadják. Igen, a cím, minden szava nagybetűvel kezdődik. Így parancsolja a színházcsináló, kiben lobog „a zsenialitás lángja”, s aki azt követeli, hogy az előadás utolsó öt percében teljes legyen a sötétség, még a vészfényt is el kell oltani, különben „tönkre van téve”. Az nem számít, ha egész jeleneteket törölnek, igaz, hogy „alapjában véve minden egyformán fontos *A Történelem Kerekében* minden egyformán fontos”, de a húzások sem árthatnak neki, olyan zseniális a dráma, s különben is ennek a vidéki közönségnek minden jó, sőt, sok is, amit kap, úgysem érti meg – de azért a siker sohasem marad el –, örüljön, hogy ennyit is kap, legyen boldog, mert „előadni *A Történelem Kerekét* az többé-kevésbé annyi mint disznók elé gyöngyöt szórni”. Húzni, kihagyni lehet, de míg Caesar bárhonnan, „Napóleon elől balról” sohasem léphet be. A mester valóban nem ismer pardont, az ő komédiájában Lady Churchill „piros cipőt hord nem feketét”, ez ropant fontos, a „piros cipőt Lady Churchill viseli Metternich kedvese a feketét”. Ez másként nem lehet. Ha a lánya nem érti, miért, nem lényeges, ő tudja, s ez elég. A művészetet úgysem értheti meg mindenki, csak az ilyen kiválasztottak, mint a nagy Bruscon, akit a sors és a zsenialitása „életfogytiglan színházfogság”-ra ítélte, „a kegyelem legcsekélyebb esélye nélkül”. Természetes tehát, hogy a hozzá hasonló nagy szellem rendezi meg a nagyok találkozását. *A Történelem Kerekében* Caesar, Napóleon, Churchill, Metternich, Hitler tűnik fel többek között. És Madame Curie is, akinek az atomkorszakot kell érzékeltetnie, úgy, hogy „az egész atomkorszaknak látszania kell” az arcán. Ez benne van a drámában, meg sok minden más. Például az említett nagyságok találkozásai, mint ahogy más nagyságokkal történt néhány éve a szabadkai zsinagógában. Ami ugyancsak megrázó volt és felemelő. Kivált mikor két lelátó között a rendező betuszkolta egyik színészét a világot jelentő deszkára, szemünk láttára felütve a zsetetet, s utasítva a művészt, ezt olvassad.

Én a hét évvel ezelőtti világszínház világdramáját láttam viszont a Budapesti Kamaraszínház nagyszerű előadásán (rendező: Tolmár Tamás), amely más tanulságokkal is szolgálhatna hazámfia színházcsinálóinak. Nevezetesen azzal, hogy a jó színházhoz nem drága díszlet, pazar ruhák, eredeti zene, sok színész kell, hanem csak szellem. Nem erőlte-

tett szellemesség. Szellem! Nálunk, emlékszem, bárki rendezni akar, azonnal úgy viselkedett, mintha a Burgtheaterben kapott volna feladatot. . .

Áldás lenne elhozni Thomas Bernhard *Színházcsinálóját*, ha már itt senkinek sem jutott eszébe, aki színházat csinál, hogy megcsinálja.

Arról a bizonyos tükörről, ami a színpad – Hamlet utasítja-oktatja így a színészt: „főadatok – a színjátszásnak – most és eleitől fogva az volt és az marad, hogy tükört tartson mintegy a természetnek; hogy felmutassa az erénynek önábrázatát, a gúnynak önnön képét, és maga az idő, a század testének tulajdon alakját és lenyomatát”. Ebben van a színház titka és ereje. Tükört tart állandóan elénk, s mi a tükörben látjuk magunkat, magunkra ismerünk benne. Közben az is megtörténik, hogy amíg mi a tükörben megmutatózó képet nézzük, nemcsak önmagunkra ismerünk, hanem – észre sem vesszük rá sem gondolunk – egyszerűen mi is belépünk a képbe. Hogy? Azzal, ahogy fogadjuk az előadást egy-egy jelenetét, ahogy reagálunk. Magyarozatként ímé egy friss példa. A *Kir Janját* – Jovan Popović Sterija fősvényváltozatát – játsszák az újvidéki Szerb Nemzeti Színházban. Az előadás nem éppen izgalmas, részleteiben, elsősorban a címszerepet alakító Vladimir Kačanski jóvoltából mégsem maradunk közömbösek. A bemutató közönsége enyhén langyos hangulatban figyeli a színpadon történeteket, nincs beletapsolás, nincs hangos véleménynyilvánítás. Akkor azonban felcsattan a taps, amikor a fondorkodó zsugori kereskedő bevallja, nem hitte volna, hogy egy szerb túljárhat egy örmény eszén. Ebben a pillanatban a nézőtér önelégülten tapsol. Mit mutat az a bizonyos színpadi tükör ebben a pillanatban? Melyik arca látható a tükörben a közönségnek? Azt hiszem, nem nehéz kitalálni. Hogy is mondja Hamlet? a színház „maga az idő”. És sajnos, igaza van.

A drámák életkoráról – Meddig él egy-egy színpadi mű? Melyik meddig. Nincs rá szabály. Az azonban igen gyakori, hogy a látványosan feltűnt mű gyorsan eltűnik a sültész-tőben, megfeledkezünk róla már néhány év után, de ha valamirevaló műről van szó, akkor újra és újra feltámad, annyiszor, ahányszor a pillanat hatására fel fordul a színházi figyelem. Annak kapcsán jutott ez eszembe, hogy a Pesti Színházban Friedrich Dürrenmatt mintegy két évtizeddel ezelőtt annyira népszerű komédiáját, *A nagy Romulust* láttam. Ez a szerző által „történelmietlen”-nek mondott komédia most Közép-Kelet-Európában főlttöbb történelmi, mondhatjuk, aktuális lett. Egy birodalom végnapjairól szól a darab, de úgy, mintha nem Rómáról lenne szó, hanem egy mai, mostanáig létező birodalomról. A nézők jóleső érzéssel hallgatják a szellemes dürrenmatti mondatokat, megállapításokat, mert helyettük, helyettünk mondja ki az író, a színház.

Amikor lánya a „haza iránti határtalan” szeretetről áradozik, ami „nagyá tette Rómát”, apja, a császár, így hűti le: „Hazafias erényeinkkel fenevadat hizlaltunk. Megrészedtünk a haza nagyságától, akár a bortól. De az örömből üröm lett.” S ezt hallván, mindenki behelyettesítheti saját hazaváloztatát, saját hazájának erkölcsi lepusztulását.

Talán az egész komédia számunkra, Kis-Jugoszláviában levő kisebbségekre leginkább vonatkozó replikája: „Tanuld meg legyőzni a félelmet. Napjainkban ez az egyetlen művészet, amelyhez értenünk kell. Félelem nélkül szemlélni a dolgokat, félelem nélkül a helyes utat választani.”

Komédia? Kutyakomédia.

Jelmondatként kellene itt nálunk milliós példányban terjeszteni az alábbi romulusi felismerést, igazságot: „Róma önmagát árulta el. Ismerte az igazságot, és mégis az erőszakot választotta. Tudta, mi az emberség, s mégis a zsarnokságot választotta. Kétszeresen lealacsonyodott: önmaga előtt, és azoknak a népeknek a szemében, amelyek hatalmába kerültek.”

Minden Rómának illene önmagára ismernie. És – tudjuk, sajnos – mindegyik Róma képtelen volt erre a történelem folyamán, régen és most egyaránt. Pontosan: amikor felismerné a Dürrenmatt megfogalmazta igazságot, már késő.

Ezt fogalmazza meg mintegy búcsúzásul Romulus Augustus, az utolsó nyugatrómai császár:

„Vessetek utolsó pillantást a színes buboréokra: mert most foszlik szét egy nagy birodalom álma, már felszállt, és szabadon lebeg (. . .), nézzétek ezeket az országokat, amelyek elterülnek rajta, a kék tengereket a ficánkoló delfinekkal, a dús provinciákat, a sárga gabonaföldeket, a nyüzsgő városokat, ahol magasra veti habját az élet, ez volt Róma, a Nap, ő adta az élet hevét, ám delelőjére hágva, lángba borította a világot, s most – buborékká válva a császár kezében – szelíd párává foszlik szét.”

Jó író Dürrenmatt, mert fontos, örök igazságokat mond ki, s ezek hitelesek, mert valós élethelyzetben hangzanak el, az adott helyzetben élők szájából.

GEROLD László

KÉPZŐMŰVÉSZET

ARCLEKÉPZÉSEK

Branka Janković Knežević kiállítása – Modern Művészetek Galériája

Elnézem, mi mindent művel Branka Janković Knežević az általa kiszemelt emberek arcával. Megkapó szépségű, finom, áttetsző reneszánsz portrékat fest róluk, hogy azután a továbbiakban (portréi általában ugyanannak az arcnak legalább két, de olykor hatféle variációjából tevődnek össze) már fokozatosan „leéptse” az arcot, élesedő vonalakkal, sátfrozásfoltokkal rejtje el, örvénylő színcsíkokkal szabdalja fel azt, mintegy megfosztva az „áldozat” arcát minden lényegtelenről, hogy a portrészorozat utolsó darabján már csak a legjellegzetesebb, egy átható tekintetű, ferde metszésű szempár, egy hosszú, hajlott orr, egy kemény vagy éppen lágyan lebiggyedő száj maradjon. De ezekben az „arctöredékekben” olyan erő van, hogy a rész képes újból maga köré felépíteni az egészet. Ez a néhány vonásra leredukált portré a nyolcvanas évek végének és a kilencvenes évek elejének dominánsa. Rajzok és festmények egész sorát alkotja ugyanerre a témára. Egy leegyszerűsített stílust honosított meg, elemi formákkal, tiszta vonalakkal. Képei játékos festékrácskeivel, áttetsző lazúrjaival, harapós színharmóniáival egyszerre idézik a nagyvilági mondénséget, a mediterrán kalandot és az avantgárd bátorságot. Számára a formavilág, a reneszánsz festészettől Picassóig, a Van Eycktől Reuysig terjedő vizuális jóltájékozottság arra hivatott, hogy lehetőséget adjon parttalan manuális készségének megcsillantására.

Keves festő van mostanában errefelé, aki állandóan témájával akarja és meri vállalni minden formák legbeszédesebbikét: az emberi arcot. Kevesen vannak, akik jelentésre akarják-merik bírni az arcon azokat a formákat, amelyeket évmilliók alakítottak, s amelyeket évezredek óta alakítgat önmaga is az ember, az a „lelkes” lény, aki már nemcsak ösztönével, de tudatával is akarja az életet. Aki magát mindig nagynak, igaznak, olykor éppen szentnek képzei, aki az élet ura, de sokszor megvertje is, s ettől függően egyik vagy másik pozícióból küzd hatalomért, igazságért, szeretetért, szerelemért; aki durva,

kegyetlen és gyilkos, de aki képes megszépülni egy szép hang hallatán, aki fiatal és megvénül, aki okos, sunyi, hazug és ravasz, tehetetlen és béna, birtokol és tékozol. S mennyi mindent láthatunk még ezeken a leképzett, „szép-rút” portrékon abból, amit naponta érzékelünk magunkban és másokon!

Elnézem, mit művel a festő, s szerfölött érdekel, hogyan műveli ezt. Mégpedig azért, mert a legelvonatkozottabb, egy vonalra és két foltra redukált arcképei is sajátos módon, szinte belülről sugároznak, még ezeknek a pont–vonal–pont portréknak is mélységesen individuális személyiségük van. Modelljeit nyilván hosszasan tanulmányozza, valószínűleg hosszú ideig tartanak az „ülések”. Szüksége van az előtte ülő, vagy mint az Abi-portrék esetében, a mellette élő lény kisugárzására, szemvillanására, önkéntelen mozdulatára. Sőt, néha úgy tűnik, mintha csak erre várna. Ilyenkor csap le „áldozatára”. Az az érzésünk, hogy az egyetlen lehetséges mozdulatot, tekintetet próbálja megragadni, egy élő ember egyedül hiteles vízióját szeretné kivetíteni. Mágus az ilyen művész, de egyben médium is, mert modelljének szinte teljes élete kell hogy átvándoroljon rajta, hogy aztán olykor égkek festékfoltokban, másszor finom tónusokban felragyogó színegyüttesekben újra megszületve, fénné és színné változva éljen tovább. Branka Janković Knežević mássága, sajátos volta alighanem itt fogható meg. Mert akárhogyan nézzük is, figurái, ahogyan fokozatosan leépülnek, formai szempontból is veszítenek. A leképzés a térbeliségnek sem válik kimondottan hasznára, sőt általa még a vonalkultúra is tökéletlenedik, mégis, ezek a portrék közel vannak az élethez. A tekintetek' rebbenése, a gesztusok egyszerre tűnékenyen élők és végérvényesen jellemzők. Festőnk egyetlen végső mozdulatba sűríti az embert, s így lehet az, hogy tökéletes személyességük mellett van valami örökkévaló is ezekben az alakokban. Mire elkészül a végső változat, az arc immár a háttér semmijéből tűnik elő, nem cövekeli le az esetleges környezet vagy az esendően konkrét entériőr. Gondoljunk csak a már emlegetett Abi-portrékra, vagy a reneszánsz portréparafrázisokra, ezekre a sötét háttérből kiugró portrékra, amelyeken minden részlet, az arc élesen kiütőköző vonásai, a szempárok aszimmetriája, mind valami robbanás előtti, hatalmas belső energiát tükröznek, egy ember nekifeszülését a világnak. És itt, ezen a ponton válik nyilvánvalóvá, hogy mindenek ellenére e rajzokon, festményeken nem a figurativitás újszerűsége, de még csak nem is a személyes sors megragadása és kifejtése a legtanulságosabb. Inkább az, hogy egy ilyen, minden tekintetben szétzilált korszakban egy nem mimetikus alapokon nyugvó formakészlet teherbíró képessége olyan erős lehet, hogy hitellel tudósíthat a síkművészet belső problémáiról éppúgy, mint az etikus és logikus, de mágára hagyott ember érzelmeiről – képekben elbeszélve.

NÁRAY Éva

KRÓNIKA

• **KÖLTÉSZETI NAPOK GYERMEKEK-NEK** – Versről versre címmel egyhetes költészeti táborozást rendezett a Bada István és Bada Johanna vezette Fehér Ferenc Könyvbarátok Köre. A vendéglődő dr. Nagy János debreceni egyetemi tanár volt, aki a magyar irodalom klasszikus alkotásait elemezte a részvevő általános iskolásoknak. Dr. Bori Imre irodalomtörténész Fehér Ferenc költészetét méltatta. Az író-olvasó találkozókra a következő költők vettek részt: Ács Károly, Jung Károly, Tolnai Ottó, Pap József, Maurits Ferenc, Torok Csaba, Brasnyó István, Sinkovits Péter, Bogdán József, Kontra Ferenc, Csorba Béla, Böndör Pál, Guelmino Sándor és P. Nagy István, ezenkívül bemutatkozott az Új Symposion szerkesztősége és Papp Tibor, valamint a Képes Ifjúság munkatársai. A rendezvény keretében még számos játékos irodalmi műsorra, vetélkedőre került sor.

SZOMBATHY BÁLINT KAPTA A FORUM-DÍJÁT – A Forum Képzőművészeti Díj bírálóbizottsága – Csernik Attila, Maurits Ferenc, Náray Éva és Sava Stepanov – az 1992. évi díjat egyhangú döntéssel Szombathy Bálintnak ítélte oda Elektrografikák című kiállításáért és Elektro(f)lux című mappájáért.

MILAN KONJOVIĆ KILENCVENÖT ÉVES – Milan Konjović festőművész január 28-án ünnepelte 95. születésnapját. Ebből az alkalomból Újvidéken a Most Galériában kévsébe ismert alkotásait mutatták be. Az idős festőt zombori otthonában a Szerb Tudomá-

nyos és Művészeti Akadémia küldöttsége köszöntötte.

NEGYVENÉVES A ZENTAI MŰVÉSZTELEP – Január 23-án A zentai művésztelep negyven éve címmel nagyszabású kiállítás nyílt Zentán, amelyen az elmúlt négy évtizedben keletkezett festményekből adott bő válogatást Olga Kovačev művészettörténész. A jubileum alkalmából Tripolsky Géza, a művésztelep szervezője méltatta az eddigi tevékenységet és a hat alapító tag, Milan Konjović, Ács József, Milivoj Nikolajević, Sáfrány Imre, Stevan Maksimović és Bosán György munkásságát. Külön kiemelte, hogy a háború után ez volt az első művésztelep a Vajdaságban és Jugoszláviában.

KONRÁD GYÖRGY MUNKÁSSÁGÁRÓL – A Vajdasági Íróegyesület és a szerb PEN Klub február 12-én tanácskozást tartott Konrád György munkásságáról. Az író jelenlétében az újvidéki Matica srpska székházában megtartott rendezvényen többek között Predrag Palavestra, Slobodan Selenić, Milisav Savić, Jovan Delić, Végel László, Vuk Krnjević, Lozoncz Alpár, Đorđe Pisarev, valamint az egyesület elnöke, Miroslav Egerić beszélt. A tanácskozáson elhangzott, illetve az írásban megküldött értekezések hamarosan füzet formájában is megjelennek.

ELHUNYT DESANKA MAKSIMOVIĆ – Február 11-én Belgrádban 95 éves korában elhunyt Desanka Maksimović, a huszadik századi

szerb költészet jelentős egyénisége. 1989. május 16-án született a Valjevo környéki Rabrovicán. A belgrádi bölcsészkaron diplomált 1923-ban, majd Párizsban, a Sorbonne-on folytatta tanulmányait. Hazatérése után Dubrovnikban élt, majd 1926-tól Belgrádban volt tanári katedrája. Méltatói szerint költészetét a csengő hang jellemzi, verseire a filozofikus elmélyültség s nem a szentimentális életérzés jellemző.

Versei, elbeszélései korán utat találtak a ma-

gyar olvasókhöz is. Szenteleky Kornél már 1928-ban fordít tőle a *Bazsalikom* című antológiába, majd 1934-ben a *Kalangya* közli verseit. Szinte minden háború utáni jugoszláviai antológiában is helyet kapott, a Fehér Ferenc összeállította *Felhőjátékban* és *A madár árnyékában* éppúgy, mint Ács Károly antológiájában, a *Napjaink énekében* és a *Kiásott kardban*. Három meséskönyvét is megjelentette a Forum Könyvkiadó.

PÁLYÁZATI FELHÍVÁS

A Művelődési és Közoktatási Minisztérium (Budapest) pályázatot hirdet a határon túli magyar könyvek kiadásának támogatására.

Pályázati feltételek:

A pályázattal elsősorban a határainkon túli szerzők műveit kívánjuk támogatni. Pályázhat minden olyan határon túli kiadó, egyházi szervezet, kulturális műhely, alapítvány vagy magánszemély, aki ilyen műveket kíván megjelentetni.

A kéziratokat valamely bejegyzett magyar nyelvű kiadóhoz kell benyújtani, akik pályázat formájában juttatják el az alább megjelölt címre, a megadott határidőig.

Csakis pontos gazdasági számításokkal alátámasztott pályázatokat vehetünk figyelembe!

A támogatás szempontjai:

A bírálóbizottság előnyben részesíti a nemzeti önismeretet szolgáló könyveket, a tudományos, egyházi, eredeti, illetve a magyar klasszikus és kortárs szépirodalmi és elsőkötetes szerzők műveinek megjelenését.

Az elbírálás formája:

A beérkezett kéziratokat országonként, szükség szerint, a helyi, szellemi és könyvkereskedelmi igényeket mérlegelve a Kuratórium által

felkért személyiségekből álló bizottságok véleményezik. A támogatásról a Kuratórium dönt, két ütemben.

Beküldési határidő:

Elbírálás:

I. ütem: – 1993. március 31.

májusban

II. ütem: – 1993. július 31.

szeptemberben

A kéziratok, illetve a pontosan kitöltött pályázati űrlapok országonként a következő címekre küldendők:

Románia: Kriterion Könyvkiadó

Szlovákia: Madách Kiadó

Vajdaság: Forum Könyvkiadó

Horvátország: Magyar Képes Újság

Szlovénia: Muravidéki Magyar Közösség Kiadói Bizottság

Kárpátalja: Intermix Kiadó

Burgenland: Burgenlandi Magyar Kulturális Egyesület

Más országok: Magyar Művelődési és Közoktatási Minisztérium Etnikai és Nemzeti Kisebbségi Főosztály, 1884 Budapest, Pf. 1.

A főosztály külön-külön szerződést köt a nyertes pályázókkal.

A FORUM KÖNYVKIADÓ ÚJ KIADVÁNYAI

- Bori Imre: *A jugoszláviai magyar irodalom rövid története*
Ágoston Mihály: *A magyar halmaznevek*
Topolya mezőváros históriája (dokumentum)
Brasnyó István: *Szokott-e ősz lenni Paraguayban?* (regény)
Bordás Győző: *Fűzfasíp* (regény)
Jung Károly: *Köznapok és legendák* (néprajzi tanulmányok)
Kalapis Zoltán: *Betűk és képek* (művelődéstörténeti esszék)
Silling István: *Boldogasszony ablakában* (népi imádságok és ráolvasások
Kupuszináról)
Pohárkovicsov Elvira: *A jugoszláviai magyar irodalom 1986. évi bibliográfiája*

DOKUMENTUM

Révész Hugó: Bácskai dalok, mesék (válogatás) 69
Bori Imre: Utószó 83

KRITIKAI SZEMLE

K ö n y v e k

*Szeli István: Hitelesebb Petőfi-képet! (Szöllősy Vágó László: *Petőfi a déli végeken*) 85*

*Jung Károly: Szomorúan szól a Petőfi-kultusz a déli végeken (Szöllősy Vágó László: *Petőfi a déli végeken*) 90*

*Bányai János: Későújkori akvarellista (Tillman J. A.: *Szigetek és szemhatárok. Későújkori kilátások*) 94*

*Bence Erika: Történelemleckék Kelet-Európából (Slawomir Mrozek: *Leckék a legújabb kori történelemből*) 98*

*Sárvári V. Zsuzsa: A „két pogány közt” viaskodó magyarság mondáiból (Lengyel Dénes: *Magyar mondák a török világból és a kuruc korból*) 101*

*Baráth Márta: Gyerekvilágba lépve (Böndör Pál: *Örökhatbé*) 102*

S z í n h á z

Gerold László: Színházi napló 103

K é p z ő m ű v é s z e t

Náray Éva: Arcleképezések 105

KRÓNKA

Költészeti napok gyermekeknek; Szombathy Bálint kapta a Forum-díjat; Milan Konjović kilencvenöt éves; Negyvenéves a Zentai Művésztelep; Konrád György munkásságáról; Elhunyt Desanka Maksimović 108

Melléklet:

A Híd 1992. évi tartalommutatója

A 106. oldalon Branka Janković Knežević munkája

HÍD – irodalmi, művészeti és társadalomtudományi folyóirat. 1993. január–február. Kiadja a Forum Könyvkiadó. Szerkesztőség és kiadóhivatal: 21000 Novi Sad, Vojvoda Mišić u. 1., telefon: 021/611-300, 602-es mellék. – Szerkesztőségi fogadóóra csütörtökön 10-től 12 óráig. – Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. – Előfizethető a 65700–601–14861-es zsrószámára; előfizetéskor kérjük feltüntetni a Híd nevét. – Előfizetési díj belföldön egy évre 20 000 dinár, fél évre 10 000 dinár. Egyes szám ára 2000, kettős szám ára 4000 dinár; külföldre egy évre 40 000 dinár, fél évre 20 000 dinár. Külföldön egy évre 12, fél évre 6 dollár. – A szedés a Híd szerkesztőségében készült. – Tördelőszerkesztő: Bozsoki László. – Készült az újvidéki Dániel Print Nyomdában

YU ISSN 0350–9079